

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

1984

CLUJ-NAPOCA

REDACTOR ȘEF: Prof. I. VLAD

REDACTORI ȘEFI ADJUNCȚI: Prof. I. HAIDUC, prof. I. KOVÁCS, prof. I. A. RUS

**COMITETUL DE REDACȚIE FILOZOFIE: Prof. A. DANCSULY, prof. T. HĂGAN,
prof. N. KALLÓS, prof. T. POP, prof. I. RADU, lector A. BUDUȘAN (secretar
de redacție), lector A. MARGA (redactor responsabil)**

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

Redacția: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 • Telefon 1 61 01

SUMAR — CONTENTS — SOMMAIRE — INHALT

FILOZOFIE — POLITOLOGIE — SOCIOLOGIE

A. BUDUȘAN, Dialectica edificării societății socialiste în România • La dialectique de l'édification de la société socialiste en Roumanie	3
L. POP, Aspecte ale rolului intelectualității • Aspects du rôle de les intellectuels	10
O. MAGHIARU, Două sensuri ale „obiectivului” și „subiectivului” • Two meanings of „objective” and „subjective”	12
M. BALAIȘ, Logic and interdisciplinarity • Logică și interdisciplinaritate	19
Probleme ale explicației — Problems of Explanation Questions de l'explication — Probleme der Erklärung	
C. MARE, Abordarea epistemologică contemporană a explicației științifice • Contemporary epistemology about scientific explanation	23
A. MARGA, Logica explicației acțiunilor • The logic of the explanation of actions	30
ȘT. LANTOȘ, Explicația și predicția reflexivă în științele sociale • The explanation and reflexive prediction in social sciences	36
P. ILUȚ, Problematizări și explicitări epistemologice în abordarea axiologicului • Epistemological problems of study of values	42
T. HĂGAN, Metode de cercetare în știința politică • Méthodes de recherche en politologie	47
GH. TOMA, Asupra explicației în istorie la Xenopol • On Xenopol's View upon Explanation in History	50

PSIHOLOGIE — PEDAGOGIE — METODICĂ

M. IONESCU, On the instructional design • Cu privire la designul instructional	56
--	----

V. PREDA, Makrosoziale und erzieherische Determinationen der sozialen Reifung der Jugendlichen • Determinări macrosociale și educaționale ale maturizării sociale a tinerilor	63
Recenzii — Books — Livres parus — Buchbesprechungen	
Radu Florian, <i>Eppur, si mouve!</i> (L. POP)	70
Robert Brien, <i>Design pédagogique, Introduction à l'approche de Gagné et de Briggs</i> (A. NEMECZ)	71
<i>Revue roumaine</i> , nr. 4—5, 1983 (I. HOTICO)	72
<i>Revue française de sociologie</i> , Janvier-Mars, 1983 (M. PASCARU)	72
<i>Dialectica</i> , vol. 36, Fascicle 4, 1982 (P. HELTAI)	73
<i>The Monist</i> , January 1983, Volume 66, Number 1 (E. VINCZE-MAGYARI)	73
<i>Philosophy Today</i> , vol. 27, 1/4, Spring, 1983 (V. GHEORGHIU)	74
<i>Philosophy Today</i> , vol. 27, 2/4, Summer, 1983 (M. MICLEA)	74
Alexandru Boboc, <i>Filosofia contemporană. Marxismul și confruntările de idei în lumea contemporană</i> ; Paul Dobrescu, <i>Tehnocrație și putere politică</i> ; Der Deutsche Renaissance-Humanismus; Rudy Conrad (Hrsg.), <i>Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini</i> ; Fritz Jürss, Dietrich Ehlers, <i>Aristoteles</i> ; Manfred Riedel, <i>Norm und Werturteil</i> ; Karl Otto Apel, <i>Die Erklären: Verstehen — Kontroverse im transzendentalpragmatischer Sicht</i> ; Joseph Raz(ed), <i>Practical Reasoning</i> ; Gerd Brand, <i>The central Texts of Wittgenstein</i> ; <i>Studia Filosoficzne</i> , nr. 11—12, 1982; <i>Philosophy of the Social Sciences</i> , <i>Philosophie des sciences sociales</i> , Volume 12, Number 4, December 1982; <i>Philosophy and Rhetoric</i> , Winter 1983; <i>Theoria</i> , Volume 48, Part I; <i>Teaching Philosophy</i> , January 1983, Volume 6/1; <i>The British Journal for the Philosophy of Science</i> , Volume 33, Number 3, September 1982; <i>The Southern Journal of Philosophy</i> , Volume XX, Fall, 1982, Number 3; <i>Philosophy and History</i> , Volume XV/1982, Number I (A. MARGA)	74
Cronică — Chronicle — Chronique — Chronik	
Accente filozofice la al 7-lea Congres internațional de logică, metodologie și filozofie a științei (Salzburg, 11—16 iulie 1983) (C. MARE)	77
Simpozioane și sesiuni de comunicări științifice	79
Noi volume realizate de cadrele didactice	80
Cursuri și materiale cu destinație didactică litografiate	80
Susțineri de teze de doctorat în 1983	80

DIALECTICA EDIFICĂRII SOCIETĂȚII SOCIALISTE ÎN ROMÂNIA

AUGUSTIN BUDUȘAN

Practica edificării societății socialiste într-un șir de țări din Europa; Asia, America Latină, precum și opțiunile socialiste ale unor țări recent eliberate, a confirmat previziunile lui Marx și Engeles, dezvoltările ulterioare datorate lui Lenin, conform cărora noul tip de societate nu este o stare dată ce se naște peste noapte, că, dimpotrivă, este vorba de un proces istoric, adesea de durată, complex și continuu.

Aceeași experiență istorică a validat și teza de mare valoare, teoretică și practică, că acest proces se desfășoară întotdeauna în condiții social-economice, politice și spirituale concrete, specifice și particulare fiecărei țări. Este și motivul pentru care în documentele P.C.R., în lucrările secretarului general al partidului, vom întâlni constant preocupări menite să explicitizeze relația dialectică dintre general și particular, național și internațional în dezvoltarea istorică contemporană, în înfăptuirea revoluției socialiste, în edificarea socialismului și comunismului.

„Partidul nostru a pornit și pornește de la necesitatea cunoașterii și aplicării creatoare a adevărilor și legităților generale obiective la condițiile concrete din țara noastră... Orice nesocotire a legităților și principiilor generale socialiste poate aduce mari daune și pune chiar în pericol construcția socialistă, dar tot astfel, nesocotirea realităților, aplicarea unor modele și șabloane care nu țin seama de aceste realități, pot provoca mari greutăți, punind în pericol însăși dezvoltarea socialistă a țării”¹.

Evidențierea caracterului de proces al construcției noii societăți, surprinderea relației general-particular, național-internațional, implică, de asemenea, și problema înțelegerii faptului că acest proces, în devenirea sa istorică, parcurge mai multe etape succesive, fiecare dintre acestea având de îndeplinit anumite obiective, sarcini, relativ specifice. Forța teoriei revoluționare rezidă tocmai în argumentarea convingătoare a faptului că orice sistem social-politic, inclusiv cel socialist, nu se poate făuri dintr-o dată, după vreo „rețetă” universal aplicabilă.

În acest context, analiza lucidă și realistă a drumului parcurs de societatea socialistă românească relevă deopotrivă saltul calitativ marcat de socialism în istoria națională, legile și logica sa internă de dezvoltare proprii, cât și etapele, fazele specifice pe care le-a străbătut, pe parcursul cărora noua orînduire s-a afirmat, s-a maturizat odată cu perfecționarea relațiilor sociale, a noii democrații, pe măsura ridicării

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică educativă a partidului*, Ed. politică, București, 1982.

efective a gradului de cultură, a nivelului de trai material și spiritual al maselor populare. Prin urmare, contrar unor optici idilice, roze, socialismul, ca primă fază a societății comuniste, este departe de a fi o operă încheiată, el este în fapt un proces continuu, dinamic, de soluționare a problemelor economice, sociale, politice, pas cu pas și în acord cu transformările și posibilitățile fiecărei etape.

Fără îndoială, fiind vorba de o operă atât de vastă și de complexă, așa cum remarca tovarășul Nicolae Ceaușescu, în construcția socialistă, pe lângă succesele obținute, s-au comis și o serie de greșeli, abuzuri, inclusiv în țara noastră. Dar „greutățile apărute nu sînt legate de socialism, de prea mult socialism, ci de abateri și greșeli, de încălcarea unora sau altora din principiile de bază ale socialismului științific, de nesocotire a unor legități generale sau a realităților concrete dintr-o țară sau alta, sînt deci generate de faptul că nu se înfăptuiesc consecvent principiile socialiste”².

În mod firesc, recunoașterea și asimilarea în practica politică a unor atari determinări ridică cu justificat temei și problema delimitării stadiilor, etapelor pe care socialismul, ca proces și nu ca stare dată, le parcurge, a definirii trăsăturilor specifice fiecăreia. Experiența partidului nostru, în acest domeniu, confirmă necesitatea utilizării, într-un asemenea demers, a unor criterii științifice rezultate dintr-o investigare atentă a trăsăturilor ce caracterizează ansamblul național, a nivelului de dezvoltare de la care într-o țară sau alta demarează procesul restructurării vechiului tip de societate. Din păcate, opticile dogmatice prezente într-o anumită perioadă, în mișcarea comunistă, au eludat, de o manieră sau alta, asemenea cerințe, impunînd viziuni și experiențe particulare, specifice, cărora le-a fost conferit atributul de model universal valabil. Forța și justetea politicii P.C.R. de edificare a socialismului în România o regăsim tocmai în depășirea acestor situații, în abandonarea unor legități, a unor strategii și tactici, care au acționat într-o altă perioadă și în alte condiții istorice.

Refuzul justificat de a asimila așa-zisele adevăruri absolute elaborate odată pentru totdeauna a însemnat, în același timp, reconsiderarea istoriei socialiste a țării, impunerea, ca și criteriu fundamental de evaluare a politicii de construire a societății socialiste, a condițiilor concrete, istorice, sociale, naționale în care trăim. Pe o asemenea bază s-a impus tot mai convingător ideea că realitățile sociale naționale au cuvîntul hotărîtor, că numai în funcție de acestea stabilirea etapelor făuririi și dezvoltării socialismului poartă girul științei, eliminînd tot mai mult arbitrariul și voluntarismul.

Dacă aprecierea corectă a stadiului istoric în care se află o societate, precum și a celor pe care le mai are de parcurs, constituie un element cheie în elaborarea unei politici adecvate, apreciem că la fel de importantă este și stabilirea corectă a obiectivelor pe care ea poate și trebuie să le realizeze pentru ca treptat să finalizeze în practică trăsăturile definițiilor ale societății socialiste. Caracterul prospectiv, anticipativ, propriu

² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 59.

ideologiei marxiste, implică tocmai stabilirea riguroasă a sarcinilor fiecărei etape, în funcție de scopurile fiecăreia, de menirea și locul ei în cadrul determinismului social, de posibilitățile respectivului stadiu atins în dezvoltarea societății. Altfel, redusă „la funcționalitatea sa spontană, societatea socialistă devine terenul unor grave disfuncționalități, nu se înscrie automat într-o direcție progresivă, după cum proiecția unor obiective inadecvate pentru o etapă strategică se soldează cu aceleași rezultate”³.

Referindu-ne la etapele revoluției și construcției socialiste în România, remarcăm că fiecare stadiu a implicat obiective și sarcini noi, a dus la diversificarea progresivă a vieții economice, științifice și culturale, la amplificarea considerabilă a fenomenelor și proceselor sociale. Desigur, ciclul stadial al dezvoltării socialiste, trecerea de la o etapă la alta, presupune și evidențierea raportului dintre continuitatea procesului și discontinuitate, saltul calitativ marcat de fazele superioare în raport cu cele de început. Aceasta înseamnă că momentele dezvoltării economice și sociale a țării noastre în anii socialismului nu pot fi separate rigid, „îngheșuite” cu orice preț în anumite intervale istorice, foarte precise. Dimpotrivă, ele se relaționează și formează un tot unitar, un proces unic în esența sa, cu sublinierea faptului că etapele superioare nu sînt o simplă prelungire a unor procese și fenomene ce au avut loc anterior, întotdeauna ele marchează și un salt, o relativă întrerupere a continuității, o strategie a dezvoltării bazată pe parametri superiori, cu deosebire calitativ.

În ceea ce privește răspunsul la întrebarea privind etapele principale ale procesului de edificare a noii orînduiri sociale, în spiritul aprecierilor din documentele programatice ale P.C.R., apreciem că în România acestea au fost: înlăptuirea revoluției socialiste și construirea bazelor socialismului sau perioada de trecere de la capitalism la socialism, consolidarea, fundamentarea socialismului; făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Un loc deosebit îl ocupă în cadrul acestor etape revoluția de eliberare națională și socială cuprinsă între 23 august 1944—30 decembrie 1947, care a deschis calea înlăptuirii revoluției democratice, a revoluției socialiste și trecerii la construcția socialismului, a asigurat condițiile necesare marilor transformări revoluționare⁴. În opinia noastră, această etapă, care a realizat profunde înnoiri democratice, revoluționare, însemnate transformări în structurile de clasă etc., nu este propriu-zis un moment al formării și dezvoltării socialismului, mai degrabă poate fi apreciată ca un stadiu intermediar între societatea capitalistă și prima etapă strategică, de edificare efectivă a socialismului în România. Sîntem de părere că o asemenea opinie nu anulează caracterul de proces unic al revoluției și construcției socialismului în țara noastră.

Fără să ne propunem o analiză detaliată a etapelor societății socialiste, amintite anterior, cîteva considerații se impun:

³ Radu Florian, *Procese sociale contemporane*, Ed. politică, București, 1980, p. 170.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 17.

1. Perioada de trecere de la capitalism la socialism, care începe la 30 decembrie 1947, odată cu cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și aliații săi, a asigurat, în linii generale, făurirea acelor trăsături ale socialismului pe care le numim, de regulă, fundamentale. Avem în vedere: generalizarea relațiilor de producție la nivelul întregului sistem social, instituirea și consolidarea statului socialist, constituirea noii culturi și conștiinței socialiste, transformări de anvergură în domeniul structurii sociale și de clasă etc. Desigur, toate aceste modificări impuneau, în prealabil, necesitatea elaborării de către P.C.R. a unei politici unitare, care să corespundă condițiilor concret istorice din România, să ofere soluții științifice, realiste, problemelor dezvoltării economice, creării și dezvoltării relațiilor de producție socialiste, ale instituirii statului socialist. Coordonatele principale ale acestei politici au fost definite la Congresul al VI-lea, din februarie 1948, care a formulat obiectivele economice, politice, sociale și culturale ale dezvoltării țării în noua etapă istorică*.

Principala problemă care stătea în fața partidului, odată cu trecerea la edificarea societății socialiste, era soluționarea în favoarea noii orînduirii sociale, a contradicției fundamentale a acelei etape — dintre socialismul care abia se naștea, și capitalismul înlăturat de la putere, dar încă nelichidat⁵. Actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție (11 iunie 1948) a reprezentat una din marile victorii ale socialismului, ducînd la lichidarea puterii economice și financiare a burgheziei și la crearea unui puternic sector socialist, în economie, creîndu-se premisele aplicării politicii de industrializare socialistă, strategie majoră în eforturile menite a depăși stadiul de țară slab dezvoltată economic în care contextul istoric situase România.

În mod necesar, edificarea bazelor socialismului impunea continuarea procesului de generalizare a relațiilor socialiste la nivelul tuturor domeniilor vieții sociale. În cazul concret istoric al țării noastre, unde agricultura reprezenta una din ramurile importante ale economiei naționale, dar care era slab înzestrată tehnic și mult rămasă în urmă față de attributele modernității, randamentul și caracterul intensiv, reorganizarea acesteia pe baze socialiste era unica alternativă viabilă de care depindea realizarea unui sistem economic național unitar. Programul transformării socialiste a agriculturii și prin aceasta a satului românesc, a clasei sociale celei mai numeroase din acea perioadă, elaborat de plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949, a reunit într-un proces unitar întreaga gamă de probleme, nu puține, și nu ușor de rezolvat, a dezvoltării forțelor de producție, ale creării și consolidării relațiilor de producție socialiste și, nu în ultimul rînd, ale unor mutații în mentalități, în nivelul de conștiință, de cultură, a nașterii, în fapt, a unei noi clase sociale, țărănimea cooperatistă.

Derularea cooperativizării într-un proces, relativ de durată, complex și contradictoriu, încheiat, în linii generale, în 1962, asociat cu ma-

* La Congresul al VI-lea s-a realizat și unitatea de acțiune a clasei muncitoare, prin unificarea P.C.R. cu P.S.D. și formarea P.M.R.

⁵ *România în anii socialismului*, Ed. politică, București, 1980, p. 41.

rile mutații intervenite în industrie, în celelalte sectoare ale economiei naționale, prin intermediul planurilor cincinale din perioada 1951—1965, au avut ca finalitate crearea bazei economice și tehnico-materiale a socialismului, făurirea economiei socialiste unitare și, prin aceasta, obiectivele primei etape strategice de construire a societății socialiste au fost, în general, îndeplinite. Toate aceste mari transformări constatabile, de altfel în toate palierele societății, s-au reflectat și în plan suprastructural prin adoptarea, în 1965, a unei noi Constituții, care să reflecte evoluția istorică a societății românești, schimbându-se și denumirea țării în Republica Socialistă România.

2. Dacă, în general, suita de procese și fenomene din această primă etapă a socialismului au restructurat din temelii o societate, și au pus bazele alteia, noi, calitativ superioare, în și prin care noua orînduire s-a impus de o manieră ireversibilă, P.C.R. apreciază lucid și realist că nici într-un fel ele nu constituie finalul procesului de construcție și reconstrucție a primei faze a orînduirii comuniste, ci mai degrabă preludiul, baza unor transformări de mai mare anvergură, și vizînd cu precădere aspectele calitative. Constituie aceasta și motivul esențial a asumării de către partid și popor, în etapa următoare, de consolidare și dezvoltare multilaterală a societății românești, a unor sarcini și obiective noi, mult mai complexe, reclamate de însăși menirea următoarei etape, inaugurată de Congresul al IX-lea al P.C.R. (1965), consolidarea construcției socialiste, a bazei tehnico-materiale a noii societăți.

Referindu-se la esența acesteia, secretarul general al partidului nostru avea în vedere că deși în România socialismul a învins pentru totdeauna, aceasta nu înseamnă înfăptuirea plenară a noii societăți. „În fața partidului, a poporului, se pune sarcina de a realiza dezvoltarea continuă a societății, astfel încît să se asigure aplicarea din plin a principiilor socialiste”⁶. Cîincinalul 1966—1970 semnifică prin realizările obținute saltul calitativ înregistrat în afirmarea societății socialiste, concretizat în maturizarea principiilor și trăsăturilor caracteristice ce s-au repercutat în întărirea bazei tehnico-economice, în perfecționarea și conducerea economiei naționale, în adîncirea și perfecționarea democrației socialiste, în ridicarea continuă a calității vieții etc.

3. Investigarea atentă a stadiului atîns de societatea românească în afirmarea și dezvoltarea socialismului, evaluarea lucidă a rezultatelor obținute corelate cu prospectiva științifică a ceea ce mai avem de realizat, în ideea epuizării posibilităților pe care noua societate le cuprinde în faza sa socialistă, a constituit temeiul elaborării de către Congresul al X-lea al P.C.R. (1969) a conținutului și esenței noii etape de dezvoltare a României, societatea socialistă multilateral dezvoltată.

Remarcăm, de la început, că este vorba de o etapă care se înscrie în lanțul determinismului social, a cărei menire și obiectiv fundamental îl constituie crearea acelor premise materiale și spirituale care să facă posibilă trecerea la faza superioară a socialismului, comunismul. Suple-

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Ed. politică, București, 1973, p. 544.

tea gândirii dialectice a P.C.R., profunda ei ancorare în realitățile românești, cercetarea atentă a principalelor tendințe și direcții de evoluție a cadrului mondial, o regăsim în ampla activitate teoretică de fundamentare a strategiei și tacticii de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, ale cărei sarcini, apreciază Congresul al XII-lea al P.C.R. (1979), se vor încheia în linii generale în 1990. Noua etapă, care se constituie de fapt într-o nouă strategie a dezvoltării vizînd mai cu seamă mutațiile de natură calitativă este un concept, dinamic în esența sa, prin urmare supus în permanență reevaluărilor, aprofundării conținutului și direcțiilor practice de realizare.

Aceasta, deoarece Congresele al XI-lea și al XII-lea, Conferințele Naționale din 1972, 1977 și 1982, constituie momente semnificative pe drumul permanentei dezvoltări la care a fost supus conceptul de societate socialistă multilateral dezvoltată. În esență, potrivit Programului de edificare a acestui stadiu de evoluție a socialismului, este vorba de un proces dinamic, complex, atotcuprinzător, care urmărește simultan și nu succesiv, dezvoltarea armonioasă și perfecționarea întregului sistem al forțelor de producție, transformări de esență în ansamblul relațiilor sociale, în existența și conștiința maselor, perfecționarea întregului sistem al suprastructurii etc.

În finalul acestor considerații, putem aprecia că ceea ce caracterizează politica P.C.R. de afirmare și dezvoltare a socialismului în țara noastră este înțelegerea acestei vaste opere ca un proces ce nu evoluează de la sine, automat, ci, fiind unul dinamic, nu exclude eventualele inerții, contradicții. „Legile dialecticii, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, se manifestă cu putere și în societatea socialistă și, probabil, și în societatea comunistă. De aceea se impune să studiem, să înțelegem, să sesizăm la timp apariția contradicțiilor și să acționăm pentru înlăturarea lor”⁷. Examinarea stadiilor prin care socialismul s-a circumscris devenirii istorice confirmă că partidul nostru, în fiecare din aceste momente a avut tăria și forța reexaminării drumului parcurs, renunțării la tot ceea ce a fost vechi, perimat, depășit de evoluția evenimentelor, a vieții, deschizînd și făcînd loc în permanență noului, înnoirii societății.

Fără îndoială, de-a lungul acestui proces istoric ne apare în întreaga sa semnificație rolul revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, ca deschizătoare a noii epoci, socialiste, a României. Elaborată și pregătită de partidul comunist al clasei muncitoare din România, revoluția de eliberare își are geneza în toate marile transformări politice, economice și sociale care au pus bazele României moderne, sintetizînd în acest fel întreaga istorie a poporului român.

În această perioadă istorică, relativ scurtă, de patru decenii, poporul nostru a înfăptuit o operă materială și spirituală de remarcabile împliniri istorice.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului*, Ed. politică, București, 1982, p. 56.

LA DIALECTIQUE DE L'ÉDIFICATION DE LA
SOCIÉTÉ SOCIALISTE EN ROUMANIE

(Résumé)

La pratique de l'édification de la société socialiste dans plusieurs pays d'Europe, Asie, Amérique Latine etc. a relevé la grande diversité de conditions historiques, sociales, économiques, politiques, idéologiques dans lesquelles a lieu la restructuration de l'ancienne société.

D'ailleurs, l'expérience historique a confirmé la thèse de grande valeur théorique et pratique qui consiste dans la compréhension du socialisme comme processus complexe et contradictoire, qui, dans son devenir, parcourt plusieurs étapes.

La présente étude fait l'analyse, dans ce contexte, de l'expérience roumaine dans l'édification de la nouvelle société, de la conception du P.C.R. concernant la relation entre continuité et discontinuité, entre général et particulier, entre national et international, ainsi que des principales étapes parcourues par notre pays dans le processus de la réalisation du socialisme.

ASPECTE ALE ROLULUI INTELECTUALITĂȚII

LAURENȚIU POP

Abordarea rolului intelectualității în condițiile actuale este necesară întrucât această categorie socială reprezintă „a treia forță socială a societății românești și ocupă un loc de importanță deosebită în întreaga activitate de producție materială și creație spirituală”¹. Factorii de ordin general care condiționează acest rol în România sînt: aprofundarea democrației socialiste, lărgirea bazei științifice a proceselor de muncă, promovarea umanismului socialist.

Abordarea rolului intelectualității se poate face din mai multe unghiuri de vedere, pe diferite planuri. În considerațiile ce urmează ne oprim asupra planurilor social-politic, profesional, psihosocial, etic-umanist și vom privi rolul intelectualității din unghiul de vedere al participării ei la procesele de modernizare și progres în societatea noastră socialistă.

În ceea ce privește planul social-politic al abordării, la nivelul experienței ultimelor decenii se pot consemna cîteva tendințe cu semnificație generală. Astfel: 1. a continuat procesul de formare de intelectuali direct din rîndurile clasei muncitoare, prin școlarizare și calificare; 2. a crescut și crește în continuare ponderea intelectualității rurale, ca proces legat de diversificarea muncilor agricole și apariția unor funcții intelectuale cu pondere însemnată în cadrul acestora, de introducerea rezultatelor revoluției științifice și tehnice în acest domeniu de activitate, de măsurile pentru stabilizarea forței de muncă intelectuală în mediul rural; 3. datorită unor avantaje la repartizarea în muncă, realizarea unor aspirații într-un timp mai scurt, existenței de posibilități pentru continuarea studiilor la seral și fără frecvență, începe o diminuare treptată a afluenței tinerilor spre învățămîntul de zi din facultăți; 4. ca urmare a îmbinării politicii cu știința, a nevoii de folosire a rezultatelor cercetării științifice, a specialiștilor în fundamentarea deciziilor de conducere, rolul intelectualității în activitatea socială este în creștere.

În ceea ce privește planul strict profesional de abordare a problemei, se poate consemna ca o primă tendință de semnificație generală apropierea dintre conținutul muncii fizice și muncii intelectuale, prin creșterea componentelor științifice ale muncii în general². În cazul tot mai multor genuri de activitate execuția se sprijină pe informație, este însoțită de idei, se asociază cu experimente, presupune inițiativă. Cel ce muncește nu este străin de cel ce emite idei. A doua tendință care

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Plenara C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982*, Ed. politică, București, 1982, p. 47.

² Laurențiu Pop, *Munca fizică și munca intelectuală*, Ed. politică, București, 1977, p. 27—34.

se poate consemna se referă la prestigiul intelectualității. Odinioară el se realiza pe baza climatului creat de funcție, anturaj etc. în mare măsură. Din sondajele efectuate în județul Cluj, de pildă, rezultă că prestigiul acestei categorii este în mare parte influențat astăzi de muncile creatoare cu pondere mare în anumite activități (caracteristice acelor care și-au însușit legi, metode, metodologie, experiment științific, concepție sistematică). A treia tendință se referă la proliferarea activității în echipă, în cadrul cooperării interdisciplinare sau multidisciplinare, în cercetare, sau în echipe de concepție și execuție, în producție. Astfel, drumul de la concepție la execuție se scurtează. A patra tendință privește formarea intelectualității. A devenit din nou dominantă preocuparea de formare profesională în profil larg, în legătură cu nevoile producției materiale, ale practicii sociale. Pe de altă parte, în formarea specialiștilor se pune un accent hotărâtor pe înarmarea lor cu metode, cu capacități de a aplica cunoștințele. În sfârșit, o altă tendință se referă la îmbinarea unor profesii, cum sînt cea de scriitor, artist plastic, muzician, interpret etc. cu alte profesii.

În ceea ce privește planul psihosocial al abordării rolului intelectualității, dintr-un studiu efectuat în 4 întreprinderi din Cluj-Napoca, pe 400 de subiecți, a rezultat că aproape toți muncitorii din colectivitatea studiată consideră că esențialul în comportarea inginerilor și tehnicienilor îl constituie grija față de oameni, preocuparea pentru randament sporit în muncă, pentru calificare, pentru nou.

Sub aspect etic-umanist, în ceea ce privește rolul intelectualității se poate consemna mai întîi creșterea răspunderii intelectualității față de integritatea culturii, împotriva fenomenelor de unilateralizare, față de afirmarea valorilor proprii în circuitul cultural universal. În general se poate constata faptul că intelectualitatea este pătrunsă de spirit militant, revoluționar, ceea ce înseamnă proliferarea conștiinței răspunderii, a creativității legată de nevoile de modernizare și progres ale societății noastre, angajamentul de a realiza performanțe profesionale, moral-politice înalte.

ASPECTS DU RÔLE DE LES INTELECTUELS

(Résumé)

L'article résume quelques tendances du rôle de les intellectuels dans la vie sociale de la Roumanie contemporaine, ayant comme point de départ des recherches sociologiques faites sur le terrain.

DOUĂ SENSURI ALE „OBIECTIVULUI“ ȘI „SUBIECTIVULUI“

OVIDIU MAGHIARU

Conceptele de obiectiv și subiectiv în filozofia marxistă au o importanță de principiu, fiindcă de justa lor relaționare cu alte concepte și de corecta lor utilizare în discursul filozofic depind, în bună măsură, însușirile ei fundamentale, acelea de filozofie materialistă și dialectică. Sensul acestor două concepte este variabil; el depinde de domeniu! la care ne referim — natură sau societate — și de unghiul de vedere din care ne relaționăm filozofic cu realitatea, cel ontologic sau cel gnoseologic.

În multe cazuri, utilizarea conceptelor de obiectiv și subiectiv în literatura noastră filozofică nu implică toate concluziile ce se impun datorită diferențelor de sens ale celorlalte două concepte, cele de ontologic și gnoseologic, deși aceste diferențe au fost insistent afirmate de gânditorii contemporani care au contribuit la reconstruirea ontologiei din perspectivă materialistă. Fie că este vorba despre unghiul de vedere ontologic, fie despre cel gnoseologic, sensurile conceptelor de obiectiv și subiectiv rămân aceleași, respectiv se presupune că notele lor definitorii rămân identic valabile în ambele cazuri. Lipsa de suplețe și diferențiere în folosirea conceptelor amintite se datorește și unor nevoi didactice care, prin specificul lor, conduc spre uniformizare și obișnuință. Dacă, însă, vom depăși limitele obișnuinței, vom observa că raportul obiectiv-subiectiv în cele două înfățișări prezintă deosebiri suficient de importante ca să fie necesar a fi menționate.

Încercăm în cele ce urmează, foarte succint, să arătăm cum și în funcție de ce situații conceptele de obiectiv și subiectiv își modifică sensul în comparație cu cel obișnuit.

Mai întâi să reamintim sensul cuvîntului obiectiv, așa cum rezultă din lucrările cu caracter de sinteză, adică din dicționare.

În *Mic dicționar filozofic* (ed. 1973), termenul obiectiv nu figurează. În *Dicționar de filozofie* (ed. 1978), termenul de obiectiv este definit, în sens ontologic, „calitate a unui obiect, a unui element, a unei structuri de a exista prin sine, independent de conștiință“. În *Dicționarul limbii române moderne* (ed. 1958) și în *Dicționar de neologisme* (ed. 1966), definiția termenului este aproape identică: ceea ce există în afară și independent de conștiință. În *Dicționar de psihologie socială* (ed. 1981), termenul nu figurează. În cel de psihologie (autor, P. Popescu-Neveanu, ed. 1978), definiția termenului în discuție sună astfel: „calificare a ceea ce este în afara subiectivului și se opune acestuia“.

Observăm lipsa de unitate a definițiilor citate. Dicționarele de limbă definesc termenul prin două note: extrasubiectivitatea și independența față de subiectiv; cel de psihologie subliniază extrasubiectivitatea și opoziția față de subiectiv. În ce privește dicționarul de filozofie, cel

mai calificat în domeniul operațiunilor de definire a conceptelor filozofice, el cuprinde cea mai săracă definiție dintre cele citate, fiindcă se apelează la o singură notă, aceea de existență independentă de conștiință. Vom mai menționa că dicționarele de limbă nu fac mențiuni relative la diferența dintre sensul ontologic și cel gnoseologic al termenului de obiectiv; ele definesc în plus doar sensurile lui nefilozofice. Dicționarul mai recent de filozofie face o distincție clară între cele două sensuri, dar nu descrie suficient de nuanțat sensul gnoseologic.

După părerea noastră, pentru a defini mai corect conceptul de obiectiv din punctul de vedere al ontologiei generale, avem nevoie de cel puțin patru note. Acestea sînt: *anterioritate* față de subiectiv, *extrasubiectivitate*, *independență* și rol *determinant* în raport cu subiectivul.

În înțeles ontologic, obiectivul înseamnă anterioritate și determinare (primordialitate) în raport cu subiectivul deoarece acesta din urmă este rezultatul dezvoltării naturale a lumii animale. Din acest punct de vedere, funcția de determinare a subiectivului de către obiectiv este unică și irepetabilă, cel puțin pe pămînt. Ea s-a încheiat în momentul apariției subiectului conștient. În continuare, obiectivul se relaționează cu subiectivul numai ca extrasubiectivitate și independență, relația de determinare își încetează manifestarea.

Relația de determinare a subiectivului de către obiectiv se menține ca relație permanentă în ipostaza de determinare de către creier a tuturor proceselor psihice care formează subiectivitatea.

Prin urmare, conceptul de obiectiv acoperă universul material cunoscut și pe cel aflat dincolo de limitele actuale ale cunoașterii omenești, în profunzime și extensiune. Despre acest din urmă obiectiv, noi nu putem spune nimic cu certitudine adevărat decît că este obiectiv, în cel mai deplin sens al acestui concept. Toate celelalte afirmații despre lumea fizică neștiută sînt supoziții, ipoteze. Faptul că ceea ce afirmăm despre lumea aflată în exteriorul cercului cunoașterii sînt afirmații supozitive, ipotetice, este dovedit de întreaga istorie a cunoașterii. Este suficient să aducem ca exemplu raportul dintre tabloul fizic al lumii construit pe temelia principiilor mecanicii clasice și cel construit pe temelia mecanicii cuantice și a celei relativiste. Atît mecanica cuantică (pentru domeniul particulelor elementare), cît și cea relativistă (pentru domeniul vitezelor foarte mari și a cîmpurilor foarte intense), am dovedit că lumea este cu totul altfel și se comportă după alte legi decît se comportă ea la nivelul obișnuit al vieții noastre. Nici în stadiul actual al evoluției cunoașterii nu avem motive să credem că lumea obiectivă, dar neștiută, ar arăta la fel ca lumea cunoscută de noi. De aceea, conceptul de obiectiv prin care desemnăm lumea fizică neștiută are sensul de tot ce există anterior, în afară și independent de subiectiv, dar nu implică nici o relație cu subiectivul, cu excepția aceleia rezultată din faptul că subiectivul declară despre această existență că este obiectivă. Prin urmare, nu numai obiectivul este independent de subiectiv, ci și subiectivul este independent de obiectiv.

Apoi, dacă transcendem limitele impuse de definirea conceptului de obiectiv prin opoziție cu subiectivul, sensul său se modifică esențial prin cuprinderea în sfera sa și a subiectivului. Astfel, sensul conceptului de obiectiv se apropie sau chiar se identifică cu cel de existență.

În sens gnoseologic, conceptele de obiectiv și subiectiv apar sensibil modificate. În acest sens relațiile dintre obiectiv și subiectiv sînt mult mai complexe. Obiectivul este încărcat cu însușiri și relații, clasificat, ordonat în spațiu și timp; el ne apare sub forma tabloului general care subsumează cunoștințele fundamentale despre el, așa cum au fost ele dobîndite și organizate de către fiecare știință în parte.

Pentru a evidenția necesitatea tratării mai profunde și mai nuanțate a relațiilor dintre obiectiv și subiectiv din punct de vedere gnoseologic, nu este lipsit de utilitate dacă ne reamintim unele învățăminte ale filozofiei lui Kant. După cum se știe, în filozofia kantiană apare o deosebire netă între noumen, care este dat și fenomen, care este lumea organizată de către sensibilitatea noastră. Făcînd această distincție, Kant evidențiază de fapt diferența dintre obiectiv și subiectiv din punctul de vedere al independenței și dependenței lor unul față de altul în procesul cunoașterii. Noumenul, obiectivul, înainte și în afara cunoașterii este un simplu dat, adică este total independent de subiectiv. În măsura în care este cunoscut, obiectivul devine dependent de subiectiv sub raportul ordonării și organizării lui. Altfel spus, este afirmată aici dependența obiectivului de subiectiv sub raport gnoseologic, faptul că lumea în afara cunoașterii arată altfel decît lumea așa cum este cunoscută. Privită în această ordine și limite, filozofia lui Kant oferă numeroase învățăminte pentru gîndirea filozofică din zilele noastre.

Pentru noi este limpede că procesul cunoașterii pune obiectivul și subiectivul într-un sistem de relații care ne obligă să constatăm nu numai dependența subiectivului de obiectiv, așa cum îndeobște se constată, ci și dependența de subiectiv a obiectivului cunoscut. Desigur, interdependența celor două planuri nu o vom înțelege în sensul că ordinea obiectivului este impusă de subiectiv, nici în măsura și nici în felul în care a afirmat-o Kant. Ea nu este, întîi, totală și nu este, în al doilea rînd, impusă de categoriile ce aparțin aprioric subiectivului. Dependența obiectivului de subiectiv în procesul cunoașterii se datorește structurii subiectului, aflată în funcție de condițiile geospecifice de dezvoltare. Acesta, în comparație cu obiectivul, este în același timp superior și inferior organizat.

Facultățile noastre cognitive sînt limitate nu numai datorită manifestării lor individuale, ineputabilității obiectului de cunoscut și faptului că obiectul nu poate fi cunoscut dintr-odată, numai treptat, sub acest aspect și cunoașterea supunîndu-se rigorilor evoluției, ci și datorită altor cauze mai puțin avute în vedere pînă acum. Însăși ineputabilitatea obiectului nu este atît un atribut al lumii materiale cît un rezultat al comparării ei cu limitele evidente ale facultăților cunoscătoare ale subiectului. Dacă facultățile cunoscătoare ale subiectului ar fi,

cel puțin, răspindite în univers peste tot, nu cum există ele azi ca rezultat al dezvoltării preferențiale a materiei pe pământ, prin însuși acest fapt inepuizabilitatea cognitivă a obiectivului ar fi în mare măsură anulată. Indicația cea mai elocventă, după părerea noastră, a limitelor cunoașterii constă în singularitatea, în izolarea relativă a subiectului cunoscător pe pământ și, oricât ar fi el de strălucitor, nu poate lumina întregul univers.

Engels, la vremea sa, vorbea numai despre limitele gândirii în cunoaștere, limite pe care le atribuia gândirii însăși și obiectului. Pe lângă aceste cauze ale limitelor cunoașterii — limite care împiedică realizarea adecvării maxime a subiectivului la obiectiv și pune astfel în dependență obiectivul de subiectiv —, mai trebuie să avem în vedere influența limitativă pe care o exercită asupra gândirii sensibilitatea însăși. Sensibilitatea umană, în calitate de rezultat al evoluției naturale până la apariția gândirii, este limitată prin aceea că a avut o funcție pur biologică, ea a asigurat doar supraviețuirea și evoluția viului, fără să îndeplinească funcții cognitive. De aceea, pe scara filogenetică, simțurile animalelor îndeplinesc funcții adaptative și pot oferi doar atâtea informații despre realitate cîte sînt necesare pentru procesul adaptării. Simțurile, în acest fel limitat structurate din punct de vedere anatomo-fiziologic, omul le moștenește. Odată cu apariția gândirii, sensibilitatea s-a schimbat, dar numai în măsura în care structurile fiziologice au oferit deschideri. În prezența gândirii, crește acuitatea cognitivă a sensibilității, își lărgeste aria posibilităților mai cu seamă în direcția sesizării utilului și esteticului. Se petrece ceea ce Marx numea umanizarea simțurilor omului. Cu toate că putem vorbi despre o amplificare și adîncire a valorii informaționale a sensibilității omenești, ea rămîne totuși foarte limitată. Fiindcă materialul gândirii este oferit de simțuri, iar acestea sînt limitate cantitativ și calitativ prin însăși structura lor, gândirea este și ea limitată. Este vorba aici despre ceea ce unii gânditori contemporani numesc contradicție dintre fenomen și esență, contradicție care pune în evidență diferența dintre lumea în sine (obiectivul) și lumea cunoscută (subiectivul).

Modul și gradul limitelor impuse gândirii de către simțuri sînt puse în evidență de întreaga istorie a filozofiei și științei. Credem că în general se poate vorbi despre istoria cunoașterii și ca despre o istorie a contradicției dintre limitele impuse gândirii de către sensibilitate și permanenta tendință a gândirii de transcendere a datelor oferite de sensibilitate. Ideea ar putea fi ilustrată cu numeroase exemple din toate domeniile cunoașterii.

Menționăm în această ordine de idei că G. Lukacs privește limitele sensibilității ca manifestare a contradicției dintre fenomen și esență, ca opoziție între sensibilitate și gândire care apare frecvent în procesul cunoașterii. „... este suficient să ne gîndim, spune el, la mișcarea Soarelui și planetelor, în cazul cărora modurile de manifestare în esență lor diametral opuse sînt date locuitorilor Pămîntului atît de ferm în reflectarea senzorial nemijlocită de către ei a fenomenelor, încît în viața cotidiană nemijlocit sensibilă, chiar și pentru adeptul cel mai convins

al tabloului copernican al universului Soarele răsare dimineța și apune seara¹.

Ideea foarte importantă despre necesitatea ca filozofia să aibă în vedere diferența dintre lumea ca atare și lumea cunoscută este afirmată de către acei filozofi care, așa cum am arătat de la început, au adus o contribuție esențială la reconstrucția ontologiei contemporane. N. Hartmann și mai ales G. Lukacs se opun clar și ferm tendințelor neopozitiviste de identificare a lumii materiale cu imaginea pe care ne-o oferă știința despre ea. În studiul introductiv la *Ontologia existenței sociale* a lui G. Lukacs, N. Tertulian menționează: „Meritul esențial a lui Hartmann este de a fi arătat că realitatea-în-sine nu poate fi identificată pur și simplu cu realitatea cunoscută, de a fi menținut fermă distincția între «cunoscut» și «necunoscut» în procesul cunoașterii și de a fi pus astfel în valoare inepuizabilitatea existenței în raport cu acatele subiectului cognitiv². Referitor la G. Lukacs, în aceeași problemă, N. Tertulian subliniază: „Obiectivul său principal este de a menține fermă distincția între realitatea-în-sine, pe de-o parte, conceptele și raționamentele științei, pe de altă parte³.”

Aici este potrivit să menționăm faptul relativ curios că ideea limitelor impuse cunoașterii de însăși natura sensibilității noastre a fost afirmată și evaluată în interiorul unor concepții filozofice idealiste. Materialiștii nu au insistat asupra limitelor sensibilității noastre în cunoaștere. Faptul este firesc și de înțeles având în vedere că, sub raportul evoluției cunoașterii, ceea ce este în primul rind important se referă la rolul pozitiv al sensibilității, limitele ei trebuiesc evidențiate doar în al doilea rind.

Dar nu numai sensibilitatea, prin structurile ei, influențează limitativ imaginea noastră despre lume, ci și gândirea. Ideea a fost afirmată și de Engels. Gândirea, în concepția lui, este limitată și nelimitată totodată. Este limitată prin realizarea ei concret-istorică și individuală; este nelimitată prin posibilitate. Se pare însă că această din urmă afirmație poate fi înțeleasă mai mult ca o formulă de politețe la adresa gândirii fiindcă, logic vorbind, realizarea individuală a gândirii exclude ipso facto infinitatea ei. Gândirea ar putea fi nelimitată cu condiția de a se realiza la nivel universal, cam în felul preconizat de Hegel.

Apoi, dacă acceptăm afirmațiile unor fiziologi contemporani despre randamentul creierului uman, care nu depășește cu mult cifra de 10%, și despre morfologia lui limitată, vom putea deduce mai clar ideea că despre o gândire nelimitată putem vorbi doar pentru a exprima un deziderat izvorit din tendința omului spre absolut, spre infinit.

În ce privește rolul gândirii în cunoaștere, limitele acesteia, caracterul aproximativ al imaginii pe care științele și filozofia o constru-

¹ G. Lukacs, *Ontologia existenței sociale*, Ed. politică, București, 1975, p. 273.

² N. Tertulian, *Georg Lukacs și reconstrucția ontologiei în filozofia contemporană*, studiu introductiv la G. Lukacs, *Ontologia existenței sociale*, Ed. politică, București, 1975, p. 22.

³ *Ibidem*, p. 25.

iesc despre lume, a fost mereu afirmată, inclusiv de către clasicii filozofiei marxiste. De aceea, nu este cazul să insistăm mai mult aici. De fapt, scopul nostru nu este să punem în discuție principiile gnoseologiei, ci acela de a nuanța sensul conceptelor de obiectiv și subiectiv și relațiile dintre ele.

Ce concluzie se impune relativ la raportul obiectiv-subiectiv sub aspectul celor discutate mai sus? Aceea că obiectivul este anterior și extrasubiectiv, are rol determinant, dar nu este total independent de subiectiv. Imaginea știută a lumii, datorită limitelor facultăților noastre cognitive, nu concordă în întregime cu lumea așa cum este ea independent de cunoaștere. Folosind expresia lui G. Lukacs, va trebui să distingem „existența în sine existentă în mod obiectiv a obiectelor de existența lor pentru noi doar gândită obținută în procesul cunoașterii”⁴. Evident, nu ne referim aici la dependența obiectivului de subiectiv sub raportul existenței. În această relație independența obiectivului față de subiectiv nu poate fi discutată, dacă vrem să ne păstrăm în perimetrul materialismului, respectiv al adevărului. Avem în vedere dependența obiectivului de subiectiv determinată de următoarele motive rezumativ formulate:

— structura sensibilității noastre impusă de condițiile pur pămîntesti ale dezvoltării materiei vii. De aceea, sensibilitatea acționează limitativ asupra gândirii, frînând aspirația acesteia spre totalitate și cosmicitate;

— limitele gândirii impuse de mai multe cauze și condiții dintre care menționăm: evoluția și funcționarea gândirii dependent de modul pămîntesc al existenței și desfășurării fenomenelor care formează obiectul principal al cunoașterii, deși, spre deosebire de sensibilitate, gândirea se distinge prin atributul universalității ca tendință permanentă. În al doilea rînd, gândirea reconstruiește și construiește lumea cu ajutorul determinațiilor ei esențiale și cu cît se depășește cîmpul accesibil sensibilității, imaginii despre lume oferite de gândire îi lipsește componenta fenomenală sau este doar presupusă. Or, este de la sine înțeles că o imagine cu adevărat adecvată despre lume trebuie să întru-nească condiția unității cît mai depline dintre fenomen și esență.

Toate aceste ipostaze ale limitelor subiectivului gnoseologic ne indică un anumit grad de dependență a obiectivului de subiectiv și ne îndreptățește să afirmăm că omul construiește imaginea sa generală despre lume în chip antropocentric și geocentric. Dacă ținem însă seama de faptul că antropocentrismul gnoseologic nu este aspectul principal al relației obiectiv-subiectiv, principalul fiind concordanța, vom avea posibilitatea să apreciem mai just, mai puțin unilateral semnificația conceptelor de obiectiv și subiectiv și interdependența dintre ele.

⁴ G. Lukacs, *op. cit.*, p. 308.

TWO MEANINGS OF „OBJECTIVE“ AND „SUBJECTIVE“**(Summary)**

The article deals with the meanings of the concepts "objective" and "subjective" in marxist philosophy. It starts from the meanings of these concepts as they are in linguistic and philosophical dictionaries. After it established the characteristic notes of the concept "objective" in ontological sense, it tried the systematization of some arguments from which results the necessity of more suple, flexible, differentiated understanding of this concept than it is this understanding in current contemporary philosophical literature from our country.

LOGIC AND INTERDISCIPLINARITY

MIRCEA BALAIȘ

1. **Some Considerations on the concept of Interdisciplinarity.** The history of science certifies that moments of excessive specialization and breaking up of researches alternate those of spectacular synthesis. Last decades, beyond and in spite of integration tendencies, the scientists' concerns excel in such a strict specialization that they are in the position of the real impossibility of communication in many a field of science: it is generated by the impossibility a single scientist handles the whole area of the working out investigations of his field. The necessity of the integrative theoretical synthesis is imposed as an unavoidable desideratum in these conditions. The interdisciplinary researches have a valuable importance for the endeavour of achievement of this desideratum.

The concept of interdisciplinarity has a large meaning: often is mixed with the simple application of certain concepts and methods from a discipline in another and moreover, with the multidisciplinary and pluridisciplinarity. By interdisciplinarity I mean the study of a field, or fields interference from the unified standpoint of various scientific disciplines, which has as output the *integration* of the data that are drawn out on the basis of an *integrated methodology*, into an *unified theory*.

The interdisciplinarity is based on some conditions that appear in the following levels: *ontological*, *epistemical*, *methodological* and *practical* ones.

Ontological level. The interdisciplinarity is facilitated and even requested by the system character of reality, by multiple interactions and intersections: they are complex and unsuspected factors in the various fields of the world.

„Boundary disciplines“ are the most eloquent items in this respect.

Epistemical level. The interdisciplinarity condition is represented by the most striking tendency for transfer or direct application or analogy of certain concepts, principles, theories from a theory or even science in another. It is to note that here we can conceive a *weak* interdisciplinarity: within the framework of the same science, and a *strong* one: among various sciences. Also, we could conceive a *binary* interdisciplinarity (between two disciplines), a *ternary* one (among three disciplines) and in general a *n-ary* interdisciplinarity. The *methodological* condition of interdisciplinarity appear peculiarly on the spur of mathematization and logical reconstruction of sciences it entails a large process of transfer, interference and addition of the investigation strategies.

Practical level. There are favourable conditions for interdisciplinarity: first, for technical sciences but also for the theoretical ones. Clearing

up the structure of the matter and conquering of cosmos are very quoted examples in this respect.

2. Logic and Interdisciplinarity. The logical analysis of the interdisciplinary research allows to point out some aspects or levels: 1. *linguistic* level, 2. *logico-methodological* level, 3. *theoretical-explanatory* level, 4. *metatheoretical and filosofical* level.

1. Any interdisciplinary research needs a *common language*, i.e., means for synchronized utterance and communication.

2. Second, it needs a common research strategy that implies at least corroborated investigations means and a logico-mathematical apparatus proper to the construction of the interdisciplinary theory.

3. Any interdisciplinary investigation has to lead to the elaboration of an unitary theory, by the synchronization and integration of the partial theoretical explanations.

4. The integrative synthetical explanation is the basis of the *meta-theoretical* level of interdisciplinarity: it holds on the above three levels and it supplies, in its turn, a start point for totalizer interpretations of the epistemology of interdisciplinarity.

Mathematical logic supplies analysis, founding, organization, construction and even heuristic investigation means for all mentioned levels.

Mathematical logic can supply to the *linguistic* level of science in general and interdisciplinarity in special well-known valuable acquisitions, as: formalized languages, hierarchical language levels theory, logical semiotics, and so on.

The languages' formalization is an unavoidable component of the process of rigorous scientific languages construction in order for them to be simple and profitable. Also, it creates favourable conditions to the tendency of standardization of the scientific languages — a very important component within the framework of interdisciplinary researches.

Semiotical analysis of the scientific languages promotes in its turn terminological standards in order to facilitate communication and collaboration in interdisciplinary fields.

The hierarchy of language levels allows to remove ambiguities and linguistic paradoxes, providing cohesion and rigour of the language.

Mathematical logic can supply to the *methodological* level of the interdisciplinarity, many instruments, from strictly syntactical inference patterns (normalization methods, axiomatic calculus, natural calculus, etc.), to semantical procedures (valuation and decision methods, etc.). It profits by a rigorous demonstrative apparatus and refined means to facilitate both methodological transfer and synchronization and/or methodologies integration. It is to be pointed out that there are two main limits in the view on the interdisciplinarity of some scientists.

First is the tendency to reduce interdisciplinarity to the simple application of some procedures or mathematical models to various disciplines.

Second is a double reduction: on one hand interdisciplinarity is reduced to the application of the mathematical logic in various disciplines, and on the other hand, this application is often reduced to the simple symbolization of certain terms and relations.

In this respect, concerning the application of logic, N. Resher pointed out that it had not to be understood only as a borrowing from a field to another of some *finished outcomes* as applied mathematics, but as a transfer from logic to philosophy and science of *specific tools*: concepts, formalization standards, inference patterns, etc. [1]. In our view, the interdisciplinary research cannot be content with a transfer methodology only, it needs an effort to elaborate a methodology of integration, a logic of interdisciplinarity able to ensure the consistency of the theoretical steps.

Logico-mathematical technique provides rigour of demonstrations by strictly formal exigences it implies, and allows also to discover the clefts or gaps in argumentations, the incompatibility of some axioms or conjectures, it is helpful to get new theories construction possibilities.

For the *theoretical* level of the processing and systematization of the data, logic enforces mainly the analysis of the concepts and sentences that had been used. The logical status of the various types of propositions is a very fertile field of investigations that have already generated some interesting applications, very useful for the interdisciplinary researches.

The logical organization of the theories on the basis of the semi-otical pattern on three directions — syntactical, semantical and pragmatic — has to be looked upon as the gist of the „logical reconstruction programme“ of sciences: it was launched by neopositivism but has an independent value. This opinion is based on the fact axiomatics is in continuous expansion; it gains more and more ground both in exact sciences and socio-human ones.

The logical structuration and systematization of theories is not brought down to their simple „moulding on a pattern“, essentially it makes up — as P. Botezatu pointed out, — „a new manner to think over the whole theoretical content that could stir up heuristic valences“ [2, p. 33].

So much the more useful will be axiomatics in systematization of the outcomes interdisciplinary investigations. Taking into account the plurality of the interpretations of a formal-axiomatic system, or of its models, we endorse as R. Blanché that „axiomatics achieves the concentration of more theories in one, allows to think the multiple by one“ [4, p. 70].

The syntactical standardization has as correspondent the semantical or conceptual one, that entails the hierarchy of the concepts and sentences of a theory — it allows the setting up of the basis of necessary and sufficient suppositions for the construction of an interdisciplinary theory.

The conceptual apparatus and the logico-mathematical technique is as much necessary for methodological and philosophical level too. It does not suppose the exclusion of the applications that are formulated

in the natural language; on the contrary, this one and also philosophical interpretations have but to gain in coherence and communicational effectiveness, as a result of the adoption and use of logico-mathematical organon, in a conscious manner.

Marking the limits of the neopositivist view, we cannot agree either with the similar, exclusive and dogmatic position which *a priori* restricts the application of the logico-mathematical apparatus, declining for it any access to the metatheoretical and philosophical interpretations of the scientific investigations, all the more as it is the case of interdisciplinary investigations. The reticence of certain scientists faced to the logico-mathematical instrument is a serious obstacle not only for logical reconstruction and mathematization of sciences, but also for the integrative tendencies of the interdisciplinary research.

This kind of reticence comes from the ignorance of these disciplines that is fed by the prejudice of the self-sufficiency of the „logic of common sense“. In this respect, the paradox that is formulated by O. Morgenstern more than four decades ago, is still keeping its dramatic meaning: „... our whole science and in particular logic and mathematics are a measure of the insufficiency of the human intellect“ [4, p. 78].

Interdisciplinary researches are able and have to be an efficient way to the exceeding of such a paradox of the insufficiencies of the contemporary science but such an approach cannot be conceived without the reliable help of the logical and mathematical apparatus.

REFERENCES

1. N. Rescher, *Discours on a Method*, in *Topics in Philosophical Logic*, Reidel, Dordrecht, pp. 332—341.
2. P. Botezatu, *Semiotică şi negaţie*, Ed. Junimea, Iaşi, 1983.
3. R. Blanché, *L'Axiomatique*, P.U.F., Paris, 1970.
4. O. Morgenstern, *Logistica şi ştiinţele sociale*, in *Cunoaşterea faptului social*, Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1972.

LOGICĂ ŞI INTERDISCIPLINARITATE

(Rezumat)

În studiu se argumentează teza că la nivelurile lingvistic (semiotic), logico-metodologic, teoretico-explicativ, metateoretic şi explicativ logica poate furniza mijloace (structuri şi tehnici, reguli şi procedee) de analiză, întemeiere, organizare, construcţie şi chiar investigaţie în cercetarea interdisciplinară. Sînt dificultăţi la aplicarea logicii, ce provin din reticenţele unor cercetători faţă de instrumentul logico-matematic.

ABORDAREA EPISTEMOLOGICĂ CONTEMPORANĂ A EXPLICAȚIEI ȘTIINȚIFICE

CĂLINA MARE

Printre funcțiile științei s-a bucurat de o atenție deosebită cea *explicativă*, pentru că ea se revărsă în forță predictivă și productivă, hrănind speranțele întemeiate ale oamenilor, că le stă în putere nu numai să arunce punți cognitive între trecut, prezent și viitor, ci să le și implice adecvat în transformarea realității exterioare și a propriului lor destin colectiv și individual.

De aceea este firesc interesul crescând al filozofiei contemporane a științei pentru a analiza locul și rolul explicației științifice în procesul complex al cunoașterii științifice, de a stabili corelații rodnice între diferite tipuri de explicație științifică, între explicație, retrodicție și mai ales predicție. Nota dominantă a demersurilor contemporane o constituie încercarea de a realiza o sinteză, rezultând din interferența dintre diferite modalități de interpretare, sinteză, care să fie eficientă din punct de vedere metodologic, în vederea călăuzirii acțiunii de investigare și a celei de construcție a viitorului.

În primul rând, în epistemologia contemporană se nuanțează relația dintre descrierea, constatarea științifică (în sensul stabilirii unui fapt științific) și explicarea științifică, propunându-se o micșorare a distanței dintre constatare și explicare, prin înțelegerea mai complexă a relației dintre empiric și teoretic în cadrul științelor factuale și prin abordarea tot mai accentuat sistemică a mecanismelor descrierii și explicării.

Orice constatare științifică indică regularități, cuprinde în sine un început de explicație, întrucât atrage atenția asupra existenței unui anumit germene de ordine, de necesitate. În absența acestor elemente, descrierea nu poate fi considerată științifică. Pe de altă parte, explicația științifică trebuie să realizeze în cele din urmă corelația cu aspectele de constatare.

În viziunea contemporană, distanța dintre descrierea și explicarea științifică s-a micșorat și pentru faptul că analiza pe niveluri a sistemelor ne-a permis să înțelegem că ceea ce este constatativ la un nivel mai profund, într-o structură intimă, poate fi considerat explicativ pentru un alt nivel. Demersurile interdisciplinare reductive oferă numeroase exemple de acest fel (ca în cazul disciplinelor de graniță, numite și de interferență).

Mai mult decât atât, înțelegerea explicației științifice s-a nuanțat, incluzând în cadrul factorilor explicatori nu numai pe cei cauzali, ci și pe cei structural-funcționali, într-o relație de presupunere reciprocă. Astfel, răspunsul la întrebarea: „cum este alcătuit sau funcționează un sistem” ne permite să găsim răspunsul la întrebarea „de ce un alt sistem are o anumită structură și nu alta, un tip de interacțiuni și nu altul”. Totodată

modul de organizare al unui sistem poate cuprinde în sine și aspecte de autodinamizare, autocauzare, autoorganizare, permițând așezarea răspunsului la întrebările „De ce?” și „Cum?”, cel puțin parțial, în interiorul sistemului dat.

În înțelegerea naturii explicației științifice, a mecanismelor sale gno-seologice și logice, a corelației sale cu nevoile complexe ale societății, s-au realizat progrese reale, mai cu seamă datorită tendințelor de abordare globală, sistemică. Între aceste performanțe aș aminti două mai semnificative. Este vorba de monografia lui W. Stegmüller *Explicația și întemeierea științifică*, o sinteză apărută în 1969, pe care autorul o reia recent într-o formă îmbogățită cu titlul *Explicație — întemeiere — cauzalitate*. Este vorba apoi de monografia lui Ladislav Tondl *Proceduri științifice. O contribuție referitoare la problemele metodologice ale conceptelor științifice și ale explicației științifice*, apărută în 1973. Aceasta din urmă aparține unui filozof de orientare marxistă și constituie o ilustrare elocventă a valențelor sintetizatoare proprii filozofiei materialist-dialective, prin soluțiile pe care le propune, prin maniera în care discută și lasă deschise o serie de probleme.

Atît W. Stegmüller cît și L. Tondl fac o clasificare complexă din multiple unghiuri de vedere a diverselor modalități de a înțelege explicația științifică ca proces și ca rezultat.

Contribuția lui L. Tondl se distinge prin forța sa unificatoare, pentru că își propune de la început elaborarea unor criterii de clasificare, care să introducă mai multă ordine, și deci claritate, în multitudinea demersurilor întreprinse de diferite orientări epistemologice. Aceasta privește criteriile referitoare la natura explanandum-ului, la natura legilor din explanans, la modalitățile logice ale relației dintre explanans și explanandum și, în cele din urmă, la aspectele pragmatice. Dezvoltînd aceste criterii s-ar putea pune patru întrebări de soluționat în problema explicației științifice.

a) *Ce este de explicat?* (în terminologia specifică *ce este explanandum-ul?* W. Stegmüller face precizarea bine venită că se discută explanandum-ul și nu explanatum-ul, pentru că se are în vedere stadiul punerii problemelor și nu cel al soluțiilor.)

b) *Prin ce se explică* (ce este explanansul)?

c) *Cum se explică?*

d) *Care este atitudinea cercetătorilor față de explicarea propusă sau cea realizată?*

O astfel de ordonare permite nu numai înglobarea principalelor maniere de a înțelege explicația științifică [este vorba mai ales de pozițiile bine cunoscute deja ale lui K. R. Popper (1934, 1959), avînd rădăcini interpretative în poziția lui J. S. Mill și chiar a lui David Hume, ale lui Ernst Nagel (1961), ale lui C. G. Hempel și P. Oppenheim (1948, 1965)], ci și indicarea direcțiilor pentru depășirea lor prin anumite nuanțări.

Astfel, în privința naturii domeniului ce urmează să fie explicat (a naturii explanandum-ului) acesta poate fi un fapt individual (obiect, proprietate, relație, eveniment, proces), o clasă de obiecte, o lege sau chiar o teorie.

La rîndul său, *explanansul*, *factorul explicator*, poate fi o lege, un grup de legi, o regulă, în corelație cu un context condițional, care face posibilă acțiunea unei legi. Toate achizițiile contemporane referitoare la tipologia legilor științifice sînt puse în valoare pentru a reliefa puterea explicatoare a acestora (legi dinamice — riguros deterministe sau legi statistice, legi calitativ clasificatoare, legi comparative sau legi cantitative, legi de stare sau de desfășurare). Totodată gama largă de factori explicatori ca legi, ca regularități se întrepătrunde cu luarea în considerare a condițiilor extrem de variate pe domenii și niveluri de organizare.

În al treilea rînd este pus în discuție criteriul relației dintre *explanans* și *explanandum*, sub aspectul întemeierii logice, a tăriei de argumentare, de demonstrare, fără a pierde din vedere nici întemeierea ontologică.

Relația poate fi nomologic-deductivă sau probabilistă, iar relația probabilistă poate fi inductivă sau deductivă, ea apărînd preponderent inductivă în procesul de generalizare a *explanansului*. Desigur, aici este de semnalat distincția necesară între construcția unor principii explicative și aplicarea lor.

În fine, aspectul pragmatic atrage atenția asupra manierei în care omul de știință evaluează explicația posibilă sau reală din punctul de vedere al gradului de întemeiere, al gradului de completitudine, precum și din punctul de vedere al satisfacției pe care i-o oferă explicația propusă, atunci cînd este utilizată ca ghid predictiv și ca forță productivă, în împlinirea componentelor obiective și a celor subiective.

În nuanțarea teoretică intervenită în ultimul deceniu, cu deosebire, cel mai important aspect îl reprezintă analiza factorilor explicatori, pentru că de ei depinde, în ultimă instanță, și tăria și adîncimea procesului explicator și satisfacția decurgînd pentru cercetător din acest proces. Subliniem aceasta, fără a neglija vreun moment ponderea pe care o are în acțiunile explicatoare contextul social, favorizant sau inhibant, pentru exercitarea funcției explicatoare a cercetării științifice.

O primă constatare este îmbogățirea principiului determinismului prin implicarea statisticității, prin luarea în considerare a îmbinării factorilor întîmplători cu cei necesari în cadrul legilor statistice. Apoi, prin corelarea teoriei deterministe cu cea sistemică, s-a diferențiat între explicația istorico-genetică și cea structural-genetică. Prima, ca explicație de succesiune, ca explicație diacronică, așază factorul explicator în sisteme sau etape anterioare fenomenului explicat. A doua, ca explicație de coexistență, caută în elementele constitutive explicația parțială a comportamentului întregului. Ambele tipuri de explicație genetică sînt tipuri de explicație reductivă, insuficiente pentru a caracteriza integral sistemul. În mod fericit Mario Bunge distinge între proprietăți ereditare și emergente ale sistemelor, primele existînd și în elemente, ultimele decurgînd din interrelațiile elementelor componente ale sistemelor.

Principiul integralismului și-a tăiat drum în toate explicații'e, în care era vorba de o ierarhizare reală sau posibilă a sistemelor, pr'vite atît în coexistență, cît și în succesiune, ca relație de la inferior la superior..

În contextul corelației dintre teoria sistemelor și teoria deterministă contemporană, s-a evidențiat întrepătrunderea principiilor explicative. Jean Piaget atrăgea foarte convingător atenția asupra faptului că geneza structurează, iar structurile generează, în și prin dinamismul funcțional al elementelor, între care se stabilesc modificări reciproce. Este ceea ce Hegel numea acțiune reciprocă, în care fiecare factor este activ și pasiv în același timp, acționează și suferă acțiunea. Este ceea ce Louis Althusser înțelegerea în „supradeterminarea de sistem“, cînd atrăgea atenția asupra faptului că contradicțiile fundamentale sînt integrate în sistem și poartă amprenta supradeterminării lui.

De la această întrepătrundere între explicația deterministă și cea sistemică se pot pune și s-au pus în discuție tipurile de cauzare și de structurare în diverse sisteme. Atunci s-a ivit nevoia de a găsi principiile explicative ale principalelor tipuri reale de sisteme, cele de autoconservare și cele evolutive. În cadrul sistemelor de autoconservare calitativă, se pune în evidență ca factor explicator acțiunea reciprocă a elementelor, transformarea lor reciprocă, care asigură echilibrul dinamic al întregului. În cadrul sistemelor evolutive, s-a pus în evidență, pe lîngă sensul fundamental entropic, și cel antientropic, sinergetic al devenirii. În cadrul sensului antientropic, se relevă nu numai capacitatea de autodinamism și autoconservare calitativă a sistemelor, ci și capacitatea lor de autoorganizare, de autoreglare și autoperfecționare.

În acest fel, explicația deterministă și cea sistemică în întrepătrundere permit înțelegerea caracterului orientat al devenirii în general în cele două sensuri. În ultimul timp se insistă cu deosebire asupra sensului ascendent al devenirii, asupra explicării nașterii și evoluției sistemelor cu mod superior de organizare. Aici își taie drum ideea foarte rodnică că sensul progresiv al devenirii poate fi explicat prin capacitatea creatoare a materiei de a se diversifica și de a realiza în cadrul diversificării o anumită stabilitate calitativă a structurilor respective, stabilitate calitativă care, la rîndul ei, constituie temelia pentru un salt nou, pentru o nouă treaptă de organizare superioară. În aceste treceri de la inferior la superior se poate pune în evidență o anumită selectivitate a structurilor și a comportamentului. Tăieturile cele mai semnificative în principiile explicative le reprezintă saltul de la neviu la viu și saltul la sistemele socio-umane.

Saltul spre viu a fost corelat cu nevoia de a elucida nu numai modul de funcționare a sistemelor biologice caracterizate prin capacitatea de autoreglare și autoperfecționare, în care este integrat, ca factor explicator decisiv, aspectul informațional, cu mecanismele sale specifice de recepționare, stocare, prelucrare, producere și transmitere de informație. Actualmente se remarcă, mai cu seamă, încercarea de a găsi rădăcini în evoluția substratului chimic complex, în care să se prefigureze asemenea posibilități ale comportamentului informațional, ca cele de stocare, codare și decodare a informației.

Desigur, în explicarea sistemică funcționează și principiul integrității, recunoașterea faptului că în sistem pot apărea și apar aspecte

noi, inedite, inexistente anterior. O astfel de caracteristică este cea a sensibilității biologice, care ia, în cazul animalelor superioare, forma psihi-cului, cu componentele cunoscute de sensibilitate, memorie, reprezentare, capacitate de a comunica, de a stabili relații și de a soluționa probleme. Specificul sistemului socio-uman este concentrat în caracterul ideal al informației cognitive, în prezența unei forme complexe de sensibilitate, implicând conștiința sentimentelor, precum și acțiunea orientată inten-țional. În felul acesta este introdus în cadrul explicațiilor principiul tele-onomiei în zonele biologice și principiul acțiunii orientate de scopuri și interese în cazul ființei umane.

Insist asupra acestor aspecte, întrucît luarea lor în considerare contri-buie la înțelegerea mai adecvată și mai profundă a firelor ce leagă siste-mele socio-umane de natură, dar ne și permite să punem în evidență anumite specificități ireductibile ale acestor sisteme.

Metodologic, aceasta ne determină să tragem concluzia că progresul realizat în teoria generală a sistemelor, în strinsă legătură cu teoria determinismului, ne ajută să explicăm mai nuanțat și mai complex exis-tența în toate ipostazele sale, oferind atît principii explicatoare generale, cît și principii explicatoare de diferențiere.

În noua abordare sistemică, ale cărei elemente apar deja convingă-tor în literatura ultimului deceniu, relația dintre științele naturii și ști-ințele sociale, din punctul de vedere al principiilor explicative interesează atît ca unitate, cît și ca diferență. Susținînd unitatea, accentul se pune pe ceea ce este comun în cercetarea și explicarea științifică din orice domeniu: obiectivitate, legitate, raționalitate, cu intenția de a obține o creștere a gradului de adevăr, a momentului rațional și a nuanțelor de înțelegere.

Unitatea gîndită dinspre științele naturii se întrevade în extinderea metodelor ce s-au dovedit mature, a construcțiilor teoretice formale și a interpretărilor corespunzătoare. Unitatea în acest caz pune la lucru efi-cient și principiul reducției, în măsura în care el acoperă o realitate. În acest sens, reamintim nevoia resimțită de Marx de a privi societatea ca un proces istoric natural, supus anumitor legități. Tot aici am putea aminti analiza făcută de W. Stegmüller conceptelor cheie ale hermeneu-ticii, analiză care se încheie — pentru el — cu constatarea încurajatoare că și științele socio-umane, cele istorice, trebuie să folosească interpretări clădite pe criterii obiective de verificare (incluzînd și intersubiectivita-tea competentă), nu pe o subiectivitate ghidată de atitudini arbitrare. În acest sens își exprimă el convingerea că cercul hermeneutic nu se dovedește a fi în cele din urmă un cerc vicios din punct de vedere logic, căci aceasta ar însemna prăbușirea științelor sociale ca științe. Cu alte cuvinte unitatea este văzută atît în generalitatea spiritului științific, cît și în posibilitățile reale ale reducției.

Dar unitatea dintre științele naturii și cele sociale este privită și dinspre științele sociale, accentuîndu-se că anumite trăsături considerate distinctive pentru științele socio-umane, ca valorizarea și normativitatea, sînt descoperite și în conținutul și în maniera de a face orice fel de ști-

ință. Nu e posibilă o știință factuală, care să nu opereze cu evaluări în interpretare, nu e posibilă o știință factuală, care să nu elaboreze norme de acțiune, cel puțin de metodologie specifică a cunoașterii domeniului. În mod pregnant științele tehnice excelează sub aspect metodologic în elaborarea normelor de acțiune eficientă, bazată pe cunoașterea cu grade diferite de întemeiere.

De aceea se impune concluzia că științele socio-umane trebuie să folosească, punând la lucru principiul reduției, tot ce le oferă interpretativ și metodologic științele naturii. Totodată, în manieră proprie, științele sociale trebuie să pună la lucru principiul integralității, al sistemismului specific socio-uman, deschizând un cîmp larg de cercetare problemelor care implică în studiul lor conștiința umană, ca o componentă centrală. Mă gîndesc cu deosebire la psihologie și sociologie, cărora trebuie să li se ofere posibilități mai largi de afirmare atît în investigație, cît și ca factori utili pentru orientarea deciziilor. Accentuarea științificității ar necesita mai mult interes pentru perfecționarea instrumentelor de lucru, pentru unificarea metodologiilor specifice, pentru omologarea lor, în vederea asigurării comparabilității rezultatelor și a generalizării lor semnificative. În acest domeniu, progresele realizate de teoria generală a acțiunii, incluzînd eforturile de formalizare a diferitelor tipuri de logică a acțiunii, sînt de un real folos.

De notat un lucru important: în performanțele cognitive, știința rămîne și în domeniul socio-umanului cea mai importantă cale de dobîndire a adevărului. Prin știință îl vom ajuta pe om (ca individ și ca grup) să se cunoască mai bine, să elimine suferințele pe care le suportă din pricina ignoranței și a prejudecăților și să mărească satisfacțiile clădite pe acțiunea în cunoștință de cauză.

Că luminile explicărilor științifice și ale raționalizării pot fi puse din ce în ce mai bine în slujba omului o arată perspectivele societăților informaționale, care propun căi noi pentru dezvoltarea complexă a individului și a colectivităților umane, în spiritul echității crescînde, atît de ferm apărat de idealul comunist [5].

Dar această deschidere mai amplă spre științificitate trebuie să se unească și cu alte căi de sondare a ființei umane în toată complexitatea trăirilor și manifestărilor sale, cum sînt cele artistice și filozofiile clădite pe o cît mai amplă experiență de viață.

Că luminile științei nu sînt suficiente, că omul năzuiește și spre alte bogății spirituale cognitive, afective, de împlinire complexă atitudinală, este firesc. Dar pentru ca să nu bijbăie la întîmplare, să nu se autoiluzioneze sau să nu se simtă destrămat maladiv, în manieră vecină cu absurdul, este necesar să unim cele două filoane: filonul filozofiei științei și filonul filozofiei vieții, în ceea ce au ele viabil, în ceea ce au ele constructiv pentru micșorarea suferinței omenești, a incompatibilității, a incomunicabilității și a intoleranței interumane, pentru creșterea forței de comunicare și de toleranță reciprocă între individ, între comunități, între diverse zone de civilizație [3].

BIBLIOGRAFIE

1. Bunge, Mario, *Explanation, Scientific Research*, II, Springer-Verlag, Berlin—Heidelberg—New York, 1967.
2. Bunge, Mario, *The GST challenge to the Classical Philosophies of Science*, *International Journal for General Systems*, 4/1977.
3. *Former l'homme*, XXVII-es Rencontres internationales de Genève, Éditions de la Baconnière, Neuchâtel, 1979.
4. Prigogine Ilya, Stengers Isabelle, *La Nouvelle Alliance*, Éditions Gallimard, Paris, 1979.
5. Okamoto, Hideaki, *Technological Change and Social Order, The Social Implications of the Scientific and Technological Revolution*, Unesco Symposium, Prague, 1979.
6. Stegmüller, Wolfgang, *Wissenschaftliche Erklärung und Begründung*, Springer-Verlag, Berlin—Heidelberg—New York, 1969.
7. Stegmüller, Wolfgang, *The so-called Circle on Understanding*, in „Collected Papers on Epistemology, Philosophy of Science and History of Philosophy“, vol. II, Reidel, Dordrecht—Boston, 1977.
8. Tondl, Ladislav, *Scientific Procedures*, *Boston Studies in the Philosophy of Science*, vol. X, Reidel, Dordrecht, 1973.

CONTEMPORARY EPISTEMOLOGY ABOUT SCIENTIFIC EXPLANATION

(Summary)

Starting from Tondl's typology of scientific explanation, the study shows the decisive role of the explanans in the complex frame of scientific explanation. It also shows the correlation between deterministic and systemic explanation, the importance of reduction and integrality, especially the importance of anti-entropic selforganizing sense of biological behaviour and intentional human action.

LOGICA EXPLICAȚIEI ACȚIUNILOR

ANDREI MARGA

Explicația acțiunilor se dovedește a fi o piatră de încercare pentru soluțiile filozofice astăzi. Acest fapt explică interesul susținut care o înconjoară¹. Mulțimea punctelor de vedere emise în privința ei se lasă grupată în jurul citorva tipuri de explicație, care comportă specificări de la un autor la altul dar sint reluate, în esență, cu remarcabilă constanță. Este vorba de explicația comprehensivă, de cea deductiv-nomologică și, în sfârșit, de cea intențională. Le cercetăm aici în intenția de a apăra ideea complementarității explicației deductiv-nomologice și explicației intenționale în domeniul disciplinelor care studiază acțiunile. Le vom situa mai întâi pe plan istorico-teoretic, spre a le observa sensul, și le vom caracteriza apoi succint sub aspectul valorii și limitelor lor.

Explicația comprehensivă a fost preconizată de Humboldt. El cerea „înțelegerea” înfăptuirilor epocilor, națiunilor pornind de la „ideea” lor. Ulterior, Droysen a respins aplicarea conceptului fizic al cauzalității în cercetarea istorică sub argumentul că pe terenul istoriei se manifestă acțiuni voluntare și responsabile ale indivizilor. A le explica înseamnă a le înțelege motivele, justificările². Dilthey a radicalizat ideea postulind autonomia metodologică a „științelor spiritului” (*Geisteswissenschaften*), în opoziție cu programul lui J. S. Mill de a face din „moral sciences” științe explicative asemenea științelor moderne. „Științele spiritului” ar avea de a face cu o realitate funciar mobilă, rezultată din acțiunile oamenilor care urmăresc să întruchieze scopuri, idealuri; această realitate nu s-ar lăsa explicată decît recurgînd la „compreensiune” (*Verstehen*). Ea se aplică înfăptuirilor personalităților creatoare de cultură și de istorie pentru a degaja „intențiile” ce se află în spatele lor. În *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1884) Dilthey a echivalat „compreensiunea” (*Verstehen*) cu „empatia” (*Einfühlung*)³; ulterior, sub impresia criticii psihologismului, exercitată de Husserl, el a accentuat diferența dintre compreensiune și empatie și a vorbit, într-o altă scriere, *Die Aufbau der geschichtlichen Welt...* (1910) de un fel de „compreensiune a spiritului obiectiv”⁴.

¹ O foarte elocventă imagine asupra întinderii dezbaterii asupra explicației acțiunilor în Hans Lenk (Hrsg.), *Handlungstheorien*, Wilhelm Fing Verlag, München, 1979.

² Joh. Gust. Droysen, *Grundriss der Historik*, Verlag von Viet und Camp., Leipzig, 1868.

³ Wilhelm Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Verlag von B. G. Teubner, Leipzig und Berlin, 1922.

⁴ Wilhelm Dilthey, *Die Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, in *Gesammelte Schriften*, VII Band, Verlag von B. G. Teubner, Leipzig und Berlin, 1927.

Ideile epistemologiei lui Dilthey au revenit în anii treizeci în scrierile lui R. G. Collingwood. El considera că programul edificării „științei naturii umane“, lansat odinioară de Hume, trebuie urmărit dar metoda trebuie schimbată. În *Human Nature and History* (1936) el susținea că „știința naturii umane s-a prăbușit deoarece metoda ei era deformată prin analogia cu științele naturii“⁵. Metoda adecvată ar fi „metoda istorică“, ce admite în presuposițiile ei că „lumea istorică“ are drept cauză „gîndirea“ (thought) oamenilor. În timp ce natura se lasă deschisă în termeni de „succesiune a evenimentelor“, istoria nu s-ar lăsa descrisă decât în termeni de „processes of actions“. Pentru a explica acțiunile istoricul trebuie să recurgă la „comprehensiunea“ intențiilor, a „laturii interne a evenimentelor“ și, în acest scop, poate folosi toate disponibilitățile sale.

Peter Winch a reluat, cu modificări inspirate de optica operei tîrzii a lui Wittgenstein, aceste idei. În *The Idea of a Social Science* (1958) el pleacă de la premisa că orice acțiune include un sens conferit de agent; aceasta pune la baza acțiunii sale motive, temeiuri, decizii, articulate în contextul unor reguli ale interacțiunii împărtășite intersubiectiv în cadrul unei comunități. A explica acțiunea înseamnă a reconstrui prin comprehensiune acest sens, așadar, conștiința de sine a celui ce a acționat⁶.

Se poate observa din cele de mai sus că explicația comprehensivă satisface cerința pusă în fața oricărei explicații a acțiunii că aceasta să nu fie redusă în prealabil la un comportament. Ea recunoaște acțiunii intenția, calculul, interpretarea din partea agentului a situației și solicită reconstruirea acestora. Explicația comprehensivă include însă presuposiții și are consecințe care au justificat critica susținută la care ea a fost supusă. Astfel, ea lasă în afara discuției legătura dintre intenții și situația în care se produce acțiunea. Ea împărtășește presuposiții de natură idealistă. Apoi, ea operează cu un concept prea larg a ceea ce se numește știință⁷, care nu este suficient delimitată de alte specii ale cunoașterii. În sfîrșit, explicația comprehensivă nu închide suficient posibilitatea ca cercetătorul să confunde un sens aparent cu sensul real atașat de agent acțiunii sale.

Explicația deductiv-nomologică a fost configurată pe plan epistemologic de către Popper, începînd cu *Logica cercetării* (1934), continuînd cu *Zur Logik der Sozialwissenschaften* (1961) și *Das Elend des Historizismus* (1951). Aceste scrieri apără reducerea explicației la explicația cauzală în forma deductiv-nomologică. „A explica cauzal un eveniment

⁵ R. G. Collingwood, *The Human Nature and Human History*, în Patrick Gardiner (ed.), *The Philosophy of History*, Oxford University Press, 1974, p. 20.

⁶ Peter Winch, *Die Idee der Sozialwissenschaft und ihr Verhältnis zur Philosophie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1966. Vezi și Alsdair MacIntyre, *Die Idee der Sozialwissenschaft*, în Rolf Wiggershaus (Hrsg.), *Sprachanalyse und Soziologie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1975.

⁷ Vezi Mircea Flonta, *Idealul explicativ în disciplinele istorice: două viziuni contemporane*, în Oltea Mișcol (coord.), *Perspectivă filosofică în abordarea fenomenelor sociale*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1983.

înseamnă a deduce un enunț care îl descrie din *legi universale* și anumite enunțuri singulare despre *condiții inițiale* (Randbedingungen)⁸. Explicația ia forma silogismului în care premisele sînt „*legi universale* și enunțuri singulare, pe care le putem numi *condițiile inițiale specifice*”⁹. Întrucît legile sînt furnizate de teorii, se poate spune că „schema fundamentală logică a oricărei explicații constă astfel dintr-un silogism deductiv, ale cărui premise constau din teorie și condițiile inițiale și a cărui concluzie este *explicandum*-ul”. Explicația rezidă în analiza suficientă a „situației omului ce acționează pentru a explica acțiunea prin situație, fără alte ajutoare psihologice. «Comprehensiunea» obiectivă constă în aceea că noi observăm că acțiunea era obiectiv conformă situației”¹⁰.

În fundamentalul său studiu *The Function of General Law in History* (1940), Hempel a precizat din punct de vedere logico-semantic explicația deductiv-nomologică. Orice explicație științifică, susține el, constă din „(1) un set de propoziții care afirmă producerea unor anumite evenimente $C_1 \dots C_n$ într-un anumit loc și timp, (2) un set de ipoteze universale, astfel încît (a) propozițiile ambelor grupuri sînt în mod firesc bine confirmate de evidența empirică, (b) din cele două grupuri de propoziții se poate deduce logic propoziția care afirmă producerea evenimentului”¹¹. Procedee legate de comprehensiune, de recursul la motivele de acțiune ale agenților nu intră în explicația deductiv-nomologică.

Această explicație a suferit unele modificări, prin Hempel și Nagel¹². Ei au observat că în practica cercetării este dificil, dacă nu imposibil, ca pentru fiecare explicație să se găsească legi universale. De cele mai multe ori, cercetătorul este nevoit să recurgă la „generalizări statistice”, ce duc la „explicații probabiliste”. O schimbare însă mai semnificativă s-a petrecut în concepția lui Popper asupra explicației. În scrieri tîrzii, precum *Objektive Erkenntnis* (1972), el a renunțat la ideea reducerii explicației științifice la explicația cauzală și la explicația deductiv-nomologică. În anumite situații, admite el, este inevitabil ca cercetătorul să recurgă, în vederea explicației, la „comprehensiunea” felului în care a raționat și a decis să acționeze agentul într-un anumit context. „Această metodă a analizei situației se lasă concepută ca o aplicare a principiului raționalității”¹³. Popper a ajuns astfel să recunoască faptul că acțiunile includ

⁸ Karl R. Popper, *Logica cercetării*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1982, p. 97.

⁹ Karl R. Popper, *Das Elend des Historizismus*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1974, p. 96.

¹⁰ Karl R. Popper, *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, în Th. W. Adorno (Hrsg.), *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Luchterhand, Darmstadt und Neuwied, 1972, p. 120.

¹¹ C. G. Hempel, *The Function of General Laws in History*, în Morris Keitz (ed.), *20th-Century Philosophy: The Analytic Tradition*, The Free Press, New York, Collier-Macmillan, London, 1966, p. 256.

¹² Vezi C. G. Hempel, *Reason and Covering Laws in Historical Explanation*, în P. Gardiner (ed.), *The Philosophy of History*, Oxford U.P., 1974; Ernst Nagel, *The Structure of Science*, London, 1961, cap. 15.

¹³ Karl R. Popper, *Objektive Erkenntnis*, Hoffmann und Campe, Hamburg, 1973, p. 199.

motive, calcule și interpretări ale agenților, ce trebuie să fie reconstruite în cadrul explicației.

Înainte de a urmări această deschidere spre o viziune mai complexă și mai completă asupra explicației acțiunilor, să rezumăm caracteristicile principale ale explicației deductiv-nomologice. Aceasta satisface o altă cerință pusă în fața oricărei explicații științifice, aceea de a fi sustrasă ingerințelor psihologice și de a fi accesibilă unui control intersubiectiv. Ea se configurează în jurul identificării legii genezei acțiunii. Explicația deductiv-nomologică scoate însă din discuție motivele de acțiune, calculul și interpretarea operate de agent și reduce tacit acțiunile la comportamente. Ea împărtășește presupuziții de natură mecanicistă. Apoi, adepții acestei explicații rămân în general atașați unui sens „tare” al cunoașterii, cu prețul ignorării problemelor specifice întîmpinate de cei ce caută să explice acțiunile.

Pe fondul criticii explicației deductiv-nomologice pe terenul acțiunilor au apărut mai multe propuneri în ceea ce privește explicația acțiunilor. În mult discutata sa lucrare *Law and Explanation in History* (1957), William Dray a recunoscut aplicabilitatea explicației deductiv-nomologice (covering law explanation) în cazul unei largi sfere a acțiunilor, dar a negat aceeași aplicabilitate în cazul acțiunilor cercetate de istorie. Istoricul ar dispune de prea puține legi generale în vederea explicațiilor, iar legile la care el ar recurge ar fi fost elaborate abia pe baza travaliului său. La acest argument se adaugă încă unul, de principiu: istoricul are de-a face cu acțiuni ale unor agenți care adoptă decizii, în situații date, în funcție de anumite interpretări ale acestora. A explica înseamnă a reconstrui motivele și interpretările subiacente ale acțiunilor. În acest caz ar fi nevoie de o „explicație rațională”, și nu de o explicație prin subsumare la legi generale¹⁴. De aici, la propunerea de elaborare a unui tip de explicație alternativ, dar complementar în aplicarea lui în cazul acțiunilor, a rămas doar un pas. Recent el a fost făcut pînă la capăt. Günther Gebauer a preconizat recunoașterea, alături de explicația deductiv-nomologică, în domeniul acțiunilor a altei explicații, „explicația hermeneutică”. Eliberată de postulatele vechii hermeneutici, rămasă solidară cu *Geisttheorie* și cu procedeul „empatiei”, „explicația hermeneutică” constă în reconstruirea „întemeierii unei acțiuni din punctul de vedere al celui care acționează”¹⁵. Presupuziția generală de la care pleacă o astfel de explicație este aceea că indicarea semnificației acțiunii pentru cel ce acționează are efect explanativ întrucît ea înseamnă indicarea „temeiului” acțiunii.

Puncte de vedere ca cel al lui Dray sînt pași spre reintegrarea în explicație a „dimensiunii hermeneutice” a acțiunilor¹⁶. Ele au pus trep-

¹⁴ William Dray, *Law and Explanation in History*, Oxford at the Clarendon Press, 1957.

¹⁵ Gunter Gebauer, *Überlegungen zu einer perspektivistischen Handlungstheorie*, în Hans Lenk (Hrsg.), *Handlungstheorien-interdisziplinär*, Band 2, Erster Halbband, Wilhelm Fink, München, 1978, p. 366.

¹⁶ Vezi Jürgen Habermas, *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1973, p. 113.

tat problema elaborării unei noi teorii generale a explicației, care să ia în seamă nu numai comportamentele, ci și acțiunile. Un proiect al unei astfel de teorii îl prezintă von Wright în *Erklären und Verstehen* (1960), în care a elaborat sub aspect logic-formal explicația intențională și a circumscris aplicarea ei, alături de explicația deductiv-nomologică.

Von Wright reconsideră explicația comprehensivă argumentînd că ea nu se mai confundă în disciplinele socio-umane cu „empatia“ (*Empfindung*). Ea ar fi reclamată pentru clasa „comportamentelor intenționale“ și constă în reconstituirea nu a cauzelor, ci a întemeierilor. De aceea, forma ei logică nu este silogismul teoretic — prin care un caz determinat este subsumat unei reguli generale —, ci silogismul practic — prin care se pun în relație intenția agentului, calculul său și acțiunea pe care el o întreprinde. Într-o formulare sintactică un asemenea silogism se prezintă astfel: „*A* intenționează să realizeze *p*; el consideră că poate realiza *p* dacă face *a*; deci *A* face *a*“¹⁷. Această schemă simplă poate fi îmbogățită prin includerea în relație a noi factori (timpul, factori cognitivi, de context etc.). Cel ce caută să explice o acțiune are în față concluzia silogismului, adică acțiunea pe care a întreprins-o agentul, și trebuie să reconstituie premisele, adică intenția și calculul agentului.

Cel ce ia apărarea explicației intenționale este în mod firesc întîmpinat cu două întrebări fundamentale: nu cumva sub explicația intențională se ascunde vechea și oarecum compromisa explicație comprehensivă? Cele două explicații au într-adevăr în comun presupozitia că indicarea semnificației acțiunii pentru agent are efect explanativ. Ele se deosebesc totuși în puncte importante: explicația intențională renunță la postulatul autonomiei spiritului și la considerarea trăirii drept cale de acces la intenție. Ea dispune de o elaborare logică riguroasă în forma silogisticii practice. A doua întrebare: nu cumva explicația intențională este doar o operație prealabilă adevăratei explicații, care este deductiv-nomologică? Explicația intențională este de sine stătătoare. Ea este folosită și nu poate fi evitată. Este o altă întrebare aceea dacă această explicație este ultima. Von Wright argumentează în *Erklären und Verstehen* contra unei abordări cauzal-nomologice a acțiunii. Din punctul său de vedere, explicația intențională este ultimă. Acest punct de vedere este cel puțin discutabil, căci nu există o imposibilitate de principiu care să împiedice identificarea de regularități în relațiile dintre situații, intenții, calcule, acțiuni. Pe măsura înmulțirii observațiilor explicațiile intenționale pot fi adîncite în direcția unei explicații deductiv-nomologice, care ia însă în seamă parametri precum intențiile, calculele agenților.

Se pune întrebarea dacă prin recunoașterea explicației intenționale nu se extinde prea mult sfera conceptului de știință. Este clar că dacă plecăm de la un concept normativ al științei — inspirat de științele mature, ale naturii — vom lua explicația deductiv-nomologică pe care acestea o folosesc ca explicație standard. În acest caz, însă, vom apăra un

¹⁷ Georg H. von Wright, *Erklären und Verstehen*, Fischer, Frankfurt am Main, 1974, p. 93. Vezi și analiza noastră „*Raționalismul relativist*“ al lui von Wright, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Philosophia*, XXVI, 2. 1981.

concept „tare“ de știință dar nu vom putea lua în seamă nevoile efective ale disciplinelor care studiază acțiunile. Aici explicația intențională este în fapt inevitabilă, din motive neconvenționale. Consider că trebuie să plecăm de la practica cercetării în discipline ale acțiunii — ca, de pildă, istoria — și să căutăm să clarificăm și să asigurăm din punct de vedere logico-epistemologic explicațiile pe care cercetătorul le poate în fapt da. Căci este mai consonant cu cerințele unui raționalism nefragmentat ca în loc să scoatem din discuție unele explicații, întrucât nu satisfac standardele unui apriorism metodologic — lăsându-le la îndemina improvizației —, să le abordăm critic și să le pregătim pînă la punctul în care ele se înscriu în știință în sensul riguros.

THE LOGIC OF THE EXPLANATION OF ACTIONS

(Summary)

The paper analyses three models in the explanation of actions: the comprehensive model (Dilthey), the deductive-nomological model (Popper, Hempel), and the intentional model (von Wright). It defends the thesis of the complementary character of the deductive-nomological and intentional models in the explanation of actions.

EXPLICAȚIA ȘI PREDICȚIA REFLEXIVĂ ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE

ȘTEFAN LANTOȘ

Istoria cunoașterii naturii de către om relevă capacitatea unor științe de a emite predicții cu un înalt grad de exactitate, reușită și veridicitatea (este cazul astronomiei), care a prevăzut fenomene cosmice ce s-au confirmat întru totul. Asemenea performanțe predictive realizează numai științele nomologice — descoperitoare de legi și care satisfac, în plus, cerința de *caeteris paribus*, adică se preocupă de procese a căror condiții se mențin constante pe întreaga perioadă de desfășurare a lor sau reușesc să realizeze în laborator izolarea obiectului cercetării de împrejurări exterioare perturbabile. Marea putere anticipatoare a științelor de genul celor semnalate se bazează și pe realizarea simetriei dintre explicație și predicție, principiu potrivit căruia — în concepția lui K. Popper și C. G. Hempel — a explica un fenomen în baza legilor universale și a condițiilor inițiale înseamnă a-l prevedea și viceversa¹.

Puterea de predicție și de explicație constituie determinanții prin care orice știință își dovedește valoarea cognitivă și practic aplicativă. Acesta este principalul motiv pentru care și cercetătorii din științele sociale și despre om au fost mereu fascinați de performanțele explicative și predictive ale științelor naturii. Mai mult, unii reprezentanți ai științelor sociale și-au fixat ca program înzestrarea cunoașterii sociale cu notele explicative și predictive proprii științelor nomologice. În acest sens, K. Popper consemna că o seamă de sociologi au formulat explicit întrebară: „Dacă este posibil ca astronomia să prevadă eclipsele, de ce nu ar fi posibil ca sociologia să prevadă revoluțiile”².

Realizarea ambițiosului program de ridicare a rangului predicțiilor sociale la cel al predicțiilor elaborate în cadrul științelor nomologice presupune deci satisfacerea de către științele socio-umane a condițiilor de *caeteris paribus* și de simetrie între explicație și predicție. Propunând o grupare a științelor în funcție de realizarea sau nerealizarea condițiilor de mai sus, N. Wiener consemna că: „Toate marile succese din știința exactă s-au obținut în domeniile unde există un anumit grad înalt de separare între fenomen și observator”³. Spre deosebire de alte interpretări, N. Wiener consideră că această separație se realizează și în raport cu lumea microparticulelor, precizând că: „...noi sintem prea mici ca să influențăm stelele în mersul lor, și prea mari ca să ne ocupăm de efectele de masă ale moleculelor, atomilor și electronilor... În științele so-

¹ K. Popper, *Logica cercetării*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 97—98; C. G. Hempel, *Aspects of Scientific Explanation*, The Free Press, New York, 1965, p. 177.

² K. Popper, *Misère de l'historicisme*, Plon, Paris, 1956, p. 36.

³ N. Wiener, *Cibernetica sau știința comenzii și comunicării la ființe și mașini*, Ed. științifică, București, 1966, p. 215.

ciale este cel mai greu de minimalizat această asociere între fenomenul observat și observator. Pe de altă parte, observatorul este în stare să exercite o considerabilă influență asupra fenomenului care intră în atenția sa⁴.

Științele sociale dispun, prin urmare, de un statut ontic și epistemic distinct față de cel al științelor care se indeletnicesc cu cercetarea proceselor exterioare și independente de activitatea umană. Această deosebire de statut este determinată în principal de natura obiectului investigat. Considerate în totalitate lor, științele sociale cercetează structura și devenirea unor sisteme și subsisteme legate sau generate de complexitatea activității oamenilor. Referindu-se la particularitățile obiectului științelor social-istorice, F. Engels atrăgea atenția că: „... istoria dezvoltării societății se deosebește esențial de cea a naturii. În natură, întrucît nu luăm în considerare acțiunea inversă a oamenilor asupra naturii, avem de-a face numai cu agenți inconștienți și orbi. ... nimic nu se produce cu scop conștient și voit. Dimpotrivă, în istoria societății, factorii activi sînt numai oamenii înzestrați cu conștiință, care acționează cu rațiune sau pasiune în vederea unor scopuri anumite; nimic nu se întîmplă fără o intenție conștientă, fără un scop voit”⁵. În consecință, omul și lumea sa, ca domenii de investigație, se manifestă ca factori praxiologici activi și care pot deveni conștienți de propria lor situație. Din considerentele semnalate, științele sociale sînt confruntate cu alte tipuri de raporturi dintre subiectul și obiectul cunoașterii față de științele naturii; dintre care se bucură de o atenție deosebită din partea cercetătorilor următoarele:

a) indiscernabilitatea, în diferite grade, dintre subiect și obiect. „Efectul Heisenberg” cunoaște o altă manifestare în științele sociale, față de fizică, întrucît activismul se exercită aici și din partea obiectului în corelația lui cu subiectul;

b) obiectul cunoașterii socio-umane are posibilitatea de a se conștientiza cu privire la informația pe care subiectul o deține despre el. Acesta poate afla conținutul predicțiilor care îi anticipă desfășurarea posibilă;

c) obiectul însuși este în stare să se autocunoască și să-și autoprevadă evoluția;

d) realizînd condiția (b) și (c), obiectul cunoașterii socio-umane poate reacționa în sensul accelerării împlinirii previziunilor ce îl privesc sau a modificării profunde a rezultatului acestora.

Cercetarea efectelor relațiilor semnalate între obiectul și subiectul cunoașterii evidențiază faptul că în științele sociale, condiția de *ceteris paribus* este inoperantă, iar cea a simetriei dintre explicație și predicție este profund modificată, pentru că interacțiunea dintre obiect și subiect modifică neînterupt condițiile inițiale de desfășurare a proceselor sociale. Informația cognitivă și predicția fenomenelor sociale se

⁴ *Ibidem*, p. 216.

⁵ F. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, București, 1965, p. 295.

adaugă condițiilor inițiale ca factori suplimentari determinând variabilitatea lor. Prevederea comportării posibile a agenților umani și a desfășurării proceselor socio-umane necesită îmbinarea explicației nomologic-cauzale, introdusă prin întrebarea *De ce?* cu luarea în considerare a explicației teleologice-motivaționale, care răspunde la întrebarea *Pentru ce?* Făcînd apel la factorii sens, scop, motiv al acțiunii umane, explicația teleologică face corp comun cu comprehensiunea; din care cauză științele ce o reclamă sînt prin statutul lor și discipline hermeneutice.

Condiția care modifică cel mai profund simetria dintre a explica și prevedea din științele despre societate este manifestarea fenomenului denumit *reflexibilitatea predicțiilor sociale*. El apare, bunăoară după concepția lui C. Wright Mills datorită faptului că: „...oamenii nefiînd niște obiecte inerte, ei pot ajunge să cunoască predicțiile privind activitățile lor și astfel pot adesea să se dirijeze ei înșiși; ei pot să împlinească aceste predicții sau să le denatureze”⁶.

Printre episemologii contemporani, de studiul predicțiilor reflexive s-au ocupat mai pe larg R. Buck — care după unele opinii pune în circulație termenul de predicție reflexivă —, R. Merton — după părerea căruia reflexivitatea predicțiilor îmbracă forma de prognoze autocreative și autodistructive — și K. Popper, în scrierile căruia apar sub denumirea de predicții de tipul „efectului Oedip”. Autorii menționați se disting prin interpretarea fenomenului de reflexivitate ca expresie a vicierii cunoașterii obiectiv-veridice și a prevederii realiste în domeniul fenomenelor social-istorice. Astfel, K. Popper după ce definește „efectul Oedip” ca influență a predicției asupra evenimentului prevăzut sau mai general: ca influență a unui element de informație asupra situației la care se referă informația⁷, arată că influența exercitată are repercusiuni asupra conținutului predicției; repercusiunile pot fi de așa natură încît să altereze grav obiectivitatea lor⁸. Epistemologul englez consideră că prin „efectul Oedip” evenimentul prezis poate fi înclinat în direcția care este personal preferată, ceea ce distruge obiectivitatea⁹.

Practica construirii de predicții în domeniul științelor sociale a evidențiat mai multe tipuri ale acesteia, din care unele nu corespund condițiilor impuse de „efectul Oedip”. În baza relației statornică între emițătorul sau agentul predicției și destinatar, care frecvent este chiar obiectul anticipat, s-au impus atenției următoarele moduri de raportare a acestora:

1. Subiectul elaborează predicția despre obiect, dar are interesul de a nu o comunica, pentru a nu-l alerta sau să-l facă să reacționeze. O asemenea predicție nu interacționează cu evenimentul anticipat și deci nu îi influențează desfășurarea. Valoarea procedurii este discutabilă mai ales din punct de vedere politic și etic.

⁶ C. W. Mills. *Imaginația sociologică*, Ed. politică, București, 1975, p. 180.

⁷ K. Popper, *Misère de l'historicisme*, p. 10.

⁸ *Ibidem*, p. 11—12.

⁹ *Ibidem*, p. 13.

2. Factorul predictiv construiește predicția și o diseminează, informând prompt destinatarul despre ceea ce urmează să i se întâmple. Acesta nesocotește mesajul predictiv, comportându-se ca înainte de a-l fi cunoscut. Atare predicții se numesc de tipul „efectului Casandrei“, numite și „profeții de nimeni crezute“.

3. Subiectul emite predicția, destinatarul deși o receptează nu poate reacționa, pentru că, după cum se exprima F. Engels, reacția este irealizabilă fiindcă mijloacele sint insuficiente¹⁰.

4. Predicția construită de agentul predictiv este diseminată, obiectul destinatar se conștientizează privitor la mesajul ei și acționează în consecință.

5. Insuși obiectul predicției (de exemplu opinia publică) poate să ajungă la aceleași concluzii predictive cu ale subiectului predictiv. Primul factor are deci capacitatea de autopredicție, pe care o poate elabora în paralel cu cea elaborată de teoreticianul prospectolog.

Dintre situațiile prezentate ale predicțiilor din științele sociale, calitatea reflexibilității este întrunită numai de ultimele două.

Disputa reflexibilității este deosebit de activă în rîndurile epistemologilor științelor socio-umane. Ea urmărește de fapt salvarea obiectivității și veridicității cunoașterii și predicției din științele privitoare la structura și devenirea sistemelor și subsistemelor realității sociale.

Evitînd nuanțele particulare, sesizăm două încercări mai insistente în vederea realizării obiectivului anterior menționat. O primă tentativă constă în negarea rolului reflexibilității în asigurarea obiectivității și veridicității din științele sociale. În felul acesta, K. Popper apreciază că teoria economică poate satisface condițiile vizate întrucît nu este afectată de reflexibilitate, avînd deci posibilitatea să prevadă că o anumită evoluție va avea loc, dacă anumite condiții sînt realizate, enunțurile ei sînt verificabile¹¹. Dar tocmai natura predicțiilor economice au declanșat și întreținut disputa reflexivității. O opinie asemănătoare cu cea a lui Popper împărtășește și Cl. Lévi-Strauss, considerînd însă că știința care nu este afectată de reflexivitate poate fi numai lingvistica structurală. În această privință, teoreticianul structuralist observă că limbajul ca fenomen social, de care se ocupă lingvistica structurală, este situat la nivelul gîndirii inconstiente; de aceea influența observatorului asupra obiectului de observație este neglijabilă: nu ajunge ca observatorul să devină conștient de fenomen pentru ca acesta să fie modificat¹². Disciplinele antropologice definesc, după autor, obiectul în funcție de propriile noastre interese și deci nu satisfac cerințele obiectivității.

Concepția marxistă despre natura și valoarea științelor istoriei și societății se întîlnește cu cea a unei serii de epistemologi, pentru care reflexivitatea nu contravine *ipso-facto* obiectivității cunoașterii și predicției, avînd ca obiect sistemele și subsistemele sociale. În acest sens, J.

¹⁰ F. Engels, *op. cit.*, p. 295.

¹¹ K. Popper, *op. cit.*, p. X—XI.

¹² Cl. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*. Ed. politică, București, 1978, p. 70.

Habermas atrăgea atenția că neglijarea reflexivității, în spirit pozitivist, are drept consecință falsificarea obiectului științelor sociale¹³. Iar C. Wright Mills, apreciind o idee marxistă, potrivit căreia reflexivitatea sau subiectivitatea reprezintă un aspect inerent determinismului social, insistă asupra necesității luării în considerare a fenomenului de reflexivitate, modalitate prin care se pot depăși concepțiile naturaliste, fizicaliste și cele tehnocratice, care, în esență, reduc omul la un obiect de manipulat¹⁴.

Împotriva înțelegerii obiectivității ca opusă acțiunii și reflecției umane a pledat și A. Gramsci. „... este absurd — susținea acesta — să ne gândim la o previziune pur «obiectivă». Cel care face previziuni are, în realitate, un «program» pe care vrea să-l facă să triumfe și previziunea este tocmai un element al unui atare triumf. Aceasta nu înseamnă că previziunea trebuie să fie totdeauna arbitrară și gratuită sau pur și simplu tendențioasă. Se poate chiar afirma că numai în măsura în care previziunea este legată de un program aspectul acesta capătă obiectivitate¹⁵. Prin urmare, plecând de la ideea unității dintre cunoaștere și acțiune, A. Gramsci susține că de fapt orice predicție valabilă trebuie să fie reflexivă, în sensul actual al termenului.

Alți epistemologi ai cercetării sociale disting reflexivitatea care denaturează adevărul predicției de reflexivitatea ce îl asigură. Delimitarea este de fapt de origine marxistă. Încă întemeietorii concepției materialiste despre societate au reliefat rolul crezurilor, sentimentelor politice și ideologiilor în orientarea diferențiată a activității forțelor sociale¹⁶. În analizele consacrate naturii cunoașterii și prevederii fenomenelor social-istorice se face distincția dintre subiectivitatea „bună” și subiectivitatea „rea”¹⁷. Prima nu alterează veridicitatea și obiectivitatea cunoașterii și valabilitatea predicțiilor, ci, dimpotrivă, prin activismul ei asigură satisfacerea acestor calități cognitive. Nu obiectul cunoașterii ca atare asigură obiectivitatea și veridicitatea reflecției, ci strădaniile subiectului cognitiv. Potrivit unei importante cuceriri a epistemologiei moderne, obiectivitatea produselor cunoașterii se prezintă ca ceva „construit”. Dar nici în plan cognitiv, subiectul nu poate construi valabil orice și oricum. Ignorarea acestei prezumții conduce la subiectivitatea „rea” generatoare de predicții false și tendențioase, care se pot însă adevăra, pentru că între anumite limite pot activa forțe sociale care să genereze faptele și evenimentele presupuse.

Încercarea de soluționare a „paradoxului” prin care eroarea voită devine adevărată a surprins faptul că în anticipațiile tendențioase, care se realizează, un rol întemeietor important îl îndeplinește explicația teleologică, căci aceste predicții nu sînt emise fără „motive”. S-a reliefat în

¹³ J. Habermas, *Cunoaștere și comunicare*, Ed. politică, București, 1983, p. 92.

¹⁴ G. W. Mills, *op. cit.*, p. 175—180.

¹⁵ A. Gramsci, *Opere alese*, Ed. politică, București, 1969, p. 159.

¹⁶ K. Marx—F. Engels, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. 3, Ed. politică, București, 1962, p. 47.

¹⁷ A. Schaff, *Istorie și adevăr*, Ed. politică, București, 1982, p. 325.

plus și considerentul că conținutul acestor predicții se înlăptuiește numai dacă agentul dispune de capacitatea necesară și de condițiile trebuincioase reale pentru instituirea în structura realității sociale a efectelor scontate¹⁶.

THE EXPLANATION AND REFLEXIVE PREDICTION IN SOCIAL SCIENCES

(S u m m a r y)

This paper is centered around the qualitative difference between the application of explanation and prediction in social sciences as compared with natural sciences. The author comes to the conclusion that the nomological explanation in the social sciences must be enriched by the teleological explanation. In this way, the social sciences are confronted with reflexive predictions, in which the predictive object (the participants) can be informed about the content of the prediction and it can act in the direction of self-fulfilling or self-invalidating of predictive information.

¹⁶ Alte aspecte ale predicțiilor reflexive le tratez mai pe larg în *Valoarea euristică a previziunii științifice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 102—104, 253—260 și în *Prelegeri de materialism dialectic*, partea a II-a, Curs litografiat, Cluj-Napoca, 1980, p. 447—467.

PROBLEMATIZĂRI ȘI EXPLICITĂRI EPISTEMOLOGICE ÎN ABORDAREA AXIOLOGICULUI

PETRU ILUȚ

Interesul marcant pe care îl înregistrează preocuparea față de problematica valorilor, idealurilor, atitudinilor din partea oamenilor de cultură și știință este ușor de sesizat și ușor de înțeles. Descrierea și explicația realităților socio-culturale, a comportamentelor grupale și individuale a recurs și recurge — latent sau manifest — la prezumția motivațional-axiologică a conduitei și performanței umane. Perspectiva valorico-atitudinală a captat atenția, prin urmare, și din unghiul de vedere practic-educativ, sporindu-și acuitatea atunci când se vizează tinăra generație, când se urmărește programatic formarea unui anumit tip de personalitate.

Societatea, prin diferitele ei paliere de generalitate (macro, medio și microgrupuri), oferă și induce individului atitudini, valori, idealuri. Așa cum la naștere copilul găsește o anume tehnologie, o anumită structură socială și anumite cunoștințe, tot așa el găsește un anumit sistem de valori și atitudini, un anumit univers axiologic. Umanizarea și socializarea copilului, cristalizarea și maturizarea etajelor superioare ale personalității tinărului înseamnă în primul rînd interiorizarea valorilor promovate de contextul socio-cultural în care trăiește.

Am enunțat mai sus într-o formă condensată, desigur, principalele aserțiuni ale paradigmei clasice și încă dominantă astăzi în disciplinele socio-umane (în speță antropologie culturală, sociologie, psihologie socială) privitoare la valori. Într-un anume sens aceasta este și poziția noastră teoretică de bază. Specificația „într-un anumit sens“ este însă importantă întrucît angajează interogații, încercări de re-construcții, interferențe și replieri de orizonturi.

O astfel de primă și fundamentală problematizare-precauție este de ordin epistemologic și se referă la interacțiunea subiectului epistemic cu obiectul de cercetat. În mod frecvent respectivul subiect a fost tratat prin analogie cu relația de incertitudine a lui W. Heisenberg relativ la informațiile ce se obțin despre starea unui sistem atomic datorate interacțiunii cu instrumentele de măsurat. Studii de filozofia științei atrag atenția însă asupra unei determinări socio-culturale și psihosociale mai largi în elaborarea și funcționarea enunțurilor și explicațiilor științifice, a schimbării cadrelor de referință descriptive și interpretative. Unele dintre aceste analize au căutat să evidențieze nu numai condiționările exogene de sorginte socială și culturală ale motivațiilor constituirii și transformării paradigmatelor științifice, ci și faptul că premisele intelectuale sub semnul cărora se desfășoară întreg demersul științific (observația, elaborarea ipotezelor, verificarea și integrarea cunoștințelor în ansamblul teoretic) sînt mai de grabă supoziții pe care

comunitatea științifică le profesează la un anumit moment dat ca subînțelese și sînt, într-o anumită măsură, dogme sau prejudecăți¹.

Într-o astfel de viziune, standardele sigure ale științei obiective, ale verificabilității și falsificabilității, apar dacă nu caduce, cel puțin fragile. Scena epistemologiei contemporane nu este însă dominată de această poziție. Între și deasupra relativismului psiho(socio)logic asumat de o atare orientare și raționalismul absolutist se interpun numeroase nuanțe și încercări de sinteze, dintre care cea materialist-dialectică prezintă cel mai mare grad de consistență. E de notat că materialul observațional și interpretativ al epistemologiei generale este colectat cu precădere din istoria și rezultatele așa-numitelor discipline științifice „tari” (matematică, fizică, chimie, biologie) și unde faptele, datele experimentale sînt mult mai bine circumscrise decît în cazul celor socio-umane. Să mai observăm apoi că pentru primul gen de discipline practica curentă de investigație se desfășoară cu succes oarecum înafara disputelor epistemologice; cercetătorul propriu-zis poate fi, în mare măsură, ignorant în materie de epistemologie, fără repercutări sesizabile asupra rezultatelor teoretice sau experimentale obținute. Inocența epistemologică are însă un alt statut în teritoriul disciplinelor socio-umane și în speță în analiza structurilor și proceselor simbolico-evaluative. Aici „punerea între paranteze” a interogațiilor gnoseologice este, cel puțin pînă la un punct, nelegitimă, întrucît impietează asupra validității rezultatelor înseși, ori cît de larg am înțelege această validitate.

Implicarea valorilor intelectuale (supoziții filozofice) și sociale (moral-estetice, ideologii de grup etc.) în cunoașterea naturii este de alt ordin decît în studierea acestor valori înseși; în acest din urmă caz interacționează elemente de același gen, iar produsul informațional final este impregnat de subiectivitate. Controlul inter-cercetători este greu de asigurat chiar în interiorul aceleiași comunități științifice. Cauzele unei atari situații sînt multiple și ele țin și de condiția de subdezvoltare a științelor socio-umane — cel puțin așa cum se proiectează ele în lumina criteriilor disciplinelor științifice mature, „tari”.

Îndoilele sugerate pînă acum nu sînt, în intenția autorului, de factură sceptico-inhibante, ci metodice, urmărind soluții constructive. Revenind la incertitudinea datorată interacțiunii subiect—obiect în investigarea axiologicului, problema poate fi abordată și prin prisma unei observații din teoria percepției: cu cît obiectul perceput este mai puțin structurat, sistematizat, cu atît atributele de personalitate ale subiectului se regăsesc cu mai mare pondere în imaginea rezultată. Or, este evident că domeniul axiologicului este unul complex, fluid, iar atributele în relația epistemică nu sînt numai note emoțional-evaluative individuale, ci și principii teoretico-metodologice generale care sînt mai mult sau mai puțin luate de cercetător ca atare, subînțelese. De aceea, una din căile fertile de circumscriere a incertitudinii este explicitarea

¹ O prezentare a rezultatelor relativ recente în această problematică realizează Allen W. Johnson, în lucrarea *Quantification in cultural Anthropology*, Stanford University Press, Stanford, 1978.

acestor principii, supoziții, aducerea lor în conul de lumină al conștiinței critice.

În cazul nostru, un asemenea prim principiu este cel al necesității îngemănării strinse, în abordarea axiologicului, între cercetarea concretă și analiza psiho-sociologică de tip reflexiv. Nu e vorba aici numai de ceea ce în mod obișnuit se numește interpretarea calitativă a datelor, ci de o permanentă consubstanțialitate a celor două orizonturi epistemice. Optica respectivă fundamentează atât strategia metodologică utilizată cât și analiza datelor. Aceasta deoarece, poate mai mult decât pentru alte fragmente ale realității sociale, axiologicul nu suportă empirismul plat și cenușiu, simplificările însemnând aici alterarea esenței însăși.

În al doilea rând, se cuvin câteva specificații în legătură cu definirea conceptelor în științele sociale, întrucât, în fond, conținutul noțional ghidează deopotrivă construcțiile teoretice și demersul cercetării concrete. Desigur, în fluxul neîntrerupt al cunoașterii funcționează o intimă legătură dialectică între îmbogățirea, cristalizarea acestui conținut și datele experienței. Angajarea într-o investigație efectivă presupune întotdeauna însă definițiile prealabile și întreg procesul de operaționalizare, oricât de rafinat și extins ar fi el față de operaționalizarea de tip clasic, se desfășoară în cadrele inițial prescrise. În general — și cu atât mai mult cu referire la perimetrul valorilor — traducerea conceptelor în limbajul indicilor empiric detectabili și măsurabili își asumă riscul unei sărăciri calitativă excesivă. Intră aici în joc, pe lângă limitele impuse de nivelurile inferioare de măsurare în științele sociale și aplicarea improprie a unor procedee statistico-matematice, viciul fundamental de a trata noțiunile din domeniul științelor sociale ca fiind discrete, „cu limite aritmomorfice“, cum le denumește Georgescu Roegen. În concepția lui, realitatea — în special cea socio-umană — trebuie înțeleasă prin prisma noțiunilor dialectice, care au proprietatea de a fi „înconjurate de o zonă de penumbră în cadrul căreia se suprapun cu contrariile lor“², penumbră despărțitoare care la rîndul ei este o noțiune dialectică. Noțiunile dialectice descriu conținutul intuitiv, real, fără cusături, viu, ireductibil la cel aritmetic a cărui structură „...este totuși ca aceea a mărgelilor înșirate pe un fir, dar fără firul însuși“³.

Cu toate varietatea și subtilitatea argumentelor logico-filozofice aduse în susținerea acestei teze, soluțiile date de Georgescu Roegen impasurilor survenite par mai puțin convingătoare. La întrebarea cum este posibilă cunoașterea și comunicarea unei lumi de permanente și inextricabile suprapuneri penumbrale, răspunsul autorului este: noțiunile dialectice sînt distincte, dar nu discret distincte, iar spiritul de finețe, prin limbajul natural poate surprinde și transmite informații autentice despre o astfel de realitate. „Și nu putem nega că, în general, specialiștii în științele sociale au destul esprit de finesse pentru a interpreta

² N. Georgescu Roegen, *Legea entropiei și procesul economic*, Ed. politică, București, 1979, p. 112.

³ *Ibidem*, p. 140.

corect propoziția «democrația permite o satisfacere echitabilă a nevoilor individuale» și a raționa corect cu propoziții similare în care aproape fiecare termen este o noțiune dialectică. (Iar dacă unii din ei nu au destul esprit de finesse pentru a o face, Dumnezeu să-i ierte!) Nu e vorba de o mare ispravă. După cum a observat cindva Bridgman, «Ionuț și cu mine știm perfect ce vreau eu cind îi spun să fie cuminte, deși la un interogator nici unul din noi nu ar putea explica exact ce înțelege prin asta»⁴.

E de remarcat că o atare apreciere la adresa consensualității interpretărilor în științele sociale este emisă de la o mare altitudine, de unde denivelările marcante de relief dispar; în fapt, „unii“ sînt destul de mulți și pot fi în dezacord fără a dovedi lipsă de rafinament spiritual. De asemenea, să menționăm că intersubiectivitatea semantico-comportamentală a două persoane foarte apropiate (ca în citatul din Bridgman) nu poate sluji cu folos ca temei epistemologic. Refuzînd tentația snobismului științific, cercetătorul social nu poate rămîne la nivelul simțului comun (care, la o examinare mai atentă, ne apare, de altfel, puternic diferențiat sub raport intelectual și cultural). El încearcă să micșoreze caracterul difuz al conceptelor prin relevarea dimensiunilor esențiale, a atributelor relevante.

S-ar impune așadar o ancorare în palierul intermediar al definirii, între cel al complexității, fluidității dar vagității pe de o parte, și cel al simplificării, fragmentării dar exactității, pe de altă parte. În stadiul actual de dezvoltare a disciplinelor sociale maximalizarea ambelor deziderate (fluiditate și exactitate) pare foarte greu de realizat, dacă nu imposibil. Prudența față de simplificare prin precizie nu justifică însă scepticismul dogmatic, reflex, probabil, în unele împrejurări și al caracteristicilor psiho-culturale individuale. Așa cum afirmă J. Madge: „În același timp, noi trebuie să fim atenți să nu alunecăm în cealaltă extremă, a glorificării incertitudinii. Nu putem renunța așa ușor la căutarea exactității. Lenevia și incompetența nu sînt, evident, prin ele însele suficiente temeiuri pentru imprecizie»⁵.

Reținînd ideea penumbrelor denotative, a suprapunerilor fine de conținut, credem că în problema limbajului aplicat asupra domeniului axiologicului, funcționează și ceea ce numim echivalențe enunțiale. Adică, dacă un oarecare coeficient de confuzie în respectivul limbaj este datorat faptului că autorii desemnează prin aceleași expresii lucruri relativ diferite, este constatabil și fenomenul invers: prin expresii deosebite se vizează conținuturi identice, mergînd de la simple sinonimii (valoric, axiologic), sintagme și enunțuri („atitudine față de valori“, „valori interiorizate“, „scară individuală de valori“, „filtrajul personal al valorilor“) și ajungînd la nex-uri propoziționale echivalente. Evident, afirmația de mai sus are o valabilitate generală pentru dinamica științei și filozofiei, dar în perimetrul cercetării valorilor ea are o aco-

⁴ *Ibidem*, p. 122.

⁵ John Madge, *The Tools of Social Science*, Anchor Books, New York, 1965.

perire sporită. Probabil și pentru că lipsa de date ferme și teorii coerente este compensată prin diversitatea stilistică, sugerind astfel un avans (iluzoriu) în cunoaștere.

Să remarcăm, în fine, că avînd în vedere explicația nivelară (socio-culturală, psihologică, genetică, funcțional-comportamentală, individuală, grupală etc.) teorii axiologice care în intenție se vor concurențiale sînt în cea mai mare parte nu numai posibil, ci și necesar complementare. Dacă, și cum se armonizează diferitele perspective implicate contează în cel mai înalt grad în eficiența globală a investigației axiologice.

EPISTEMOLOGICAL PROBLEMS OF STUDY OF VALUES

(Summary)

In this article the importance of the analysis of the epistemic relation between subject and object in study of values is argued. The idea is stressed that for this research field the interaction elements are of the same nature: the researcher's values (as necessary involved in epistemical subject) and the values of others (values as object of study).

In the author's conception one of the most productive ways for delimiting or reducing the uncertainty which comes from this type of interaction is the revelation of the researcher's epistemological beliefs. It is discussed especially the way in which the researcher solves the problem of connection between the reflexive and the empiric and which is the strategy in the defining of the main concepts with which he works.

METODE DE CERCETARE ÎN ȘTIINȚA POLITICĂ

TROFIN HAGAN

Este un fapt cunoscut că socialismul științific este o disciplină relativ tânără, ce datează de un secol și mai bine. Nu este de mirare că, atît în domeniul statutului ei ca știință, cît mai ales în cel al metodologiei întîmpinăm și astăzi încă multe dificultăți și imprecizuni. De aici, necesitatea de-a ne îndrepta efortul și atenția asupra instrumentelor de care ne folosim pentru a descoperi legitățile politicului și a exprima în acțiuni concrete cerințele lui.

Pentru mulți cercetători marxiști *metoda* este punctul de vedere, de plecare, pe care se plasează omul de știință înainte de a întreprinde studiul respectiv al faptului politic sau social. Alții, definesc metodele ca „procese raționale ale intelectului” pentru a ajunge la cunoașterea realității. Unii merg pînă la a identifica domeniul, obiectul științei, cu metoda.

Termenul *metodă* are cîteva semnificații. În sensul cel mai general, numim metodă un mod de a proceda sistematic într-un domeniu determinat. Însă, prin metoda științifică înțelegem, cel mai frecvent, un mod de cercetare care dă o imagine adevărată a domeniului ales al realității și explicarea fenomenelor care au loc în cadrul lui. Poate fi denumit *metodă* un complex foarte amplu de procedee de operare în cercetare, de pildă metoda statistică, sau metoda istorică, care cuprind diferite procedee specializate, care, la rîndul lor, sînt denumite cîteodată metode.

Alegerea metodei și definirea ei corectă au o influență decisivă asupra rezultatelor obținute. Așa se explică de ce atîția teoreticieni identifică știința cu metoda. Pentru că cercetarea este întotdeauna construirea imaginii (tabloului) domeniului, realității cuprinse în cadrul aparatului noțional și în schema generală teoretică.

Punctul nostru de vedere este că metoda unei științe presupune sinteza tuturor operațiilor, procedeele, tehnicilor, esențialmente intelectuale, cu finalitate teoretică și practică. Întrebarea care se ridică în legătură cu conceptul de metodă pentru disciplina noastră este: cum putem cunoaște și acționa asupra faptului politic, pentru a transforma, perfecționa relațiile politice, instituțiile politice, activitatea politică, conștiința politică etc.

Principiile generale metodologice, valabile pentru toate științele naturii și societății, inclusiv pentru socialismul științific, ne sînt furnizate de dialectica marxistă, care asigură o concepție unitară metodologică cercetărilor. Acest fapt însă, nu anulează, ci presupune existența metodelor specifice ale științelor și domeniilor pe care le cercetează. Pentru că o metodă care nu se raportează la un domeniu determinat sau

la o conduită a oamenilor reali rămîne un exercițiu intelectual steril, fără finalitate și substanță.

La nivelul disciplinelor particulare, al științelor naturii și ale celor sociale, desprindem trăsătura distinctivă a celor două părți ce constituie corpul științei: o parte teoretică generalizatoare și o parte aplicativă, practică. Această structură își pune pecetea și determină în general forma și conținutul metodelor de cercetare.

Socialismul științific, respectiv știința politică marxistă, avînd ca obiect de cercetare fenomenul politic în toată complexitatea sa, posedă atît metode teoretice, prin care poate fi atins țelul procesului cognitiv, cît și metode practice, aplicative, care conduc la transformarea sau consolidarea unor relații și instituții politice.

Consider că toate problemele metodologice privind socialismul științific se pot împărți în trei mari grupe:

a) Cele formulate încă de la constituirea acestei discipline și în decursul ultimului secol, privind problemele de ontologie și epistemologie. Acestea se referă la natura fenomenelor politice și sociale, relațiile acestei științe cu celelalte științe sociale, precizarea problematicii, obiectului etc. Ele sînt și astăzi foarte importante pentru disciplina noastră, care este relativ tină. Dar a pedala pe aceste probleme metodologice și numai pe ele, este ceva asemănător racului care merge înainte cu spatele, privind în trecut.

b) În cea de-a doua grupă se află problemele metodologice care decurg din starea actuală a dezvoltării socialismului, din metodele și tehnicile folosite în cercetarea fenomenului politic și a practicii politice. Prin urmare se ridică pe primul plan setul de probleme privind abordarea în chip nou a problematicii politice interne și internaționale, cercetarea problemelor diferitelor doctrine politice și dialogul marxismului cu ele; generalizarea experienței revoluționare contemporane, atît cea teoretică cît și cea practică. În această secvență metodologică, considerăm că sîntem departe de cerințele existenței pentru a cuprinde și reda întreaga varietate a problemelor politice contemporane.

c) Cel de-al treilea complex de probleme metodologice începe abia acum să se contureze: ele merită o atenție deosebită. Aș enumera aici următoarele probleme: cele care decurg din teoria informației politice; teoria organizării; unitatea dintre învățămînt, cercetare și practica politică; problemele conducerii și ale autoconducerii politice și sociale; modernizarea metodelor și tehnicilor în domeniul științei politice etc.

Politologii nu pot să aștepte pasiv pînă cînd practica social-politică va contura una sau alta din problemele de mai sus. Simțim nevoia unei metodologii care să conducă la dezvoltarea teoriei politice, capabilă să devanseze practic și să deschidă seria marilor acțiuni în acest domeniu.

Socialismul științific își propune drept obiectiv cunoașterea condiției social-politice a omului în toate dimensiunile sale și a modului cum fenomenul politic își croiește drum printr-un mediu social complex. Oamenii îl simt spontan, dar nu-l pot înțelege. De aici nevoia

politologului de a aborda ceea ce este din punct de vedere științific fundamental și din punct de vedere practic hotărâtor.

Dar, există oare în genere mijloace de a pătrunde în „interiorul“ structurii politice? Este oare posibil în principiu să construiești modele abstracte ale „mecanismului“ politic și care totodată să aibă o importanță esențială pentru dezvoltarea științei?

Este știut că orice model teoretic al proceselor și sistemelor sociale, inclusiv cel politic, este unilateral, restrins, limitat. Dar problema constă în a ști cum trebuie construit asemenea model, care să permită ca și în alte ramuri științifice să dea maximum din ceea ce se poate realiza în descoperirea legilor obiective, logica dezvoltării istorice. Scoaterea în evidență pe baza practicii umane a unor modele politice, care o domină și care sînt legate de toate celelalte activități, este una din sarcinile fundamentale ale științei politice. Dar ea nu se poate mulțumi să afirme că cutare sau cutare fenomene sînt „indisolubil legate“ fără a cerceta *cum* sînt legate și în *ce mod* analiza rațională le poate disocia și „decupa“ pentru a le determina sensurile lor în societate.

O premisă teoretică generală a socialismului științific este *determinismul politic*, care poate să țină în mină cele două „capete ale lanțului“, raportul dintre economic și politic. Pe baza lui se pot degaja conexiunile și interacțiunile politicului cu celelalte activități umane: producția, arta, știința, literatura, cultura în general.

Determinismul politic operează cu categorii și relații de primordietate, subordonare, de conexiune inversă, de independență relativă, de comunicare socială; relații de interese; raporturi și conexiuni cu celelalte sisteme și activități umane.

În activitatea teoretică se folosește această metodă mai mult spontan decît conștient, fără a se înțelege pe deplin valoarea și semnificația ei. Deși au fost elaborate teze de doctorat și lucrări care se bazează tocmai pe determinismul politic, punînd în evidență sistemul de corelații și raporturi ale politicului cu morala, știința, economia etc., nu s-a epuizat gama largă a tehnicilor și procedeelor acestei metode. Modelele create sînt încă unilaterale și de multe ori inoperante. Ele sînt reduse de obicei la o experiență regională. Rămîne de cercetat și de elaborat tabloul de ansamblu al fenomenului politic, cu toate legitățile și determinările sale.

MÉTHODES DE RECHERCHE EN POLITOLOGIE

(Résumé)

L'étude développe l'idée que les méthodes de recherche en politologie s'appuient sur le déterminisme politique.

ASUPRA EXPLICAȚIET ÎN ISTORIE LA XENOPOL

GHEORGHE TOMA

După cum spunea N. Bagdasar în remarcabila sa sinteză asupra filozofiei contemporane a istoriei, științele istorice au găsit în Xenopol nu numai un reprezentat de seamă, ci și un teoretician de mare clasă. Reluind discuția asupra concepției lui Xenopol asupra istoriei, în mod firesc pe o bază de informație lărgită, înțelegem mai bine cât de adevărată, de justă, este afirmația exegetului amintit că Xenopol și Rickett sînt figurile cele mai reprezentative ale filozofiei istoriei nemarxiste contemporane. O sinteză critică mai completă a acestei opere, o valorificare mai adîncită a ei, credem că va fi obligată să urmărească mai îndeaproape, cu un sistem de mijloace critice mai complex, geneza sa, de la primele scrieri ale autorului *Teoriei istoriei* la apariția *Principiilor fundamentale ale istoriei* și de aici la ediția completă din 1908, pe de-o parte, iar pe de altă parte, să reliefeze modul cum a aplicat Xenopol ulterior conceptul său pivotal, de *serie de dezvoltare*, la studiul unor capitole ale istoriei noastre naționale¹.

În a sa *Prefață la Teoria istoriei* autorul arată diferența ce există între prima ediție, aceea din 1899, și ediția completă, definitivă, din 1908, apărută tot în limba franceză. În ultima ediție, spune Xenopol, a fost abandonat termenul inițial de *fapt coexistent* pentru a face loc aceleia de *fapt de repetiție*, în ideea că această expresie corespunde mai bine noțiunii, categoriei ce trebuie exprimată. Sînt apoi grupate și dezvoltate, într-un capitol special, observațiile sale originale referitoare la problema cauzalității, a distincției esențiale și întemeietoare în viziunea sa, între cauzalitatea de repetiție și cea de succesiune. Capitolul al treilea, care se referă la caracterul științific al istoriei, a fost refăcut, incluzîndu-se aici ideile cuprinse în studiul *Valoarea în istorie*, studiu în care se analizează teoria valoristă neokantiană asupra naturii cunoașterii în istorie. Este, în fine, introdus un capitol nou, în bună măsură sub influența lui Ed. Hartmann, care tratează rolul inconștientului în istorie din punct de vedere ontologic.

Privind mai îndeaproape conținutul programatic al acestor *Prefețe* la cele trei ediții, constatăm că Xenopol nu a urmărit inițial elaborarea propriu-zisă a unei filozofii a istoriei în accepțiunea tradițională a acesteia, și cu atît mai puțin a unei istorii critice sintetice, sau chiar a unei filozofii de tipul celei hegeliene, ci numai construirea unei teorii a cunoștinței istorice, o teorie a principiilor logice, oarecum formal înțelese, pe care se întemeiază cunoașterea trecutului. El urmărește, prin urma-

¹ A se vedea, în acest sens, A. D. Xenopol, *Studii privitoare la viața și opera sa*, Ed. Acad. R. S. România, București, 1972, precum și încercarea noastră din A. D. Xenopol — *filozofia scrierilor din tinerețe*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Historia, 1, 1978.

re, cum de altfel și spune explicit, o construire a științei istoriei sau o formulare a teoriei istoriei: „Opera noastră urmărește un alt scop decât acela de a da o explicație evenimentelor realizate de genul uman. Noi nu vrem decât a cerceta și a stabili principiile pe care se sprijină cunoașterea trecutului, de a demonstra caracterul perfect științific al acestei cunoașteri, de a apăra istoria de învinuirile care cad asupra ei din toate părțile. Într-un cuvânt, noi vom încerca a formula *teoria istoriei*”²⁴.

Constatăm, deci, că fără a arăta motivele acestei schimbări de titlu, și fără a insista undeva în mod expres asupra deosebirii dintre termenii de cunoștință, cunoaștere și logică a istoriei, logică a științei în general, Xenopol optează în final pentru termenul de teorie a istoriei. Dar, așa cum am mai spus și altă dată, la Xenopol nu este vorba de fapt numai de o teorie a cunoștinței sau a științei, ci și de o teorie a existenței și evoluției, al cărei punct de pornire îl constituie viziunea sa antikantiană și antisubiectivă asupra *realității științei*. El va deduce, pentru acest motiv, ceea ce se numea unitatea științei din realitatea ei și nu invers, cum procedau în general cei mai mulți dintre neokantieni. Realismul gnoseologic și epistemologic xenopolian este, în punctul său de plecare, esențialmente opus celui kantian și apriorist în general. Realitatea științei, a totalității reprezentărilor, categoriilor noastre, realismul său critic în general, se sprijină în fond pe principiul materialist al raportului dintre existență și conștiință. Ar rezulta din cele spuse mai sus că *teoria istoriei* la Xenopol are un sens restrâns, așa cum încearcă el să determine lucrurile la început, ea fiind concepută ca o teorie a structurii specifice a științei istorice, dar are și un sens larg, fiind de fapt o filozofie a istoriei, o teorie a principiilor existenței și cunoașterii istorice — toate categoriile sistemului său având o dublă valoare și funcționalitate, gnoseologică și ontologică. Deci, teoria asupra explicației științifice la Xenopol este fondată ontologic, conceptul de evoluție naturală, marea revelație filozofică a secolului trecut, joacă și aici același rol esențial, constructiv, de termen mediu, de întemeiere metodologică a unor noi posibilități și încercări de sinteze.

Este necesar, spune Xenopol, în aceeași ordine de idei, de a face distincție între *practica istorică* și *teoria istoriei*, dar nu în sensul de a opune pe una celeilalte, practica rămânând pentru el izvorul teoriei, noua încercare de întemeiere logico-teoretică a științelor trebuie realizată în perspectiva ideii unității dintre teorie și practică. Ideea însăși a seriilor istorice, concept, la Xenopol, modelator și întemeietor al istoriei, s-a desprins din activitatea, experiența practică a savantului, atunci când el și-a pus explicit problema determinării caracterului științific al istoriei și a erorilor pe care le comit toți, filozofi sau istorici, când îi contestă acest caracter. Practica îndelungată a acestei discipline a constat în expunerea trecutului pe baza faptelor aplicând, ca și în practica agricolă, juridică și arhitecturală, în mod spontan, inconștient, principiile cercetării. Cu timpul însă, și mai ales în „secolul istorismului”, când dezvoltarea cercetărilor istorice a atins un nivel înalt, reflecția

²⁴ *La Théorie de l'histoire*, Leroux, Paris, 1908, p. 1.

științifică a pus în discuție și problema principiilor logice constitutive ale disciplinelor istorice, domeniu unde domnea încă incertitudinea și confuzia. „Lipsa unor principii ferme, spune el, de o valoare obiectivă, care să dirijeze și să sistematizeze munca de cercetare istorică, nu poate fi considerată decât ca un simptom al unei anarhii deplorabile; o asemenea stare de lucruri a avut drept consecință faptul că istoria și-a văzut metoda, scopul și principiile formulate de alți gânditori, decât de istorici, mai ales de către filozofi și naturaliști. Astfel a luat naștere ideea, absolut falsă, de a aplica în istorie principiile de investigație utilizate de științele naturale și s-au găsit istorici care, fără să examineze problema, s-au grăbit să adopte aceste vederi. Au rezultat teorii istorice care, din fericire, sînt complet inaplicabile, căci dacă ele ar putea fi puse în practică, ar reduce la neant științele trecutului”³.

În fine, se impune a fi reținut și faptul că din *Prefața* refăcută la *Teoria istoriei* reiese mai clar scopul pe care și l-a pus Xenopol în această operă a sa: a dovedi că istoria este o știință în înțelesul adevărat al cuvîntului, adică că ea este nu numai o știință a unicului, individualului, irepetabilului în curgerea timpului, ci, „posedînd elementele generale și un sistem de adevăruri clasificabile“, are, ca și științele de repetiție, „posibilitatea previziunii și a predicției faptelor ascunse în sinul viitorului”⁴, și că ea poate formula generalul, condiție *sine qua non* a științificității, în două maniere, cel puțin în două maniere: ca „lege abstractă de manifestare a fenomenelor“, determinabilă prin sisteme de propozițiuni generale, și ca generalitate, totalitate de dezvoltare sau serială.

În acest sens va analiza Xenopol pe rînd diferite puncte de vedere unilaterale sau greșite asupra istoriei, începînd cu acela prin care este negată în principiu posibilitatea istoriei de a deveni știință, continuînd cu teoriile psihologismului, scientismului naturalist și sociologismului, care consideră, în totalitatea lor, că scopul istoriei este de a formula legi, și încheind cu o analiză critică amănunțită, luînd forma unei polemici, a punctului de vedere, cel mai nou în perioada respectivă, dacă facem abstracție de teoria seriilor istorice, exprimat de școala valorică neokantiană. În ultima ediție a sintezei sale filozofice capitolul consacrat expunerii diferitelor modalități învechite și greșite în care a fost concepută și scrisă istoria — istoria moralizatoare, istoria cenzură și istoria empirică — este pus într-o legătură mai organică, mai sistematică, cu erorile ce decurg, după Xenopol, din aplicarea conceptului de valoare la întemeierea epistemologică a istoriei. El reproșează reprezentanților școlii badice, care intenționau să realizeze, ca și istoricul Xenopol, o „critică a rațiunii istorice“, faptul că valoarea culturală, instituită de aceștia drept criteriu de selecție și organizare într-un tot, deci de explicare a întîmplărilor, este un element de natură morală, practică și nu logică sau teoretică cum susțineau ei. Este vorba de o discordanță care apare în mod efectiv între punctul de vedere susținut cu tărie de logicianul Rickert și binecunoscuta

³ *Les Principes fondamentaux de l'histoire*, 1899, *Preface*, p. IV—V.

⁴ *La Théorie de l'histoire*, p. VIII.

teză windelbandiană după care valorile istorice sînt în ultimă analiză valori morale. Dar, pentru Xenopol, valoarea fundamentală a oricărui sistem științific, explicativ, este și trebuie să rămînă adevărul obiectiv, și nu binele. De fapt, după cum am mai arătat și altă dată, și Xenopol va afirma rolul valorii în istorie, aceasta pe de-o parte într-un sens relativ, limitat, în polemica cu neokantienii, subliniind că alegerea, determinarea faptelor ce pot intra în cadrele logice ale seriei — unele fiind importante, altele mai puțin importante iar altele lipsite de importanță științifică — poate fi considerată o valorificare, proces care este însă propriu tuturor științelor. Trebuie spus, pe de altă parte, că conceptul de valoare își va face pînă la urmă loc la Xenopol în însuși miezul problemei discutate, prin afirmarea ideii de dreptate, aceasta fiind desigur o valoare practică, ca țintă supremă a evoluției și element logic organizator. Întrucît valoarea după Xenopol este relativă și subiectivă, cum probabil i s-a părut, cu instinctul său de om de știință, că stau lucrurile în legătură cu termenul rickertian de *comprehensiune*, nu poate fi elementul logic constitutiv al istoriei.

În concepția lui Xenopol logica istoriei este în primul rînd logica succesiunii în timp a fenomenelor, este logica întregii succesiuni, a dezvoltării universului material și spiritual. El dezvoltă teoria sa asupra istoriei pe temeliile unui *monism evoluționist*, depășind în acest sens dualismul metafizic materie-spirit, cu unele din dificultățile pe care le implica acesta, dualism care subsistă și la temelia modului neokantian de gîndire. Dar ceea ce apare cu totul remarcabil în viziunea xenopoliană, turnată cum s-a spus într-o formă simplă și clară, problematic mai cuprinzătoare decît cea neocriticistă, și nu mai puțin combativă și înche-gată, relevîndu-ne nu odată și ceva din tehnica specific maioreșciană a argumentării, este rolul pe care îl acordă el timpului în determinarea articulațiilor logico-epistemologice ale procesului cunoașterii în istorie. Prin urmare, la critica idealismului subiectivist și apriorismului se adaugă la Xenopol și această critică, indirectă, a metafizicii speculative, neistorice, prin afirmarea rolului explicativ esențial al timpului și cauzalității individuale. Pentru Xenopol însă timpul, ca și restul categoriilor cu care operează gîndirea umană în sfera teoriei istoriei și a cunoașterii științifice istorice, nu este numai un „procedeu al conștiinței“, nu este adică numai o valoare a conștiinței, o perspectivă metodologică, ci este în primul rînd o formă reală și primordială a existenței. Caracterul irepetabil, de unicitate al faptelor istorice, specificul cauzalității istorice, a explicației cauzale, care rămîne pentru el forma principală a explicației științifice, seria istorică, întreg acest „material istoric“, conceput ca diferite momente ale „generalizării istorice“, sînt concepute de Xenopol în funcție de rolul ce-i revine timpului în istorie.

•

Din analiza, determinarea comparativă a seriei istorice cu legea, principiul teoretic constitutiv în științele de repetiție, și pe baza a ceea ce numește el „practica istorică“, Xenopol va stabili caracteristicile esențiale, notele definitorii, ale acestei forme de gîndire a succesiunii: seria

este o noțiune sau categorie individuală, fiind vorba însă de o noțiune individuală generalizantă, integratoare, sistematică și explicativă, unde nu mai este valabil raportul de comprehensiune stabilit de logica clasică între sfera și conținutul unei noțiuni.

Ne vom opri în continuare, foarte sumar însă, la acest din urmă aspect logic al problemei seriei istorice, întrucît punctul său de vedere este relevant atît epistemologic cît și logic. Întrucît observațiile ce urmează să le facem se referă la realitatea și structura *noțiunii individuale*, seria făcînd parte din această categorie logică, vom semna și contribuția altor gînditori români, ca I. Petrovici și N. Bagdasar, în acest domeniu al logicii. Acești gînditori au recunoscut și apreciat cum se cuvine în studiile lor contribuția lui Xenopol la definirea unei logici a individualului, prin interesanta și originala teorie a seriilor de dezvoltare. În a sa *Teorie a noțiunilor*, unde descoperă în linii generale structura noțiunilor individuale, înainte cu un deceniu față de logicianul francez Ed. Goblots, mergînd însă aproape de poziția xenopoliană, I. Petrovici spune: „se pot întîlni noțiuni individuale și-n științele de legi, dar nu în calitate de factor explicativ, ci numai de lucru *explicat*. Ca factori explicativi nu pot să servească decît pentru a explica desfășurarea individuală sau istorică a lucrurilor, reprezentînd înmănuncherea individuală de legi care acționează la un moment dat. De altfel istoria, unde noțiunile individuale au rol și de a *explica*, e privită de unii ca nefiind o știință, iar acei care o consideră (cum e cazul lui A. D. Xenopol), o socotesc totuși o știință de altă categorie”⁵. La rîndul său, N. Bagdasar, în studiul *Asupra noțiunilor individuale*, remarcă cu justete faptul următor: „introducerea noțiunilor individuale în logică a fost urmarea nu a unei consecințe logice, ci a reflectării asupra istoriei. Deși o bună parte din logicieni continuă și astăzi să nu recunoască unor astfel de noțiuni o existență logică și aceasta fără temei, după cum sperăm să dovedim”. „Sfera și conținutul noțiunilor individuale, continuă el, nu se supun niciodată aceluia principiu de proporționalitate inversă, căci la noțiunile individuale totdeauna pe măsură ce crește sfera se îmbogățește și conținutul, după cum iarăși pe măsură ce se îmbogățește cuprinsul se mărește sfera. Este locul să subliniem că structura aceasta a noțiunilor individuale a fost pentru înția oară energie susținută de gînditori care s-au ocupat cu tendințele logice ale științelor istorice. Rickert, Dilthey și Xenopol, ocupă în această privință primul rang”⁶.

După cum am spus mai înainte, în concepția lui Xenopol „elementele logice” pe care se sprijină caracterul științific al istoriei, scoțînd

⁵ I. Petrovici, *Teoria noțiunilor*, ed. a II-a, București, 1924, p. 161.

⁶ N. Bagdasar, *Asupra noțiunilor individuale*, „Revista de filozofie”, 3—4, iulie-dec., 1933, p. 505. Introducerea noțiunilor individuale în logică a fost în primul rînd consecința efervescenței reflexivității istorice. Dar din ceea ce spun unii logicieni ca I. Petrovici și Ed. Goblots rezultă că această descoperire a primit un impuls și din partea teoriei existenței, ori de cîte ori s-a pus problema determinării structurii logice a ideii de ființă sau de principiu ultim al lumii; cum este cazul ideii platoniciene, substanței spinoziste, spațiul și timpul la Kant (vezi Ed. Goblots, *Traité de logique*, Armand Colin, Paris, 1921, p. 114—115).

aceasta disciplină „din sfera literară, în care pînă acum a fost cuprinsă“, sînt „noțiunea generală de serie și sistemul ce-l constituie aceste serii“⁷. Pornind de aici el va înlătura obiecția după care istoria este „o cunoștință și nu o știință“, deoarece ea nu poate cunoaște particularul prin general și nu satisface nici condiția sistemică. Dacă istoria, spune Xenopol, poate oferi un sistem de coordonare ea poate avea și unul de subordonare, seria istorică oferind „cadrele generale“ în care pot fi înlănțuite cauzal faptele individuale irepetabile, ea coordonează și subordonează noțiunile, întreg materialul său, într-un sistem logic necesar, — diferitele serii istorice pot fi considerate în raporturi de coordonare și subordonare. Astfel, există două sisteme de discipline și de adevăruri: științele de recepție, operind cu sisteme de asemănări, iar cele istorice cu sisteme de deosebiri, după cum se poate spune că există o logică a universalului și o alta a individualului. Punînd deci problema specificului cunoștinței istorice, a naturii și extensiunii generalului serial în istorie, a condițiilor comprehensiunii, a *explicației științifice istorice*, Xenopol va preconiza necesitatea reformulării definițiilor științei și logicii, a stabilirii limitelor principiului raportului dintre sferă și conținut din logica clasică, pentru a face loc noilor adevăruri, sisteme, noțiuni pe care le dă la iveală dezvoltarea spiritului uman, „căci este necesar, spune el, ca filozofia și logica unei epoci să se conformeze cerințelor spiritului, și că niciodată acesta din urmă nu se poate supune rutinei filozofice“⁸.

ON XENOPOL'S VIEW UPON EXPLANATION IN HISTORY

(Summary)

This study draws a parallel between „law“ and the historical „series“ proposed by Xenopol. It points out the fact that Xenopol's contribution to the theory of history is comparable to that of Rickert and Dilthey.

⁷ *La Théorie de l'histoire*, p. 136.

⁸ *Ibidem*.

ON THE INSTRUCTIONAL DESIGN

MIRON IONESCU

The word 'design' has been introduced in our country and, at the beginning it was translated by 'industrial aesthetics', which is a concept that, we think, refers to a smaller area than the field covered by the so-called 'design'. Our opinion has been confirmed to a great extent by the great number of terms belonging to the 'design' word-family, which have been used more and more frequently. Here are some examples of the terms mentioned above: industrial design, ambient design, pedagogic design, instructional design, etc.

The definitions of the notion facilitate the understanding of the essence of 'design'. Jones says that design means to perform a very complicated action. Reswik says that it is a creative activity which gives life to new and useful things which had not existed before. According to Cristopher, design represents the imaginative leap from present actions to future possibilities.

Instructional design, according to R. Brien, is a technology used in order to prepare the act of learning and which is characterized by the application of the scientific method, by the use of the techniques confirmed during the stages of teaching planning as well as by the application of the scientific principles of the psychology of learning [2 p. 3].

Referring to the instructional design M. D. Merrill defines it as „specifying and producing particular ambiental situations which make the learner interact in such a way as to behave according to the given changes“ (foreseen and followed by means of pre-established objects). Instructional design — says the author — differs from artisan rules, often taught within teaching methodology courses; the methods of this course are usually based on folklore, tradition, the experience of teachers, while the manner of design is based on verified or experimentally verified principles [9 p. 265].

G. de Landsheere [9] maintained that instructional design facilitates: defining the objects of learning on one or more levels; it suggests themes that can induce learning in the desired direction and with high-efficiency; it offers the possibility of choosing the best methods, ways and means of teaching and learning; it requires control and self-control device both for teaching and learning; it determines preliminary conditions necessary for efficient learning.

Design implies projection/foreshadowing, the aim of which is to make the activity become more productive and bring in satisfaction. In this context we share Cristopher's opinion [4], who held that design is the imaginative leap from present activities to future possibilities. It is a matter of projecting/anticipating what it is to be obtained

under certain circumstances, after checking up available data, elements and agents.

From the definitions, i. e. opinions already mentioned, it results that the essence of design lies in projecting, and the anticipated product implies changing the things created by man. Design covers a large area of activity and it obviously contributes to the development of different economical, social and cultural fields. It is not identified only with what is commonly known as projection or mere reprojection of systems, products, etc., but it also calls for inter-disciplinary approach responsible collective work and a special way of analysis, organization and accomplishment of any activity.

There is an increasing necessity to understand design as a scientific discipline which comes into contact with a great variety of domains, can offer a conception as well as a strategy to man's systematic activity of influencing the environment and gives a practical character to the result of the whole activity.

The instructive and educational process is characterized by some attributes which require the application of design from the point of view of organization and development. Thus the activity a teacher carries on with his pupils is determined by objective and subjective elements; it is also marked by the pupil's and the teacher's special particularities as well as by the specific features of the working strategies which are used.

The base of the projecting activity lies in the existence of various regularities in the respective domain. According to many opinions [2, 8, 10], the instructive process is controlled by certain statistic laws which result from experience, from the stability of some parameters.

Analyzing the didactic process from the point of view of cybernetics, especially of information, its characteristic features and specific stages can be better understood. In this way instruction is a dynamic process, an activity characterized by a highly accomplished behaviour reproducing the social man. During this process, analyzing agents, cortical centres, motory organs, etc. are psycho-physiologically involved; at their level the pedagogical message goes through certain characteristic stages described in psycho-pedagogical language: perception, understanding, generalization, memory storage, application, etc.

Within the educational activity data processing, turning the information into stable knowledge and effective ability — job which takes place between the input and the output of the system taken as a whole $\rightarrow S \square R \rightarrow$ are of special interest. In the process of instruction/self-instruction the human body behaves as a special system of communication where the relationship between the input-signal, and the output-signal is not determined from the very beginning, but it is to be gradually established. From this point of view instruction can be understood as a sequence of informational-effective cycles, each one having as component parts: the „information-decision-action“, moments which do not follow a linear course, they interfere with one another,

sometimes the process develops so quickly that its elements can hardly if ever be noticed. Tiffin and McCormick show that the difference between receiving information and decision sometimes is very difficult to be accurately worked out, and the interference of the stages brings about most difficult problems in the study of the teaching-learning activity.

The state of things reveal a high degree of uncertainty at the beginning of the working process, which gradually decreases in favour of certainty in the course of its development, as the teacher comes to know the class very well and the most probable results.

The process of teaching involves complex communication which includes the codified verbal message as well as the message obtained by means of some non-verbal and affective language that bears an important pedagogical signification.

Conveying the pedagogical message implies converging the activity of the teacher and the pupils as well as the search for ways of keeping a permanent relationship between the two factors. As the didactic process is a „complex and instructive system“ (Steinbuch) the same activity of the pupil or of the teacher — lesson, scientific circle, workshop, laboratory, consultation classes, homework, — produces different results according to the characteristic features of the pupils and to their receiving, selecting and estimating „grid“. The result of an educational activity is not unilateral; there are a lot of consequences of which a certain convergence, an induced tendency comes out; as it has already been mentioned the statistic determinism characterizes the didactic process.

As instruction is governed by statistic rules, it means that banking on a certain modification of behaviour, we cannot just anticipate the consequence of a method or group of activities, but only with a certain degree of probability: „any activity make probabilities reappear at the level of the possible consequences“. This anticipation approach which develops at the teacher's mental level *can be rigorously prepared by means of projection* and this starts before the proper development of any educational activity, namely, since the teacher gathers data, selects and arranges them in order to achieve certain objectives.

Foreshadowing/projecting means deduction and preparation of future events, intuition of what might happen. In our field to project the development of work means to imagine in advance the way of achieving it on the basis of deep knowledge of the topic that is to be conveyed, of the pupils and circumstances which could facilitate or hinder the didactic process as a whole, or of each educational activity taken separately [7].

The first and possibly the most important consequence of design in education is that it calls our attention to the problem of education taken as macrosystem (pedagogy of systems) and on the level of microsystem (micropedagogy or the pedagogy of learning). Having performed this dichotomy we try to find the content and special strategies suitable

to a permanent interdependence. Design also includes prospecting the needs of education for a longer period of time, planning, on this basis, of the required manpower, preparing all the conditions for carrying on the educational process at a macro level. B. Suchodolski, speaking about the conflict between two important trends, „the pedagogy of existence“ and „the pedagogy of essence“, considered that education directed towards future is „a way which makes us keep off the sphere of bad alternatives and compromises of bourgeois pedagogy“. Clearly tangent to both conceptions, but identifying itself with neither of them, prospective pedagogy seems to him a way of „solving the autonomy of thinking of modern pedagogy“ (11 p. 117—119).

Design is directly connected to school ergonomics. Projection, the organization and achievement of the project require interdisciplinary co-operation in order to draw up the draught and scheme of placing the equipment which can provide proper environment, sanitary and comfortable conditions for the educational activity.

Teaching scientific topics by means of research and discovery, when the demands of instruction and didactic techniques keep altering, implies such a school architecture and architectonics, such environment (school building, classrooms) as to provide the necessary atmosphere for conveying the real pedagogical message. Recent experiments have demonstrated that movable and multifunctional spaces are necessary to facilitate the circulation of ideas and people in a continuous flow; classrooms with flexible spaces, laboratories, libraries, reading-rooms fitted out in such a manner as to develop pleasure and ability for learning, to facilitate the work of the individual or of the group, to contribute to the moulding of taste, judgement and aesthetic emotion as well as of the civil conscience and conduct.

In contemporary activity of teaching and learning needs special furniture to provide most favourable conditions for the educational activity and, at the same time, it requires certain ambiental elements with encouraging, undisturbing consequences both for learners and for teachers.

The fundamental principles of design [4, 7 p. 12], the experts' opinions [5, 9] and psycho-cybernetic perspective upon schooling contribute to our understanding of the fact that the value and quality of an educational activity is determined by the operating consensus of certain objective and subjective agents, the interrelationship having the following formula:

$$C.A.I. = f(P. Ec. Erg. T)^*$$

Design is also useful in drawing up the documents which organize and materialize the content of instruction — plans, programs and hand-

* C.A.I. = quality of instruction activity is function of psycho-pedagogical, economic and technical factors.

books — and, above all, it makes the teacher and the pupil work in a rigorous manner as it can be seen in Fig. 1.

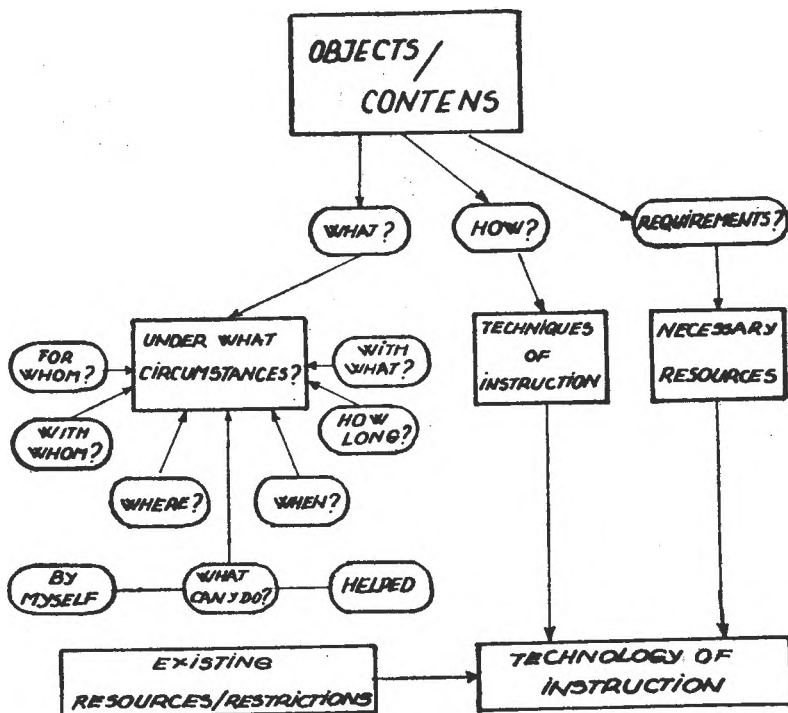

Fig. 1. The scheme of decision making process of the teacher in connection to the variant of organization and development of a didactic activity.

The theory and practice of design facilitates the identification of endogenous and exogenous factors resistant to innovation and in this way they are intermediate agents for introducing innovation in schooling. Innovation — says Huberman (1978) — means selection, organization and use of the creative spiritual and material resources following methods which had not been used before and which favour the achievement of the anticipated objects at a higher level.

By projecting the instructive process we can accurately discriminate many aspects of learning in group or individually, we can understand the development of the efficient action, we can follow the relationship between science and the different topics it is represented by in schools, the relationship between work and the subjects when work itself has become a learning subject.

Learning should be planned so that every individual might be able to successfully use his means, to live and become part of his social environment.

The endeavour to have a look at the teaching process from the point of view of design helps us to achieve a working structure for the psychological development of the pupil by means of rigorous planning and projection of the instructive activity. We consider the action being necessary due to the fact that there are many teachers whose conception of teaching is reduced to an artisan modality backed by personal qualities; at this stage they are doing nothing but a sensitivizing act without carrying it out. So many a time the activity is reduced to a process of re-communication, the same content of ideas, the same technique at different levels, which is very little indeed. It is imperatively necessary to find ways of correcting these shortcomings in the case of certain teachers.

Among the other advantages of design we should also mention: the presence of an explicit goal that guides behaviour and all other efforts of the one who is on his way of planning and projecting a series of lectures, a lesson, etc., then the distribution of the planning work among different teams of specialists, to which one has to add the adaptability of all these techniques and their mobility. In pedagogy, we can already speak about a new profession: analyst of pedagogical systems.

We conclude by appreciating G. de Landsheere's remark, who says that the increasing rigour which is being introduced in the educational practice, technology and design will not be futile except for the pedagogs who are not aware of them; on the contrary, the others will be offered subtle means of adaptation of more certain individualization, more functional possibilities of conquering the environment and their ego itself". [9 p. 266].

REFERENCES

1. Botkin, I., Elmandjra, M., Malița, M., *Orizontul fără limite al învățării. Lichidarea decalajului uman*, Ed. politică, București, 1981.
2. Brien, R., *Design pedagogic, Introduction à l'approche de Gagné et de Briggs*, Les Éditions Saint-Yves, Quebec, Canada, 1981.
3. Cerghit, I. (coord.), *Perfecționarea lecției în școala modernă*, E. D. P., București, 1983.
4. Christopher, J. I., *Design methods seeds of human futures*, London, 1970.
5. Gagne, R., *Principii de design al instruirii*, E.D.P., București, 1977.
6. Huberman, A. M., *Cum se produc schimbările în educație, contribuții la studiul inovației*, E.D.P. București, 1978.
7. Ionescu, M., *Lecția între proiect și realizare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982.
8. Itelson, L. B., *Metode matematice și cibernetice în pedagogie*, E.D.P., București, 1967.
9. V. de Landsheere, G. de Landsheere, *Definirea obiectivelor educației*, E.D.P., București, 1979.
10. Radu, I. (coord.), *Psihologia educației și dezvoltării*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1983.
11. Suchodolski, B., *La pédagogie et les grands courants philosophiques*, Édition du Scarabée, Paris, 1960, p. 117, 119.

CU PRIVIRE LA DESIGNUL INSTRUȚIONAL

(Rezumat)

Pornind de la esența designului instrucțional, în studiu sînt menționate compartimentele actului educațional în care teoria și practica proiectării devin necesare, precum și consecințele acestui demers în instrucția școlară. Astfel, datorită acestei optici înțelegem mai bine că trebuie să privim problematica educației la nivel de macrosistem (pedagogia sistemelor) și la nivel de microsistem (pedagogia învățării), că este necesară o mai substanțială prospectare a cîmpului educațional și o mai atentă planificare, că ergonomia școlară poate fi extinsă.

MAKROSOZIALE UND ERZIEHERISCHE DETERMINATIONEN DER SOZIALEN REIFUNG DER JUGENDLICHEN

VASILE PREDA

In Rahmen der multi- und interdisziplinären Studien und Forschungen, insbesondere im Rahmen jener Forschungen, die nach einer global-systematischen Investigation der Jugend streben, muss die Frage der sozialen Reifung der Jugendlichen einen besonderen Platz einnehmen. Das vor allem aus dem Grund, weil das Hervorhebender sozial-politischen, ökonomischen und kulturellen Determinationen, der Dimensionen, der Faktoren und der Finalität des sozialen Reifungsprozesses der Jugendlichen wichtige Beiträge zur Kenntnis und Bewertung dieser sozialen Kategorie erbringt, einer Kategorie, die sich durch weitestgehende Öffnung zur Zukunft, durch einen breiten prospektiven Horizont, durch prospektive Freiheit und Mobilität auszeichnet.

Die grosse Vielfalt der Kontexte und der Lebensumstände, unter denen sich die Jugend in verschiedenen Ländern der Welt entwickelt und entfaltet, die verschiedenartigsten, vom sozial-politischen System bestimmten Erziehungsideale und Forderungen lenken die Aufmerksamkeit darauf, dass die Erforschung der sozialen Reifung der Jugendlichen aufgrund der Auffassungen des dialektischen und historischen Materialismus unternommen werden muss. Dieser Anforderung und Auffassung nach ist die gesellschaftliche Identität der Jugend vom Ensemble seiner konkreten sozio-historischen Beziehungen bestimmt; sie ist eine Variable, die von den politischen, ideologischen, ökonomischen und kulturellen Eigenheiten der betreffenden Gesellschaft abhängt. Die Jugend muss in erster Reihe im Zusammenhang mit ihrer gesellschaftlichen und soziologischen Identität, mit ihrem Status und mit ihrer Rolle in verschiedenen Gesellschaften betrachtet werden. Vom Standpunkt einer marxistischen Analyse der Strukturen und der Verhaltensweisen der Jugend ausgehend, ist es notwendig, die Eigenheiten hervorzuheben, die von der Zugehörigkeit der Jugendlichen zu verschiedenen sozialen Klassen und Schichten und von der Ideologie, der sie sich anschliessen und die sie fördern, gegeben ist; natürlich werden dabei auch die allgemeinen Züge hervorgehoben, die der Jugend als Generation gemein sind. Die Jugend muss also, wie auch F. Mahler [6] zeigt, als „Einheit in der Vielfalt“ betrachtet werden, wobei die Einheit von den Eigenheiten der Generation — die ihrerseits von der Gesellschaft und von den makrosozialen, ökonomischen und politischen Verhältnissen modelliert und durch Erziehung und Sozialisation verinnerlicht werden — die Vielfalt hingegen von der Zugehörigkeit der Jugendlichen zu einzelnen sozialen Klassen und Gruppen bestimmt werden.

Auch einige abendländische Forscher wie H. Lessing und M. Liebel [5] aus der Bundesrepublik Deutschland haben, vom Marxis-

mus beeinflusst, die abstrakte Definition der Jugend als „homogene Generation“ und die scheinbar entgegengesetzte These von der Jugend als „Klasse“ kritisiert. Sie haben die Notwendigkeit hervorgehoben, die Termini „Jugend“, „Generation“ und „Klasse“ in neue Zusammenhänge zu stellen. L. Böhnisch [1] ein anderer bundesdeutscher Forscher, ist der Meinung, dass unter den heutigen, kapitalistischen sozio-ökonomischen Gegebenheiten eine Revision der traditionellen, pädagogischen Definition der Jugend als Zeit des „psychosozialen Moratoriums“ notwendig sei, da das — von axiologischen und praktischen Gesichtspunkten aus — die Legitimation der Einstufung des Jugendlichen als künftigen Erwachsenen in untergeordnete produktive und soziale Beziehungen und Rollen impliziert. Die Definierung der Jugend als „psychosoziales Moratorium“ setzt den Aufschub der effektiven Ausübung der schon gereiften Fähigkeiten zur produktiven Aktion oder zur selbständigen und schöpferischen politischen Aktion, deren die Jugendlichen fähig sind, voraus. L. Böhnisch schlägt eine sozial-politische Definition vor, die den revendikativen Charakter der westlichen Jugend hervorhebt. Seiner Auffassung nach hat die Jugend einen „alternativen“ Status, da sie nach einer autonomen Stellung und nach einer „emanzipatorischen“ Rolle strebt, da sie eine Kraft der sozialen Veränderung darstellt. Diese Überlegungen der westdeutschen Forscher werden von jenen des amerikanischen Soziologen K. Keniston [4] ergänzt, der gezeigt hat, dass der Jugend auch ihre psychologischen und psychosozialen Charakteristika anerkannt werden müssen, da es sich um eine Gruppe oder Kategorie der Bevölkerung mit eigenständigem Bewusstsein und Verhalten handelt, die im Zuge ihrer Integration in das soziale Leben erworben worden sind.

Von diesen Betrachtungen ausgehend, meinen wir, dass der Begriff *soziale Reifung* als operatives Konzept betrachtet werden kann, dessen Anwendung und Erklärung in Verbindung mit den konkret — historischen und sozio-kulturellen Gegebenheiten, unter denen der Sozialisations — und Reifungsprozess der Jugendlichen vor sich geht, unternommen werden muss. Nur unter diesen Bedingungen kann die meistverbreitete Definition dieses psycho-sozialen Prozesses tatsächlich operativ werden. Dieser Definition zufolge bezieht sich die *soziale Reifung* insbesondere auf die Aneignung der sozial erwünschten Werte und Verhaltensweisen durch die Jugendlichen, auf die Entwicklung einer entsprechenden sozialen Perzeption, auf das entsprechende Verständnis der Fragen aus dem sozio-kulturellen Bereich, auf die Pflege optimaler zwischenmenschlicher Beziehungen, auf die adäquate Realisierung des sozialen Status und der sozialen Rolle.

Ausgehend von einer Synthese und Ergänzung der in der Fachliteratur gebotenen Daten, sind wir der Auffassung, dass *eine funktionelle Struktur der sozialen Reifung* in komplexen Zwischenbeziehungen zu folgenden Dimensionen steht: interpersonelle Reifung, moralische Reifung, zivile und moral-politische Reifung, Reifung für die Ausübung einer Tätigkeit, professionelle Reifung und schliesslich Reifung des ökologischen Bewusstseins.

Die *soziale Reifung* hat also distinktive Züge und unterscheidet sich von den Realitäten, die gewöhnlich mit den Konzept *Reifung* umschrieben werden. Die *soziale Reifung* bezieht sich und beschränkt sich natürlich keineswegs auf die somato-physiologische oder psychophysiologische und auch nicht auf die psychologische Reifung, obwohl sie diese voraussetzt. Die somato-physiologische geht der psychologischen Reifung voran und bestimmt sie zum Teil. Letztere wird allerdings in grossem Masse auch von der erzieherischen Tätigkeit beeinflusst, die angeborenen Fähigkeiten aktiviert sowie die höheren psychischen Prozesse und Persönlichkeitseigenschaften strukturiert. Inhererseits geht die psychologische Reifung der moralisch-sozialen Reifung voran und bestimmt sie einigermaßen; auch diese entfaltet sich im Rahmen des Sozialisations — und Reifungsprozesses. Diese Prädeterminationen, die in ihren Interferenzen mit den sozio-ökonomischen und kulturell-erzieherischen Faktoren betrachtet werden müssen, wirken nicht isoliert, einfach, geradlinig, sondern unter verschiedenen Korrelationen von Faktoren. Sie wirken oft auf Umwegen, so dass oftmals — vor allem bei verlängertem Jugendalter (der „Postadoleszenz“ wie sie K. Keniston nennt) — Verschiebungen zwischen der somato-physiologischen und der psychophysiologischen Reifung einerseits und der moralisch-sozialen Reifung andererseits vorkommen; Letztere kann zurückbleiben. Gewiss interveniert auch in diesen Fällen eine Vielfalt sozio-ökonomischer und kulturell-erzieherischer Faktoren sowie von Faktoren, die zur Persönlichkeitsbildung der Jugendlichen gehören, eine Vielfalt, die unter gewissen Bedingungen auch disharmonisch sein kann. Zieht man all das in Betracht, gibt man sich z.B. leichter Rechenschaft, warum die Reifung für das Familienleben nicht nur eine biologische sondern auch eine interpersonelle, eine moralische und eine professionelle Reifung voraussetzt. So kann der Prozess der Reifung für das Familienleben und interpersonellen Reifung im Allgemeinen verspätet oder gestört sein, obwohl einige Jugendliche somato-physiologisch gesehen reif sind. Das geschieht, weil die affektive und charakterliche Reifung — die unter Anderem ein Gleichgewicht der Gefühlsregungen, Selbstkontrolle der Gefühle, altruistische Gefühle und Emotionen, Widerstandsfähigkeit gegen Frustrationen u.a. voraussetzt und die moralisch-soziale Reifung beeinflusst — noch nicht stattgefunden hat.

Übereinstimmend mit F. Mahler [6], betrachten wir die *soziale Reifung* der Jugendlichen auch durch das Prisma ihrer dialektischen, immanenten Beziehungen zur Sozialisation — in deren Rahmen sie sich herauskristallisiert und deren Folge sie ist — und mit der *Personalisation* (Abb. 1).

Die *Sozialisation* ist ein komplexer Prozess der Verinnerlichung gesellschaftlich anerkannter Normen und, dadurch, ein Prozess der Vorbereitung und Anpassung der Individuen an die Ausübung ihrer sozialen Function. Sie hat deshalb eine wichtige Funktion der sozialen Regulierung, deren Essenz, Finalität und Effizienz in Verbindung mit den Grundeigenschaften des Kontextes und der konkret-historischen, sozialpolitischen und kulturell-ökonomischen Gegebenheiten gewertet werden

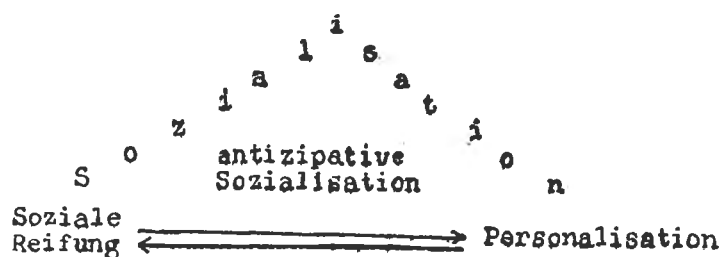

Abb. 1.

muss. Eine besonderer Aspekt der Sozialisationsprozesses, der stark auf die soziale Reifung der Jugendlichen einwirkt, ist die *antizipative Sozialisation*. Die antizipative Sozialisation wird in der gesamten Zeitspanne der Sozialisation, insbesondere aber in den Jugendjahren durchgeführt. Die antizipative Sozialisation muss nach der Herausbildung jenes strukturierten Ensembles von Kenntnissen, Fertigkeiten, Übungen und Fähigkeiten sowie nach Wertausrichtungen, Bestrebungen und Idealen trachten, die den gesetzmässigen Erfordernissen der künftigen Entwicklung entsprechen und in das vorhandene Verhalten prospektive, projektive und aktionelle Züge von höchster Effizienz integrieren. Wir können also behaupten, dass während der emanzipatorischen antizipativen Sozialisation eine optimale Herausbildung und Entwicklung der *sozialen Reifung* und, implizite, der *Personalisation* der Individuums stattfindet. Unter *Personalisation* versteht F. Mahler (6, S. 186) die stufenweise Herausbildung — in Sequenzen von aufeinanderfolgenden Zuständen und Rollen — einer Persönlichkeit, die ihrer selbst und ihrer Beziehungen zu anderen Menschen, zur Gesellschaft, zu den sozialen Werten bewusst ist, einer Persönlichkeit, die sich als wahres psycho-sozio-moralisch schöpferisches menschliches Wesen äussert, die fähig ist zu effizienter Handlung für die Erfüllung der gesteckten Ziele und Optionen. Die emanzipatorische, antizipative Sozialisation beeinflusst also positiv die soziale Reifung und die Personalisation des Jugendlichen, indem sie die Bildung einer integrierten Persönlichkeit aufgrund einer partizipativen, antizipativen und erneuernden sozialen Lehre durch den Übergang von Erziehung zu Selbsterziehung verfolgt; dadurch wird ihre vollkommene Selbstentfaltung durch die „Vervollkommnung der essentiellen menschlichen Kräfte“ möglich, von der Marx gesprochen hat.

Der formative Prozess der Jugend muss vor allem im Zusammenhang mit einem „humanen Projekt“ betrachtet werden, das aus dem erzieherischen Ideal der Gesellschaft hervorgeht, das die soziale Reifung und die Personalisation fördert. Dieses „menschliche Projekt“ wird durch den fruchtbaren Dialog zwischen den Generationen, aber auch durch eine notwendige Diskontinuität ausgearbeitet, die einen qualitativen Sprung, eine Erneuerung darstellen.

Berücksichtigt man die Rolle der in einer gewissen Gemeinschaft geplanten, geplanten und erreichten Erziehung, müssen bei der Erfor-

schung der sozialen Reifung der Jugendlichen ihre wichtigsten makrosozialen Determinationen (Abb. 2) und auch mikrosozialen Determinationen (Erziehung in der Familie, in der Schulgruppen, im Freundeskreis, in der Jugendorganisation, in der Arbeitsgemeinschaft usw.) berücksichtigt werden.

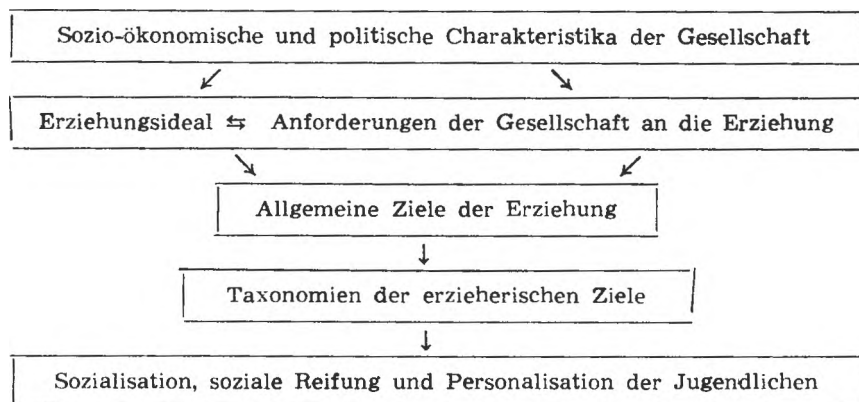

Abb. 2.

Aus Abb. 2 geht hervor, dass die Eigenheiten der sozialen Reifung der Jugendlichen letzten Endes von den sozio-ökonomischen und erzieherischen Zügen der Gesellschaft, von dem erzieherischen Ideal und den Anforderungen der Gesellschaft an die Erziehung abhängen; demgemäss werden auch die Taxonomien der erzieherischen Ziele der einzelnen Institutionen (Schule, Mass-Media usw.) ausgearbeitet. Gewiss haben aber auch die Erziehungsfaktoren verschiedener Mikrogruppen, beginnend mit der Familie, ihr besonderes Gewicht im Prozess der sozialen Reifung und Personalisation der Jugendlichen. Zugleich darf die Tatsache nicht vergessen werden, dass die Entwicklung der Jugend, dank ihrer Eigenheiten, immer von der Existenz und den sozialen Beziehungen der Jugendlichen sowie von der sozio-kulturellen Praxis und von der Erziehung, schliesslich von den Beziehungen zwischen den Generationen geprägt ist. All das beeinflusst die soziale Reifung und die Personalisation der Jugendlichen.

Die Implikationen der makrosozialen und der erzieherischen Determinationen könnten auch verdeutlicht werden, wenn bei der Analyse der sozialen Reifung von der Feststellung František Kahuda [3] ausgegangen wird, der die soziale Kompetenz als eine Grundvoraussetzung ansieht. Seiner Meinung nach besteht die soziale Kompetenz in der Fähigkeit des Individuums, die persönliche Unabhängigkeit entsprechend den Bedürfnissen der Gesellschaft auszuüben. Unserer Meinung nach verdeutlicht die soziale Kompetenz zu gutem Teil die — von den sozio-ökonomischen, kulturellen und erzieherischen Bedingungen einer Gesellschaft gegebene — Struktur der sozio-professionellen Effizienz der Persönlich-

keit eines Individuums (Fertigkeiten, Fähigkeiten, kreative Möglichkeiten, die von den emotiv-aktiven Faktoren der Persönlichkeit, mobilisiert werden) einerseits und die axiologischen Eigenschaften der Persönlichkeit, die sich durch die Verinnerlichung der moralischen, politischen, wirtschaftlichen und ästhetischen Werte herausbilden, andererseits. Verinnerlichung, Verständnis und Erleben der Werte wird aber von verschiedenen makrosozialen Determinationen beeinflusst, weil diese Werte zu gutem Teil mit den Grundnormen der Gesellschaft im Allgemeinen oder der verschiedenen menschlichen Eigenschaften im Besonderen identifiziert werden. Der Wert ist eigentlich eine „soziale Beziehung“ mit einem gewissen Spezifikum, die menschlichen Gemeinschaften bzw. die Gesellschaft drücken damit die Übereinstimmung von Dingen, Ideen, Tatsachen oder Prozessen und sozialen Bedürfnissen aus, die historisch von der Praxis bedingt sind.

Die Realitäten in den sozialistischen Ländern, in denen die Jugend vollberechtigt am politischen, sozio-ökonomischen und kulturellen Leben teilnimmt und aktiv an den Entscheidungen beteiligt ist, beweisen, dass die soziale Reifung der Jugendlichen unter optimalen Bedingungen der Verwirklichung und Behauptung verläuft.

In der sozialistischen Gesellschaft beziehen sich — wie A. I. Tănase [7] zeigt — die wichtigsten axiologischen Erneuerungen der sozialen Existenz auf vier Aspekte: a) Der neue soziale Status und die neue axiologische Würde der *wirtschaftlichen Werte*, die auf menschlicher Ebene nicht mehr von den Ausbeutungsverhältnissen untergraben werden — mit all den politischen und ethischen Implikationen, die daraus folgen; b) Die radikale Erneuerung der *politischen Werte* — die zu Bezugswerten, zu grundlegenden und entscheidenden Ressorts der zeitgenössischen Strategien der vielseitigen sozio-ökonomischen und kulturellen Entwicklung geworden sind — durch die Einführung eines allumfassenden demokratischen Systems (wirtschaftliche, politische, kulturelle Demokratie); c) Die neue Relevanz der *moralischen Werte* und d) die neue Relevanz der *ästhetischen Werte*, nicht nur als verschiedene Wertgattungen oder als besondere Bereiche des sozialen Lebens und der Kultur, sondern auch als spezifische Funktionen der gesamten materiellen und geistigen Kultur in der Komplexen Wiederaufbauarbeit und Bereicherung des menschlichen Ethos.

Durch die Verinnerlichung der oben erwähnten Werte, durch ihr authentisches Erleben und durch ihre Verwirklichung in beispielhaftem Verhalten, beweist der Mensch der sozialistischen Gesellschaft seine soziale Reife. Zugleich können als Hauptindikatoren der sozialen Reife eines Individuums das Niveau seiner interpersonellen Beziehungen und die Fähigkeit, eine produktive und kreative Tätigkeit auszuführen, wobei zugleich die Fähigkeit zu psychosozialer Interaktion ausgeübt wird, angesehen werden.

Aus dem bisher Gesagten geht hervor, dass beide Seiten der *sozialen Reifung* und der *sozialen Kompetenz* — die sozio-professionelle Kompetenz und die axiologischen Eigenschaften der Persönlichkeit eines Indi-

viduums — in grossem Masse dem Einfluss der makrosozialen und erzieherische Determinationen unterworfen sind und den Dimensionen der sozialen Reifung eine gewisse Färbung geben.

LITERATUR

1. Böhnisch, L., Münchmeir, R., Sander, E., *Abhauen oder bleiben? Brichte und Analysen aus der Jugendarbeit*, Piper, München, 1980.
2. Böhnisch, L., Stakenbrandt, J. M., Schefold, W. (edit.), *Jugendpolitik in Sozialstaat. Befunde und Perspektiven*, Juventa Verlag, 1980.
3. Kahuda, Fr., *În legătură cu o metodă de stabilire a influenței mediului social asupra personalității tinărului (Contribuții la teoria sociologică a personalității)*, „Tineret, factor de schimbare“, C.C.P.T., București, 1972.
4. Keniston, K., *Enfoque Psicologico de Concepto Juventud*, „Memoria — Seminario internacional de investigacion sobre problemas de la Juventud — C.R.E.A.“, p. 57.
5. Lessing, H., Liebel, M., *Jugend in der Klassengesellschaft. Marxistische Jugendforschung und antikapitalistische Jugendarbeit*, München, 1974.
6. Mahler, F., *Introducere în Juventologie*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1983.
7. Tănase, Al., *Valoarea — concept fundamental al unei culturi*, „Contemporarul“, nr. 27, 1982.

DETERMINĂRI MACROSOCIALE ȘI EDUCAȚIONALE ALE MATURIZĂRII SOCIALE A TINERILOR

(Rezumat)

Autorul relevă interrelațiile dintre determinările macrosociale și cele educaționale în cadrul procesului de socializare, îndeosebi a celui de *socializare anticipativă* care contribuie în mare măsură la realizarea „*personalizării*“ tinerilor și la dezvoltarea tuturor dimensiunilor *maturizării sociale* a acestora. În acest context se subliniază faptul că elementul de bază al maturizării sociale îl reprezintă *competența socială*, care cuprinde latura de eficiență socio-profesională și latura axiologică a personalității, ambele fiind influențate de factori macrosociale și de factori educaționali.

RECENZII

Radu Florian, *Eppur, si mouvel*, Editura Albatros, București, 1983.

Animat de tonusul optimist-realist, constructiv, revoluționar, ce caracterizează concepția partidului nostru, autorul ne înfățișează noi dimensiuni puțin străpuse, pînă acum, din moștenirea creatorilor marxismului, adusă, am spune, la zi. Iar intitularea studiilor și eseurilor, din carte, grăesc de la sine despre intenția autorului: „Marx și cultura contemporană” (Redescoperirea lui Marx, Actualitatea recitirii lui Marx, Marx și valorile naționale, Lucrările lui L. Pătrășcanu o explicație marxistă a fenomenului românesc etc.); „Filozofie-Cultură-Istorie (Sensul istoric, comunicarea generațiilor și altele)”; „Opera lui Marx în retrospectiva secolului”.

Plecind de la texte, Radu Florian constată „o oscilație semantică în folosirea noțiunii de dictatură, identificarea ei frecventă cu cea de conducere politică, aceasta din urmă înțeleasă exclusiv ca autoritate, dominare, constrângere” (150). Disociind ideea de hegemonie, ca sistem de alianțe, de teoria conducerii politice, între puterea politică și puterea de stat, autorul ne dezvăluie situația în care „nedelimitarea clară a funcțiilor distincte ale celor două niveluri ale puterii politice, cea de stat și aceea a instituțiilor politice nestatate, a condus la privilegierea metodelor autoritare și la subaprecierea rolului consensului social în procesul de geneză și dezvoltare a structurilor noii societăți” (173). Totodată se sugerează stadiile elaborării teoretico-științifice a puterii politice în societatea socialistă.

În „Destinul operei lui Marx” sînt prezente considerații ce contribuie la o interpretare nuanțată a problemei fundamentale a filozofiei. Realitatea obiectivă — observă filozoful —, natura tezei (materia) poartă pecetea acțiunii practice a societății, manifestarea rolului de subiect al acesteia, însă prin aceasta „nu se ajunge la anularea primordietății ontice a naturii față de existența socială, deși chiar punerea problemei implică scoaterea omului în afara naturii” (36). În altă parte surprinde

noi aspecte ale tezei marxiste potrivit căreia existența socială determină conștiința socială, cum este acela după care „spiritul nu este un fenomen secund, ci unul codeterminant al oricărei manifestări sociale” (140). Depășind tratarea didacticistă a raportului obiectiv-subiectiv, care generează confuzii între obiectiv (în calitatea sa de categorie a teoriei cunoașterii) și obiect ce aparține domeniului onticului, evidențiază ideea gramsciană „că filozofia marxistă are la bază un monism specific, cel al activității umane, înțeală că identitatea contrariilor dintre materie și spirit, indisolubil legată de o materie istoricizată, de o natură transformată” (139). Și se mai precizează că în filozofia marxistă relația subiect-obiect trebuie concepută ca un raport dialectic determinat prin care un termen (subiectul) se produce prin luarea în stăpînire, transformarea și dominarea celui de-al doilea (obiectul).

În „Controverse în filozofia marxistă” aducînd în discuție afirmația lui Althusser „că de fapt filozofia marxistă nici nu a fost încă elaborată”, gînditorul sugerează că elaborarea unui sistem de gîndire revoluționar, cum este cel marxist nu este o îndeletnicire didactică ci „elaborarea unor idei forță originale” ce caracterizează această concepție despre lume.

În analiza controverselor în filozofia marxistă contemporană, autorul împărtășește punctul de vedere al lui Althusser în critica tezei existențialist-empiriste, după care omul face istoria, care-și are originea în prejudecata că societatea ar fi o sumă de indivizi. Or, „societatea nu numai că nu este o sumă de indivizi, dar nu este nici un ansamblu de relații între indivizi, ci un sistem de relații între domenii sau sisteme parțiale ale activității sociale, fiecare dintre ele satisfăcînd cerințe (necesități) ale funcționării ansamblului” (180). În același timp, pe bună dreptate, nu împărtășește teze fundamentale ale determinismului althusserian, cum este aceea a inexistenței unui subiect al istoriei umane pentru susținerea căreia sînt invo-

cate motive fără consistență. Și în acest context se afirmă că societatea se manifestă ca subiect, atât în raport cu natura, cât și față de ea însăși (183).

Lucrările lui L. Pătrășcanu sînt considerate ca fiind un jalon fundamental al culturii social-politice pentru că, remarcă autorul, a făcut dovadă prin scrierile sale că se putea gândi marxist coerent într-un mod nedogmatic, chiar într-o perioadă în care influența dogmatismului era în plină extindere (200).

Deosebit de profundă ni se pare constatarea făcută la „Comunicarea generațiilor”: „Cu alte cuvinte el (dialogul n.n.) este indisolubil legat de înnoirea limbajului filozofic și social-politic, fără de care autenticitatea culturii socialiste riscă să nu fie receptată de generația aflată la începuturile existenței sale sociale sau în stadiul formării sale” (292).

Fără îndoială, lucrarea *Eppur, si muove!* nu se rezumă la exegeză, ci, am putea spune, revitalizează, prin înlăturarea vîlului ce „proteja” somnul dogmatic al unor teze, idei, nuanțe de importanță vitală în demersul teoretic marxist și nu numai al acestuia.

LAURENȚIU POP

Robert Brien, *Design pédagogique. Introduction à l'approche de Gagné et de Briggs*, Les Editions Saint-Yves Inc., Quebec, Canada, 1981, 132 p.

Format la școala profesorilor dr. Robert M. Gagné și dr. Leslie J. Briggs, R. Brien face o prezentare sintetică a principalelor concluzii ale cercetărilor întreprinse de cei doi pedagogi americani în perioada 1962—1972, în privința ierarhizării obiectivelor de învățămînt, alegerii mijloacelor, clasificării capacităților etc. Reunite în lucrare sub termenul generic de *design pedagogic*, tezele vizînd diferitele faze ale procesului de învățare, tratate inițial în teorii distincte, fac dovada apartenenței lor la o unică și originală concepție asupra actului educațional.

Design-ul pedagogic este definit ca o *tehnologie* utilizată în scopul pregătirii actului de învățare și caracterizată de aplicarea demersului metodei științifice, de utilizarea a tehnicilor testate în realizarea etapelor procesului de planificare a învățămîntului și de aplicare a principiilor, științific demonstrate, ale psiho-

logiei învățării (p. 3). Specialistul în acest domeniu, un „tehnolog” al învățării, este prin urmare altul decît agentul-educator, sarcina sa constînd în conceperea materialului pedagogic în primul rînd pe baza analizelor obiectivelor de învățămînt reclamate de nevoile sociale (de unde și numele de *analist în sisteme de învățare*, care desemnează această profesie, p. 126).

Aplicarea demersului metodei științifice enunțată ca dimensiune definitorie a design-ului pedagogic, este probată de considerarea operației de planificare a învățării pe baza schemei generale a actului științific observație — formularea ipotezelor — experimentare. Într-o mai fină precizare a elementelor, planificarea învățării este compusă (după Briggs) din: studiul nevoilor—organizarea sistemului de învățare—analiza obiectivelor—construcția testelor—alegerea strategiilor și mijloacelor—producția—punerea la încercare—corectarea. În cuprinsul lucrării, fiecărui element—etapă din schemă îi este consacrat un capitol în care sînt dezvoltate tehnicile specifice de realizare, în funcție de *tipurile de învățare* la care se aplică (cap. I).

Clasificarea tipurilor de învățare (Gagné, 1972) realizată în capitolul II este esențială pentru întreaga concepție asupra specificității planificării învățării. Tipurile de învățare corespund celor cinci tipuri de *capacități* fundamentale, ce reprezintă potențialități ale unor comportamente manifeste. Astfel, primul tip de capacități sînt informațiile verbale: imaginile-nume, ideile, propozițiile și ansamblurile propoziționale, care oferă posibilitatea comportamentelor de numire, definire, explicare, rezumare etc. Al doilea tip sînt abilitățile intelectuale: diferențierile, conceptele, regulile și regulile de ordin superior, care permit comportamentele de identificare, operare, rezolvare etc. Mai puțin importante (de multe ori neglijate din enumerare) sînt ultimele trei tipuri: abilitățile motrice, atitudinile și strategiile cognitive. Fiecare din aceste capacități reclamă condiții particulare de respect în procesul de instruire, impunînd concretizarea schemei generale a planificării învățării, din capitolul I.

Prin urmare, în capitolul III sînt date indicații asupra modalităților de organizare globală a unui curs în termeni de obiective-scop (sînt definite noțiunile de scop al cursului, obiective de unitate

și obiective terminale în interiorul unității. Capitolul IV prezintă tehnicile de analiză a obiectivelor în sub-obiective, a comportamentelor complexe în sub-comportamente etc. Capitolul V înfățișează mijloacele de evaluare *congruente* fiecărui obiectiv. În scopul verificării eficacității instruirii. Capitolul VI se referă la condițiile precise ale învățării diferitelor tipuri de capacități și prezintă o adaptare a tehnicii lui Briggs de alegere a mijloacelor de învățământ. La capătul acestui lanț de operații se obține un *tablou al alegerii mijloacelor* și se redactează un *scenariu al cursului*. În fine, capitolul VII pune în evidență tehnici de experimentare și corectare a sistemului de învățare. Numeroase exemplificări grăitoare, caracterul sistematic și concis, întreaga concepție a lucrării însăși, merge cu consecvență în prelungirea conținutului, confirmându-i valoarea.

ALIN NEMECZ

Revue roumaine, nr. 4—5, 1983.

O binevenită inițiativă a Revistei Române (*Revue roumaine*), ce apare în cele patru limbi de circulație mai largă, engleză, franceză, germană și rusă, s-a materializat de curind prin volumul *Philosophie de la culture. Contribution*, ce adună între copertele sale prestigioase nume, mai exact gânditorii care au întemeiat și dezvoltat filozofia culturii în România, ca disciplină autonomă.

Seducția istoriei și a culturii, în care cărturarii au descoperit semnificații educative s-a dovedit deosebit de rodnică în apariția atitudinii axiologice, a unor idei cu privire la cultură și civilizație. Astfel Cantemir, Maioreșcu, Eminescu sunt printre primii care au proiectat o viziune filozofică asupra fenomenului cultural insistind, am zice, ceea ce reiese cu claritate din selecția textelor prezentate, asupra ideii necesității întemeierii creației pe baza și adâncimea geniului filozofic național.

Nu lipsesc din această antologie bine gândită, de altfel, marii gânditori ai filozofiei românești, cei care au avut preocupări explicite asupra filozofiei culturii. Studiile consacrate lui A. D. Xenopol, C. R. Motru, L. Blaga, M. Dragomirescu, P. Negulescu, P. Andrei, M. Elia-

de, M. Ralea, T. Vianu, D. D. Roșca, A. Joja, de către colaboratorii acestei reviste se caracterizează prin reflecții pertinente expuse într-un limbaj suplu și elegant, subordonat complexității textului și subtextului, a căror valoare sporește dacă avem în vedere situația paradoxală generată de disproporția între bogăția operelor teoretice a autorilor mai sus menționați și puținătatea comentariilor vrednice de a fi reținute.

Într-adevăr, mulți dintre întemeitorii filozofiei culturii în România sînt încă în mare măsură neexplorați. Tipărirea la un interval nu prea mare, după apariția antologiei *Axiologie românească*, sub atenta îngrijire a lui Mircea Măciu, a nr. 4—5 al Revistei Române, constituie fără îndoială un eveniment cultural de prim ordin, de natura a re-vigora interesul pentru opera teoreticienilor români ai filozofiei culturii. Originalitatea contribuției gânditorilor români, valoarea paradigmatică a principalelor lor opere pentru destinele ulterioare ale filozofiei culturii în România, sînt tot atâtea teme de cercetare și meditație, stimulate de benefica revistă.

IOAN HOTICO

Revue française de sociologie, Janvier-Mars, 1983, Editions du C.N.R.S.

Cu aproape trei ani în urmă remarcam în cadrul acestei rubrici a publicației noastre că „Revista franceză de sociologie” se constituie ca un remarcabil model științific a ceea ce am putea numi *unitate a diversității de idei*, că în ea se regăsesc strîns împletite două dimensiuni principale: 1. analiza unor realități mai mult sau mai puțin particulare, cu care societatea franceză se confruntă la unul sau altul din palierele sale și 2. reconstituirea și reevaluarea unor momente importante din istoria sociologiei franceze. Cele două numere asupra cărora intenționăm să ne oprim în rîndurile ce urmează confirmă pe deplin remarcă de mai sus, în plus în ele fiind integrate și o serie de aspecte noi și, în același timp, deosebit de interesante.

Numărul pe ianuarie-martie reunește în conținutul său studiile semnate de Pierre Favre, *Gabriel Tarde și soarta funestă a unui „botez sociologic” al științei politice*, Eric Plaisance, *Familiiile*

burgheze și școlarizarea copiilor: frecventarea grădinițelor publice la Paris din 1945 pînă în 1975, Nicolae Mercier și Denis Segrestin, „Efectul teritoriu” în mobilizarea muncitorilor. Eșeu de analiză a situației complexe și Marie-Alix Requillart, O anchetă locală asupra recurgerii adolescenților la anticoncepționale, precum și o serie de note critice printre care și cea a lui Alain Girard la *Dictionarul critic de sociologie* apărut sub semnătura lui Raymond Boudon și Francois Bourricaud, notă asupra căreia ne oprim și noi puțin mai pe larg datorită importanței pe care o prezintă obiectul ei, datorită, apoi posibilității care există de a prezenta, concomitent cu revista, o lucrare importantă și, în același timp, încă prea puțin cunoscută la noi. Alain Girard ne avertizează că în cazul acestui dicționar pe care *Preses Universitaires de France* l-a publicat în 1982 „nu este vorba de un vocabular, în maniera lucrărilor clasice în care Lalande a reunit un mare număr de termeni utilizați de filozofi și multiple referințe destinate aprecierii diverselor accepțiuni pe care le cunosc acești termeni. Lalande a procedat în același mod în care Littré a procedat în fața literaturii. Boudon și Bourricaud, dimpotrivă, nu fac să intre în tabelul lor decît un număr redus de termeni, optzeci în total... Un lector va putea oricînd regreta absența unuia sau altuia dintre termenii pe care el însuși l-ar fi introdus, dar aceasta ar fi un fel de joc inutil. Alegerea deliberată făcută de autori marchează puternic contururile sociologiei și degajă marile dezbateri în jurul cărora gravitează reflecțiile sociologilor” și apreciază că Boudon și Bourricaud „au edificat o operă importantă, destinată în toate felurile să marcheze o dată în istoria prezentă a sociologiei”.

MIHAI PASCARU

Dialectica, vol. 36, Fascicle 4, 1982

Numărul conține mai multe studii consacrate raționalității. În *The Statuts of Rationality Assumption in Interpretation and Explanation of Action*, D. Follesdal abordează diferite puncte de vedere asupra raționalității și conchide că putem să dăm un nou sens explicațiilor aristotelice prin faptul că observăm tendința noastră, ca oameni, spre raționa-

litate. D. Davidson, în *Rational Animals*, susține că este rațional acel animal care posedă „atitudini propoziționale” (propositional attitudes), indiferent dacă aceste atitudini sînt adevărate sau false. El atrage atenția că fără convingeri nu există atitudine propozițională, deci nici raționalitate. Ca să avem atitudini propoziționale trebuie să avem concepții despre lumea obiectivă. Concluzia la care ajunge D. Davidson este că raționalitatea este un adevăr social, este însușirea celor care comunică. În *Risk Assessment and Rational Decision Theory*, Roger M. Cooke abordează problema deciziei raționale sub presiunea riscului. El caută să elaboreze un punct de vedere sistematic asupra acestei probleme. Henry Lauener tratează, în *Method in Philosophy and Logic*, problema metodei în filozofie și logică. Primele două dintre studii au fost prezentate la al V-lea Colocviu Internațional asupra Raționalității desfășurat la Biel, sub patronajul Societății Elvețiene pentru Logică și Filozofia științei, în 1981.

PETER HELTAI

The Monist, January 1983, Volume 66, Number 1.

Revista realizează un număr tematic consacrat elucidării conceptului de „rațiune dreaptă” (right reason). Studiul lui W. K. Frankena, *The Ethics of Right Reason*, reprezintă o incursiune istorică și o încercare de clarificare sistematică. „Rațiunea dreaptă” este rațiunea care operează cu puncte de vedere etice. Studiul lui D. S. Theron, *Morality as Right Reason*, caută să clarifice conceptele de bază ale eticii raționaliste, în cadrul unei critici a „nihilismului practic” și a intuiționismului. Primul consideră în mod eronat că individul poate să facă orice dacă îi lasă și pe ceilalți să facă același lucru, ultimul propagă principii morale pretins universale, care ar avea caracter apriori și valabilitate extraexperimentală, necontestabilă, principii care ar fi sustrate posibilității unei considerări critice. Studiul lui H. Veatch, *Variations on the Theme of Right Reason in Ethics*, se ocupă de statutul imperativelor categorice sau al „regulilor de aur” care sînt suficiente sîsieși, nu sînt condiționate de nimic și sînt independente de orice scop concret. Însă, arată Veatch, orice astfel de judecată poate

fi justificată în mod rațional numai dacă se referă la anumite scopuri. Obligațiile noastre morale nu pot fi așadar justificate numai pe baza evidenței lor. Fiecare imperativ moral trebuie să fie justificat de o rațiune practică. Imperativele se dovedesc valide numai dacă le considerăm prin prisma caracterului lor ipotetic: dacă acceptăm un scop atunci este valabil imperativul. Studiul lui S. F. Sapontzis, *Moral Value and Reason*, caută să precizeze decizia asupra unui act uman. Alte studii au un caracter preponderent istoric. Numărul izbuteste o analiză demnă de semnalat a interferențelor dintre *logos* și *ethos*, cognitiv și normativ.

ENIKŐ VINCZE-MAGYARI

Philosophy Today, vol. 27, 1/4, Spring, 1983.

Studiul cu care începe numărul este *Husserlian Themes in Heidegger*, al lui T. i. Stapleton. Autorul arată că deși au puncte comune, cei doi filozofi se despart, primul optînd pentru „idealismul transcendentă”, al doilea pentru „hermeneutica facticității”. În alt studiu, *Hermeneutic Circle. Viscious or Victorious*, R. L. Maddox abordează relația dintre hermeneutică și teologie în ipostaza operei lui Farley. În *Nietzsche as Structuralist*, G. I. Stack relevă două puncte de contiguitate între Nietzsche și structuraliști: abordarea limbajului și abordarea modului în care omul a ajuns să aibă un „cadru cognitiv-lingvistic”. Afinitățile de limbă, care duc pentru Levi Strauss la modele similare de gândire mitică, duc la Nietzsche la modele similare de gândire filozofică. Pentru Nietzsche „lumea lingvistic-conceptuală nu este realitate, ci mai degrabă o lume în care omul poate funcționa, acționa și supraviețui, o lume, într-un sens, iluzorie”. „Umanizarea” realității obiective se face în limbă. Acesta ar fi un proces ancestral, care continuă și astăzi.

Un număr interesant în materialele care abordează problema direcțiilor din hermeneutică — în cadrul căreia se delimitează trei orientări: una metodologică (Gadamer), alta filozofică (Betti) și, în sfîrșit, una critică (Habermas). Cele trei viziuni se înfillesc în dreptul susținerii după care „cercul hermeneutic” ar fi închis.

VIRGINIA GHEORGHIU

Philosophy Today, vol. 27, 2/4, Summer, 1983.

Numărul este centrat pe dezbaterile cărții lui B. Dauenhauer, *Silence: The Phenomenon and its Ontological Significance* (1980). Osborne P. Wiggins face introducerea în dezbateri disociind ontologia și fenomenologia tăcerii. F. Streng, în *The Ontology of Silence and Comparative Mysticism* consideră că problema ontologiei tăcerii este strîns legată de misticism. El critică lucrarea amintită, în care relația om-lume este tratată doar din punct de vedere semnificativ arătînd că există diferite tipuri de interacțiune om-lume. În *Making Pauses Pregnant*, T. Godlove critică teza lui Dauenhauer, după care „tăcerea ar fi un fenomen pozitiv complex” și arată că sensul „tăcerii” este dat de context. În intervenția sa, autorul lucrării amintite acceptă unele dintre criticile aduse punctului său de vedere. Numărul conține și două materiale consacrate ideilor tîrzii ale lui Heidegger. Unele studii apropie această linie filozofică capătă de „tăcere”, de filozofia indiană veche.

MIRCEA MICLEA

Alexandru Boboc, **Filosofia contemporană. Marxismul și confruntările de idei în lumea contemporană**, Editura didactică și pedagogică, București, 1982. După două volume publicate anterior, *Istoria filosofiei contemporane* (1976) și *Filosofia contemporană* (1980), autorul a continuat investigarea filozofiei contemporane concentrîndu-se cu acest nou volum, din 1982, asupra „realismului”, „spiritualismului”, existențialismului, filozofiei analitice, neoraționalismului, structuralismului, neomarxismului etc. Cele trei volume ale cercetării alcătuiesc prima sinteză consacrată la noi în ultimele decenii filozofiei contemporane.

Paul Dobrescu, **Tehnocrație și putere politică**, Editura politică, București, 1983. Lucrarea abordează o problemă a cărei actualitate este evidentă: impactul științei asupra conducerii politice. Autorul desfășoară o analiză pătrunzătoare, avînd ca premisă generală teza după care „numai raportată și integrată unor valori și țeluri sociale, știința își dezvăluie înalta sa valoare umanistă, capacitatea de a contribui într-un

mod autentic la prosperitatea ființei umane" (p. 9). Lucrarea abordează cuprinzător problema. Capitolele ei se concentrează asupra istoriei doctrinei tehnocratice, relației dintre știință și judecățile de valoare în actul de conducere, actualității ideologiei, raportului dintre democrație și conducerea științifică.

Der Deutsche Renaissance-Humanismus. Abriss und Auswahl von Winfried Trillitzsch, Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig, 1981. O antologie cuprinzătoare de texte ce reprezintă umanismul renașcentist german, integrat în conexiunile umanismului european. Ea include texte din scrierile lui Nicolaus von Cues, Peter Luder, Rudolph Agricola, Jakob Wimpfeling, Erasmus, Agrippa von Nettesheim, Conrad Celtis, Heinrich Bebel, Philipp Melancton și alții. Este prima antologie de texte reprezentative consacrată umanismului renașcentist legată de aria de influență a limbii germane.

Rudi Conrad (Hrsg.), **Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini**, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1978. Dicționar al termenilor principali ai „științei limbii” (Sprachwissenschaft) a cărei elaborare a fost motivată de ponderea și importanța pe care o au problemele legate de limbă în disciplinele conexe și în filozofie. Lucrarea este și o încercare de a stabiliza semnificația unor termeni al căror înțeles se deplasează sensibil în funcție de orientări filozofice, școli lingvistice etc. În același timp ea este și o critică a limbajului disciplinei în lumina viziunii marxist-leniniste. Se tratează probleme de gramatică, fonetică, sintaxă, morfologie, poetică, stilistică, sociologia limbii etc.

Fritz Jürss, Dietrich Ehlers, **Aristoteles**, BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1982. Apărută în valoroasa serie „Biographien hervorragender Naturwissenschaftler, Techniker und Mediziner”, lucrarea este o monografie a ginurii Stagiritului. Ea pleacă de la premisa că Aristotel continuă să fie, în multe probleme, cel puțin un stimulente pentru gândirea contemporană. Un Aristotel, desigur, emancipat de „tradiția” care l-a simplificat și ridicat la rangul de dogmă. Lucrarea tratează pe rând „Personalitatea și socie-

tatea ei”, „Fundamentul filosofic”, „Mișcarea, spațiul și timp”, „Structura lumii”, „Asupra reperculsiunilor”. O lucrare temeinică, care se concentrează asupra componentei științifice a operei lui Aristotel.

Manfred Riedel, **Norm und Werturteil**, Reclam Verlag, Stuttgart, 1979. Autorul urmărește realizarea programului edificării la nivelul experienței de astăzi a „filosofiei practice”. El a publicat anterior studii asupra gândirii moderne: *Theorie und Praxis im Denken Hegels* (1965), care abordează o temă puțin elucidată, dintr-o perspectivă inspirată de fenomenologie, *System und Geschichte* (1973), un studiu, bazat pe cercetarea manuscriselor, asupra relației dintre Hegel și Marx și asupra unor probleme ale filozofiei hegeliene. Lucrarea *Norm und Werturteil* abordează problemele fundamentale ale eticii. Ea adoptă ca punct de plecare teoria acțiunii (valorificând un impuls din partea antropologiei lui Gehlen) și trece apoi la teoria normelor și, de aici mai departe, la „etica comunicativă”. Aceasta alcătuiește nucleul lucrării. „Etica comunicativă” se edifică prin distanțare de două poziții — „etica normativistă” și „etica descriptivistă” — pe care Riedel caută să le depășească la nivelul unei „etici reflexive”, o *Sprachethik* legată de o teorie a comunicării. Filozoful a observat că „normele fundamentale ale comunicării «emancipată de dominație» nu sînt la rîndul lor norme lingvistice, ci norme etice, adică norme fondate în normele de bază ale moralei” (p. 15). Studiile fundamentale ce compun volumul sînt „Teoria acțiunii ca disciplină etică fundamentală”, „Norme morale și norme juridice”, „Etică normativă sau etică comunicativă?”.

Karl Otto Apel, **Die Erklären: Verstehen — Kontroverse im transzendentalpragmatischer Sicht**, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1979. Ampla lucrare a lui Apel abordează problemele puse în controversa actuală în privința metodologiei disciplinelor socio-umane. Impulsul nemijlocit la elaborarea ei l-a constituit lucrarea editată de finlandezii J. Manninen și R. Tuomela, *Noi încercări asupra explicației și comprehensiunii* (1979). Filozoful pune dezbateră metodologică de astăzi în legătură cu controversa începută la mijlocul secolului trecut. Premisa de or-

din general a abordării sale este aceea că în controversa dintre adepții explicației nomologic-cauzale și adepții comprehensiunii în disciplinele socio-umane se pun probleme reale ale înțelegerii lumii de către om și nu probleme specifice unui romantism desuet. Ele emană din faptul că praxisul nu se lasă redus la procesele tehnice, ci include și o dimensiune moral-socială. Apel desfășoară implicațiile tezei — caracteristică criticii neumaniste — a orientării scientist-tehnocrate — după care raționalitatea cauzal-analitică și raționalitatea moral-practică trebuie concepute în unitate, evitând astfel absolutizările specifice neopozitivismului, pe de o parte, și existențialismului, pe de altă parte. Filozoful supune unei critici adâncite tendințele de a separa și opune cele două tipuri de raționalitate. El duce mai departe realizarea programului „pragmatismului transcendențial” în sfera teoriei științei.

Practical Reasoning (Edited by Joseph Raz), Oxford University Press, 1978. Lucrare apărută în colecția Oxford Readings in Philosophy, care cuprinde remarcabile antologii axate pe diferite probleme filozofice („teoriile eticii”, „filozofia dreptului”, „filozofia științei”, „teorii ale semnificației”, „filozofia acțiunii”, „logica filozofică” etc.). Lucrarea tratează problema „raționării practice”. Ea cuprinde studii preocupate de circumscrierea domeniului „rațiunii practice” (R. Edgley, *Practical Reason*), apoi a domeniului „silogismelor practice” (G. E. M. Anscombe, *On practical Reasoning*, G. H. von Wright, *On So-Called practical Inference*). Multe dintre studiile cuprinse în antologie tratează aspecte logice ale acțiunii, (A. J. P. Kenny, *Practical Reasoning and rational Appetite*, J. Searle, *Prima Facie Obligations*, B. A. O. Williams, *Ethical Consistency*, G. Harman, *Reasons*, R. Chisholm, *Practical Reason and the Logic of Requirement*, J. Raz, *Reason for Action, Decisions and Norms*, D. Wiggins, *Deliberation and practical Reason*, T. Nagel, *Desires, Prudential Motives and the Present*, G. R. Grice, *Motive and Reason*, P. R. Foot, *Reasons for Action and Desires*, D. P. Gautier, *Morality and Advantage*). Lucrarea oferă o bună introducere în stadiul actual al problematicii logice a acțiunilor, în abordarea filozofiei analitice.

Gerd Brand, **The central Texts of Wittgenstein**, Basil Blackwell, Oxford, 1979. Este traducerea lucrării cu același titlu publicată mai întâi în limba germană. Ea cuprinde un decupaj de fragmente reprezentative din opera lui Wittgenstein și parafraze. Ele pun în lumină unitatea gândirii filozofului, desfășurată în legătură cu numeroase teme. Totodată, lucrarea este preocupată să scoată în relief „characterul fenomenologic” al „cotiturii lingvistice” (the linguistic turn) la care filozoful a contribuit atât de mult. Brand relevă contiguitatea viziunii lui Wittgenstein cu cea a ego-logiei transcendenteale a lui Husserl.

Studia Filozoficzne, nr. 11—12, 1982. Revista editată de Polska Akademia Nauk și Institut Filozofii i Sociologii cuprinde în acest număr studii pe probleme de ontologie (W. Sady), filozofie marxistă generală (T. Pluzanski, K. Slecza), istoria filozofiei contemporane (C. Rowinski, M. Zelazny), estetică (T. Pawlowski, K. Toeplitz, K. Najder-Stefaniak), filozofia științei (K. Szweczyk) și două traduceri din opera a doi esteticieni de prim plan în estetica contemporană, Adorno și Lukacs. Un număr remarcabil prin varietate și substanță.

Philosophy of the Social Sciences. Philosophie des sciences sociales, Volume 12, Number 4, December 1982. Revista editată de Wilfrid Laurier University Press (Waterloo, Ontario, Canada) cuprinde în acest număr articole, discuții, recenzii. Dintre articolele reținem: Morris Eagle, *Privileged Access and the Status of Self-Knowledge in Cartesian and Freudian Conceptions of the Mental*; Harwey Siegel, *On the Parallel between Piagetian Cognitive Development and the History of Science*; J. A. Hall, *Gellner and Habermas on Epistemology and Politics or Need We Feel Disenchanted?*. Mai remarcăm intervenția lui A. Pork, *A Note on Schemes of Historical Explanation: Problem of Status*.

Philosophy and Rhetoric, Winter 1983. Revista editată de The Pennsylvania State University Press cuprinde în acest număr articolele: Henry W. Johnstone Jr., *Truth, Anagnorisis and Argument*, Victoria Kahn, *Pontano's Rhetoric of Prudence*; John Poulakos, *Toward a Sophistic Definition of Rhetoric*; Elisabeth Blattner, *The Role of Asyndeton in Aristotle's Rhetoric*.

Theoria, Volume 48, Part I. Revista editată de un grup reprezentativ pentru filozofia analitică suedeză (P. Gärdenfors, B. Hansson, K. Segerberg) dedică acest număr problemelor „filozofiei moralei”. Menționăm articolele: Sören Haldén, *Ingemar Hedenius in memoriam*; Erik Rydén, *Are there „archetypical performatives“?*; John N. Williams, *The Absurdities of Moore's paradoxes*.

Teaching Philosophy, January 1983, Volume 6/1. Revista editată de Universitatea din Cincinnati, Ohio, cuprinde articole și recenzii. Dintre articole menționăm: Joseph C. Kunkel, *Introductory Philosophy as a „Service Course“*; Trudy Govier, *Ad Hominem: Revising the Textbooks*; John Immerwahr, *The Locke Game*; Jerry E. Jackson, *Logical Puzzler*.

The British Journal for the Philosophy of Science, Volume 33, Number 3, September 1982. Revista editată la Aberdeen University Press cuprinde articole, dezbateri, recenzii. Dintre articole menționăm: Jarrett Leplin, *The Assessment of Auxiliary Hypotheses*; Julian B. Barbour, *Relational Concepts of Space and Time*; C. S. Sharma, *The Role of Mathematics in Physics*. La rubrica dezbateri

remarcăm intervenția lui Ilkka Niiniluoto, *On Explicating Verisimilitude: A Reply to Oddie*.

The Southern Journal of Philosophy, Volume XX, Fall, 1982, Number 3. Revista editată de Department of Philosophy de la Memphis State University. Numărul cuprinde numeroase articole, cele mai multe fiind consacrate unor teme ale filozofiei analitice. Menționăm: Rod Bertolet, *Merrill and Carnap on Realism*; William Brenner, *Wittgenstein's Color-Grammar*; Eye, I, and Mine: *The Self of Wittgenstein's Tractatus*; Martin Kalin, *Time and Multiplicity in the Tractatus*.

Philosophy and History, Volume XV/1982, Number I, Revista editată de Office German Studies (Tübingen) cuprinde recenzii consacrate unor lucrări de filozofie și o bibliografie selectivă a unor noi studii în domeniul filozofiei, ale autorilor germani. A doua parte a numărului revistei cuprinde recenzii consacrate unor cărți de istorie și o selecție a unor noi studii în domeniul istoriei, ale aceluiași autori.

A. MARGA

CRONICĂ

Accente filozofice la al 7-lea Congres internațional de logică, metodologie și filozofie a științei (Salzburg, 11—16 iulie 1983)

Deși nu a avut o temă centrală ca cel anterior de la Hanovra din 1979, care a fost dedicat matematizării științei, Congresul s-a caracterizat prin cîteva linii directoare, demne de reliefat.

Semnificativă mi s-a părut în cadrul congresului, în primul rînd, nevoia de a accentua realitatea progresului științific ca progres în informație, în metodologia explicării și în succesiunea teoriilor de la inferior la superior. În acest fel, uneori implicit, alteori explicit, erau criticate tezele incomparabilității și ale incommensurabilității teoriilor științifice, teze susținute de Thomas S. Kuhn și adepții săi.

Această orientare anti-kuhniană s-a creionat chiar începînd cu discursul inaugural al lui Stephan Körner intitulat „Despre informație, explicare și progres în știință”. Ea a fost apoi consecvent și insistent susținută în diferite secții, cu deosebire la Secția a 6-a (Metodologia generală a științelor) și la Secția a 8-a (Fundamentele și Filozofia științelor fizice).

Numeroase intervenții au adus argumente pertinente în sprijinul ideii de comparabilitate, comensurabilitate și progres în știință. Aș cita poziția lui Jürgen Ehlers, care în expunerea intitulată „Despre relațiile limită între teoriile fizice și despre explicațiile aproximative ale teoriilor fizice” (Secția a 8-a), a susținut că teoriile ulterioare explică aproximativ teoriile anterioare și le perfecționează, indicînd rațiunile pentru

cerințele de corespondență existente, prin exemplificări comparative dintre fizica clasică și fizica secolului 20, anume teoria (clasică și relativistă) a coliziunii particulelor și teoria (clasică și relativistă) a sistemelor izolate de corpuri interacționând gravitațional. Analizând exemplele, Ehlers a arătat că comparația se poate realiza prin axiome și reguli de interpretare calitativă și cantitativă (sau de corespondență), care leagă entitățile matematice de termenii observaționali. În același spirit și-a susținut expunerea, intitulată „Reformă conceptuală în cadrul revoluțiilor științifice”, și Roberto Torretti, accentuând elementele de continuitate dialectică în cunoașterea științifică, prezente dincolo de tăieturile realizate de revoluțiile științifice, precum și posibilitatea de a justifica rațional preferința pentru noul sistem teoretic față de cel vechi. Mergând pe linia analizei principiului corespondenței, W. Kraewski a argumentat trecerea de la o teorie anterioară la alta ulterioară mai nuanțată, în termenii unei versiuni de implicare, considerând că, în lumina noilor legi sau teorii, vechea teorie poate fi interpretată prin trecerea de la corespondența cu realitatea la realizarea sa într-un model ideal. Ideea continuității și a corespondențelor dintre teorii a fost susținută și în cadrul Secției a 6-a. Aș cita cu deosebire pe D. Pearce (Dinamica teoriilor și logica abstractă), V. Rantala (Correspondență, simetrie și continuitate), A. Franklin (Sînt paradigmele incomensurabile?), A. Polikarov (Despre posibilități și restricții în știință).

O altă caracteristică pe care am remarcat-o în discutarea sensului progresiv al dinamicii științei a fost aceea de a introduce elemente de flexibilitate în formalismul logic și cel matematic, cînd se are în vedere problema construcțiilor teoretice. Aici aș reveni la comunicările lui D. Pearce și V. Rantala, care au insistat asupra nevoii de a înțelege mai nuanțat construcția teoriilor factuale, ce nu are loc exclusiv deductiv într-o logică fixă, ci mai puțin restrictiv, mai ales în cazul teoriilor empirice actuale, arătînd că structura propusă de ei este mai sensibilă la problemele care depășesc rolul logicilor în știință și metodologie.

Ar fi interesant de semnalat anumite deschideri, care au apărut în tratarea logicii vagului, ca și a logicilor para-

consistente, ca modalități de a asimila dialecticitatea existenței, de a exprima mai nuanțat nedeterminarea, zonele de penumbră, probabilitatea. Sînt de semnalat în acest sens comunicările, care atrag atenția asupra mlădierilor, ce se impun tot mai mult în gîndirea contemporană, ca nuanțare a logicii aristotelice, riguros dihotomice. Dintre comunicările pe această temă, interesantă ni s-a părut cea a lui A. I. Arruda, semnalînd printre precursorii logicii paraconsistente pe N. A. Vasiliev, pentru că acesta distinge legea ontologică a contradicției de legea metalogică a nonselfcontradicției. Tot interesantă apare ideea lui Smolenov de a corela paraconsistența cu formalizarea parțială din logica dialectică. Oricum, dincolo de precizarea că fiecare sistem logic își enunță propriul principiu de noncontradicție, apar deschideri spre înțelegerea dialecticii în maniere mai nuanțate, în raport cu restricțiile rigide ale neopozitivismului tardiv.

Toate temele enunțate mai sus se leagă cu tema majoră a explicației științifice, care a preocupat multe secții. În formă de maximă generalitate ea a fost înfățișată ca împletire între explicația cauzală și cea structural-funcțională, între explicația riguros deterministă și cea probabilistă, între probabilitatea obiectivă și cea subiectivă.

Mai general s-au pus în discuție pozițiile ontologice, care stau la baza diverselor construcții teoretice științifice. Ajunghind la problema supozițiilor ontologice, ar fi de remarcă că la Salzburg s-a evidențiat explicit disputa între trei orientări fundamentale: realismul critic, metodologismul pragmatic neutral și empirismul subiectivist, acestor orientări subordonîndu-li-se altele, cu nuanțe particularizante.

Într-o formă pregnantă asemenea direcții de dialog au apărut în simpozionul „Structura teoriilor” organizat de Wolfgang Stegmüller la Secția a 6-a, unde s-au confruntat I. Niiniluoto (Teorii, aproximări și idealizări), J. D. Sneed (Structura științei empirice: local și global) și B. C. van Fraassen (Scopul și structura teoriilor științifice). La Secția a 8-a K. Popper a purtat un dialog cu E. W. Stachow și O. Costa de Beauregard pe tema relațiilor rezultînd din reinterpretarea recentă a experimentului mental a lui Einstein-Podolsky-Rosen (E.P.R.).

Ar fi de relevant că o sinteză rodnică

între cele trei soluții, ce se justifică parțial prin accentele puse, este cu puțință mai ales de pe pozițiile realismului critic, care ia în considerare prezența subiectului cunoscător, fără ca să considere această prezență arbitrară. Tocmai acest aspect a fost reliefat de numeroși referenți, care au întrezărit posibilitățile de depășire a extremelor, atât pentru examinarea situației de azi, cât și a unor momente din istoria recentă a fizicii.

S-a pledat pentru nevoia de a interpreta mai nuanțat poziția lui N. Bohr (H. Y. Folse, Complementaritate și realism științific), a lui W. Pauli (K. V. Laurikainen, Concepția lui Pauli despre implicațiile filozofice ale teoriei cuantice), a lui A. Einstein, aducându-se în discuție anumite direcții de evoluția a pozițiilor lor interpretative de la pozitivism spre realism, pe baza unei cercetări mai recente de arhivă. O atenție deosebită a fost acordată relației dintre mecanica cuantică și teoria relativității, din punctul de vedere al interpretării conținutului experimental, al limbajului utilizat, al consecințelor general-interpretative. În cadrul acestor discuții un loc privilegiat l-a ocupat interpretarea filozofică a inegalităților lui J. Bell și, mai general, analiza într-o formulare nouă a experimentului mental aparținând lui Einstein-Podolsky-Rosen (E.P.R.) (M. R. Forster, Paradoxul lui Bell: Despre ce este vorba; G. Hellman, Localitatea stocastică de tip Einstein și teorema lui Bell; P. Popovici, Localitatea lui Einstein fără inegalitatea lui Bell; K. R. Popper, O viziune realistă asupra experimentului Einstein-Podolsky-Rosen; E. W. Stachow, Aplicarea limbajului cuantic relativist la experimentul mental E.P.R.; M. Stöckler, E.P.R., relativitatea și interpretarea mecanicii cuantice).

În cele din urmă întrebările s-au concentrat asupra modului în care poate fi discutată corelația spațio-temporalității din mecanica cuantică și din teoria relativității, cu posibilități interesante de sinteză.

Specialiștii din România sînt prezenți în volumele Congresului cu 18 comunicări din diverse domenii. Astfel au fost incluse comunicări referitoare la structura și dezvoltarea teoriilor științifice (M. Flonta, I. Pirvu, A. Botez, L. Sofonea, Ionescu Pallas, T. Tóro, I. Gottlieb. A. Miroiu), la problemele acțiunii și modelării sociale (I. Tudoseșcu, C. Popa, S. Marcus, I. Moraru, A. Dobre), la lim-

baj (C. Joja, C. și M. Georgescu), la probleme ale matematicii (Giuculescu), la structura spațio-temporală (C. Mare, D. C. Rădulescu).

Nu în ultimul rînd ar fi de remarcat că Congresul a început și s-a încheiat cu simpozioane dedicate responsabilității științei, raționalității științifice și etice, ca temei pentru a evidenția aspectele care pot reuni pe oamenii de știință și pe filozofii interesați de adevărul științific într-o comunitate de reală concurență.

Congresul a propus multe probleme, a oferit unele soluții dar a și lăsat multe deschideri. Și este remarcabil faptul că recitirea atentă a celor 6 volume ale Congresului oferă un prilej de meditație și un stimulent în plus de a cultiva deschiderile teoretice ce se oferă printr-o astfel de participare. Cu atât mai mult, cu cît s-a remarcat îmbucurător prezența activă la lucrările Congresului a unei noi generații de tineri cercetători, care urmează să preia ștafeta.

CĂLINA MARE

Simpozioane și sesiuni de comunicări științifice

- La nivelul Facultății de istorie-filozofie și la nivelul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca s-au desfășurat sesiuni științifice în luna noiembrie 1983, consacrate aniversării împlinirii a 65 de ani de la făurirea statului național român unitar. Cadrele didactice și studenții facultății au participat la numeroase acțiuni de omagiere a actului istoric de la 1 decembrie 1918.

- Sesiunea științifică a corpului didactic și cercetătorilor din Universitate a avut loc în 25—26 noiembrie 1983. Ea a cuprins manifestări omagiale consacrate împlinirii a 65 de ani de la realizarea Unirii din 1918.

- În ziua de 9 martie 1983, în organizarea Catedrei de socialism științific, a avut loc simpozionul „90 de ani de la crearea P.S.D.M. din România”. Au prezentat comunicări Aurel Pantea, Ion Leicu, Ion Chișu.

- În ziua de 11 martie 1983 s-a desfășurat simpozionul comemorativ *Karl Marx (1818—1883)*, organizat la nivelul Universității „Babeș-Bolyai”. Comunicările prezentate au fost: Gh. Postelnicu, *Semnificația unei comemorări*; Achim Mihu, *Marx-omul*; Nicolae Kallos, *Marxismul în axa mișcării de idei contemporane*; Aurel Negucioiu, *Marx și*

economia politică; Trofin Hăgan, Marx — întemeietorul socialismului științific; Andrei Marga, Marxismul în epoca actuală; Liviu Zăpirtan, Viabilitatea umanismului marxist.

● În ziua de 20 mai 1983, în organizarea Catedrei de filozofie a Universității, s-a desfășurat simpozionul comemorativ „Jaspers și Ortega”. După cuvântul introductiv al prof. Nicolae Kallos, șeful catedrei, au susținut comunicări: Andrei Marga, *Filosofie și filosofare la Jaspers*; Vasile Muscă, *Ortega și problemele culturii spaniole*; Tudor Căti-neanu, *Structura eseului lui Ortega y Gasset*.

● În zilele de 3 și 4 iunie s-au desfășurat, în organizarea Academiei R.S.R. Filiala Cluj-Napoca, lucrările sesiunii de comunicări *Istoria științei ca știință*, la Biblioteca Academiei, din Cluj-Napoca. Din partea Catedrei de filozofie au susținut comunicări: Călina Mare, *Necesitatea abordării pluri- și interdisciplinare*; Mircea Balaiș, *Istoria științei din perspectivă logică*; Ion Irimie, *Din istoria ciberneticii*; Andrei Marga, *Teoria „intereselor de cunoaștere”*. Examinarea ei pe terenul istoriei științei.

Noi volume realizate de cadrele didactice

Psihologia educației și dezvoltării, Editura Academiei R.S.R., București, 1983, coordonator prof. dr. Ion Radu, colaboratori Ion Druțu, Tiberiu Kulcsar, Valer Mare, Vasile Preda și alții.

Emilia Boșcaiu, *Biblia (Prevenire și combatere)*, Editura didactică și pedagogică, București, 1983.

T. Șuteu, A. Ionescu, *Calea afirmării în viață. Probleme de orientare profesională*, Editura politică, București, 1983.

Andrei Roth, *Shakespeare. Szociológiai olvasatban*, Kriterion, București, 1983.

Achim Mihai, *Meandrele adevărului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.

Marr — contemporanul nostru, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, coordonatori Dumitru Ghișe, Andrei Marga, Achim Mihai, colaboratori Nicolae Kallos, Călina Mare, Victor Racz, Pompiliu Teodor, Gheorghe Postelnicu și alții.

Miron Ionescu, *Lecția*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

Cursuri și materiale cu destinație didactică litografiate

Probleme de socialism științific, coordonator prof. dr. Trofin Hăgan, autori membri ai Catedrei de socialism științific.

A. Marga, D. Marga, *Filosofie contemporană* (Antologie).

Andrei Marga, *Exerciții de logică generală*.

Susțineri de teze de doctorat în 1983

Toadere Petru, *Dinamica structurii de clasă în România socialistă*. Conducător științific: prof. dr. Trofin Hăgan.

Ion Berar, *Analiza psihologică a aptitudinii matematice la elevii claselor VII—IX*. Conducător științific: prof. dr. Ursula Șchiopu.

Cornel Ilieoane, *Probleme psihologice ale însușirii structurii gramaticale de către școlarul mic*. Conducător științific: prof. dr. Anatolie Chircev.

Elena Macavei, *Optimizarea educației în casele de copii*. Conducător științific: prof. dr. Andrei Dancsuly.

Quen Joseph (R. P. D. Congo), *Experiența românească în sistematizarea spațiului rural și contribuția sociologiei în acest domeniu*. Conducător științific: prof. dr. Nicolae Kallos.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca com. 3086/1983

În cel de al XXIX-lea an (1984) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* apare în specialitățile:

matematică

fizică

chimie

geologie-geografie

biologie

filozofie

științe economice

științe juridice

istorie

filologie

На XXIX году издания (1984) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, выходят по следующим специальностям:

математика

физика

химия

геология-география

биология

философия

экономические науки

юридические науки

история

филология

Dans la XXIX-e année (1984) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* paraît dans les spécialités:

mathématiques

physique

chimie

géologie-géographie

biologie

philosophie

sciences économiques

sciences juridiques

histoire

philologie

43 872

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și prin difuzorii de presă, iar pentru străinătate prin ILEXIM, Departamentul export-import presă, P. O. Box 136—137, telex 11 226 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

Lei 35